

O standardzie, który się nie przyjął (w Polsce).

PRAKTYKA STOSOWANIA TYMCZASOWEGO
ARESZTOWANIA W ŚWIETLE PRZEPISÓW
EUROPEJSKIEJ KONWENCJI PRAW CZŁOWIEKA

HELŚIŃSKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA

O standardzie, który się nie przyjął (w Polsce).

Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w świetle przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

REDAKCJA

dr Piotr Kładoczny

AUTORZY

Zuzanna Ganczewska – rozdział I i V

dr Piotr Kładoczny – rozdział II i III

Piotr Kubaszewski – rozdział VI

Bartosz Wierczyński – rozdział IV

KONSULTACJA MERYTORYCZNA

prof. dr hab. Piotr Girdwoyń

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD

Dagmara Derda

GRAFIKA NA OKŁADCE

Jamesteohart, Adobe Stock

WYDAWCA

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

Ul. Wiejska 16

00-490 Warszawa

Wydanie I

Warszawa 2023 r.

ISBN: 978-83-67027-05-2

STAN PRAWNY

Lipiec 2023 r.

Spis treści

Wykaz skrótów	5
Streszczenie	6
Executive summary	9
Wprowadzenie	12
I. Tymczasowe aresztowanie a prawo do wolności osobistej: Europejski Trybunał Praw Człowieka i powtarzające się naruszenia	13
1. Stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania w świetle standardów strasburskich	13
2. Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce w perspektywie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	15
A. <i>Kauczor przeciwko Polsce</i> : tymczasowe aresztowanie jako problem systemowy	15
B. <i>Grupa Trzaska przeciwko Polsce</i> : tymczasowe aresztowanie przestaje być problemem?	17
C. <i>Grupa Burża przeciwko Polsce</i> : tymczasowe aresztowanie nadal jest nadużywane	18
3. Podsumowanie	21
II. Przepisy regulujące stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce	22
1. Aktualne ramy prawne tymczasowego aresztowania	22
2. Zmiany wprowadzone w 2015 r.	27
3. Tymczasowe aresztowanie po zmianach z 2016 r.	28
4. Zmiany po 2016 r.	29
5. Podsumowanie	31
III. Kontekst stosowania tymczasowego aresztowania	32
1. Zależność liczby zastosowanych aresztów od liczby wniosków prokuratorskich	32
2. Minister Sprawiedliwości – Prokuratorem Generalnym	32
3. Sędzia ostoją sprawiedliwości	32
4. Podnoszenie granic zagrożenia za przestępstwa a przesłanka grożącej surowej kary	33
5. Podsumowanie	34
IV. Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w świetle danych statystycznych	35
1. Liczba osób tymczasowo aresztowanych	35
2. Liczba wniosków o zastosowanie oraz przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym oraz ich skuteczność	36
A. Wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania	36
B. Wnioski o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania	37
3. Liczba zażaleń na postanowienia w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania oraz ich skuteczność	37
A. Zażalenia na postanowienia sądów rejonowych	37
B. Zażalenia na postanowienia sądów okręgowych	39
5. Długość postępowania przygotowawczego a tymczasowe aresztowanie	49
6. Podsumowanie	52

V. Kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym: zmieniający się stan prawny i badania HFPC	53
1. Aktualny stan prawny i jego ewolucja	53
A. Stan prawny sprzed 17 września 2022 r.: od całkowitego zakazu do zgody na kontakt	53
B. Nowelizacja Kodeksu karnego wykonawczego	55
2. Kontakt ze światem zewnętrznym w areszcie: perspektywa praw człowieka	56
3. Kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym w praktyce	59
A. Wyniki badań	61
B. Omówienie wyników	63
4. Podsumowanie	65
VI. Tymczasowe aresztowanie w praktyce: case studies	66
1. Uwagi wstępne	66
2. Przewlekłość stosowania tymczasowego aresztowania	66
A. Sprawa XG	66
B. Sprawa XA	71
C. Sprawa XB	72
D. Sprawa XE	73
E. Sprawa XF	75
F. Sprawa XH	76
G. Sprawa XJ	79
H. Sprawa XL	81
I. Sprawa XN	84
J. Sprawa XO	86
K. Sprawa XP	87
3. Uniemożliwienie kontaktów ze światem zewnętrznym	89
A. Sprawa XI	89
B. Sprawa XU	89
C. Sprawa XD	91
D. Sprawa XK	91
E. Sprawa XS	92
F. Sprawa XT	92
4. Podsumowanie	94
VII. Podsumowanie i rekomendacje	95
Rekomendacje	96

Wykaz skrótów

Kodeks karny (k.k.) – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138, 1726, 1855, 2339, 2600, z 2023 r. poz. 289, 403).

Kodeks postępowania karnego (k.p.k.) – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375, 1855, 2582, 2600, z 2023 r. poz. 289, 535).

Kodeks karny wykonawczy (k.k.w.) – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127, z 2022 r. 2600).

EKPC, Konwencja – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284); również jako Europejska Konwencja Praw Człowieka.

ETPC, Trybunał – Europejski Trybunał Praw Człowieka.

CPT, Komitet – Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu.

Regulamin wykonywania tymczasowego aresztowania – Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. z 2022 poz. 2848).

TA – tymczasowe aresztowanie.

Dyrektywa o dostępie do adwokata – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności.

Streszczenie

Tymczasowe aresztowanie jest środkiem zapobiegawczym stosowanym w postępowaniu karnym dla zabezpieczenia jego prawidłowego toku. W świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i krajowych przepisów musi być ono stosowane w ostateczności, jeśli mniej dolegliwy środek nie będzie wystarczający i nie wystąpią przesłanki negatywne dla jego stosowania.

Nadużywanie tymczasowego aresztowania stanowi w Polsce problem systemowy. Czternaście lat po wydaniu wyroku w sprawie Kauczor przeciwko Polsce, problemy stwierdzone przez Trybunał nadal pozostają aktualne. Choć w 2014 r. za wykonane uznane zostały orzeczenia ETPC z grupy Trzaska przeciwko Polsce, czas pokazuje, że decyzja ta była przedwczesna. Aktualnie Komitet Ministrów Rady Europy nadzoruje wykonanie ośmiu orzeczeń z grupy Burża przeciwko Polsce, w których Trybunał stwierdził naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji w związku z długotrwałym stosowaniem tymczasowego aresztowania i niespełniającymi wymogów konwencyjnych uzasadnieniami kolejnych przedłużeń pozbawienia wolności podejrzanych i oskarżonych. W tym zakresie ETPC odnotowywał w szczególności brak indywidualizacji i konkretyzacji przesłanek czy posługiwanie się domniemaniami, przede wszystkim związanymi z opieraniem obawy mactwa na zagrożeniu surową karą pozbawienia wolności. Problemem w ocenie Trybunału jest również sprawność rozpoznawania zażaleń na postanowienia o zastosowaniu i przedłużeniu stosowania najbardziej dolegliwego środka zapobiegawczego – w tym zakresie Trybunał stwierdzał naruszenie przez Polskę standardu wynikającego z art. 5 ust. 4 Konwencji.

Średnia liczba osób tymczasowo aresztowanych w Polsce wykazywała w ostatnich latach tendencję wzrostową, szczególnie gdy wziąć pod uwagę perspektywę długoterminową – i chociaż ostatnie dane wskazują na jej ustabilizowanie, to stabilizacja ta nastąpiła na bardzo wysokim pułapie. Kontrola sądowa wniosków o zastosowanie i przedłużenie tymczasowego aresztowania wciąż pozostaje mało rygorystyczna, co w połączeniu z rosnącą liczbą tych wniosków prowadzi do coraz częstszego orzekania o zastosowaniu oraz przedłużeniu stosowania tego środka. **Zażalenia na postanowienia dotyczące tymczasowego aresztowania jedynie w marginalnym odsetku spraw prowadziły do uchylecia tymczasowego aresztowania**, a odsetek ten – zwłaszcza w przypadku postępowań przed sądami okręgowymi – uległ w ostatnich latach dalszemu pomniejszeniu. W latach 2018-2022 wzrosła średnia długość tymczasowego aresztowania w postępowaniach przed sądami rejonowymi oraz okręgowymi. **Lawinowo powiększyła się w ciągu ostatnich pięciu lat liczba osób tymczasowo aresztowanych na długie okresy (powyżej dwunastu miesięcy) w postępowaniu przygotowawczym**, co budzi jeszcze większe zastrzeżenia po uwzględnieniu jedynie sporadycznego występowania takich przypadków jeszcze w latach 2013-2017. Rosnąca liczba osób długotrwale tymczasowo aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym była w ostatnich latach skorelowana z wydłużającym się stale czasem trwania tych postępowań.

Poza opracowaniem statystycznym w raporcie przedstawiono wyciąg najważniejszych spraw dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania, jakimi w okresie objętym niniejszym raportem zajmowała się Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Ich analiza, jako egzemplifikacja konkretnych nieprawidłowości, z jakimi boryka się w tym zakresie polski wymiar sprawiedliwości, prowadzi do następujących konkluzji:

- Sądy permanentnie powołują się na przesłankę grożącej surowej kary określoną w art. 258 § 2 k.p.k. odnosząc się wyłącznie do ustawowego zagrożenia za dany typ przestępstwa przewidzianego przez ustawodawcę.

- **Uzasadnienia dotyczące ryzyka matactwa procesowego są sztamkowe i nie wynikają z okoliczności konkretnej sprawy** – sądy opierają się w tym zakresie na ww. przesłance grożącej surowej kary lub hipotetycznym założeniu, że do takiego matactwa dojdzie.
- Zarzuty dotyczące przestępstw gospodarczych dla organów wymiaru sprawiedliwości stanowią podstawę do stosowania tymczasowego aresztowania na równi z pospolitymi przestępstwami przeciwko życiu i zdrowiu – znaczna część spraw dotyczących przewlekłego stosowania tymczasowego aresztowania miała właśnie gospodarczy charakter.
- Zarzut udziału w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 258 k.k.) jest niemal równoznaczny z długotrwałym stosowaniem tymczasowego aresztowania – zarzut ten stawiany jest także przedsiębiorcom. Co więcej, w sprawach z wieloma podejrzanymi/oskarżonymi i zarzutem udziału w zorganizowanej grupie przestępczej dostrzegalny jest brak indywidualizacji uzasadnień – de facto sądy stosują tymczasowe aresztowanie wobec grupy, a nie wobec konkretnych osób.
- Obywatelstwo innego kraju czy choćby adres stałego zamieszkania poza granicami Polski stanowią dla sądów niemal automatyczną realizację przesłanki z art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k. – uzasadnionej obawy ucieczki lub ukrycia się.
- **Organy procesowe w zasadzie nie rozważają zaistnienia negatywnych przesłanek tymczasowego aresztowania określonych w art. 259 k.p.k.;** prokuratorzy i sądy bardzo rzadko pochylają się nad kwestią niewłaściwego leczenia osób tymczasowo aresztowanych.
- **Zdarza się, że treść postanowień o zastosowaniu/przedłużeniu najsurowszego środka zapobiegawczego narusza zasadę domniemania niewinności;** niejednokrotnie używane są w nich formy dokonane, przesądzające o popełnieniu przestępstwa przez podejrzanego/oskarżonego.
- Tymczasowe aresztowanie staje się wcześniejszą karą – w jednej z opisanych spraw sąd posługiwał się wręcz sformułowaniem „surowości środka zapobiegawczego”, w innej długość trwającego tymczasowego aresztowania oceniano w perspektywie grożącej podejrzanemu kary.
- **Stosowanie tymczasowego aresztowania w trybie art. 263 § 4 k.p.k. (dłużej niż 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym oraz 2 lata do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji) jest normą;** sądy apelacyjne nie traktują tego jako wyjątku, tak jak wynika to z treści przepisu. Chociaż sądy nieraz nabierają wątpliwości co do długości trwającego tymczasowego aresztowania, czemu dają wyraz w treści postanowienia, to izolacyjny środek zapobiegawczy bywa mimo to nadal stosowany.
- **Ograniczenia kontaktu ze światem zewnętrznym osób tymczasowo aresztowanych mogą przybierać nawet formę ograniczenia prawa do obrony;** brak zgody prokuratora na skorzystanie z telefonu (poza jednym telefonem do adwokata w tygodniu) uniemożliwia zajęcie się najprostszymi sprawami dnia codziennego, jak chociażby zlecenie płatności rachunków, o kontakcie z rodziną czy prowadzeniu przedsiębiorstwa nawet nie wspominając.

Zastosowanie tymczasowego aresztowania wiąże się ze skrajnym ograniczeniem kontaktu ze światem zewnętrznym, znacznie bardziej restrykcyjnym niż w przypadku więźniów odbywających karę pozbawienia wolności. Na gruncie nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z 2022 r. szczególnie daleko idącym ograniczeniom poddany został kontakt telefoniczny osób tymczasowo aresztowanych, które z osobami innymi niż obrońca skontaktować się mogą wyłącznie w szczególnie uzasadnionych przypadkach,

każdorazowo za zgodą organu, do którego dyspozycji pozostają. Taka regulacja pozostaje w sprzeczności z orzecznictwem ETPC i rekomendacjami CPT. Praktyka (nie)zezwalania tymczasowo aresztowanym na utrzymywanie kontaktu telefonicznego z bliskimi jednak jeszcze przed wejściem w życie nowych przepisów budziła poważne zaniepokojenie. W toku prac nad niniejszym raportem HFPC analizowała praktykę prokuratur regionalnych, okręgowych i rejonowych w zakresie wyrażania zgód na kontakt telefoniczny osoby tymczasowo aresztowanej z obrońcą i innymi osobami w latach 2018-2022. Z danych udostępnionych przez 48 prokuratur wynika, że:

- około połowa wniosków o wyrażenie zgody na kontakt telefoniczny z innymi niż obrońca osobami rozpatrywana jest negatywnie, a w przypadku prokuratur regionalnych odsetek ten jest jeszcze wyższy i sięga nawet 75%;
- odsetek ten nie zmienił się w okresie pandemii pomimo czasowego braku możliwości korzystania z widzeń;
- odsetek odmów udzielenia zgody na kontakt telefoniczny z obrońcą utrzymuje się na stosunkowo wysokim poziomie, od 9% w 2018 r. do 17% w 2020 r.

Mając na uwadze wnioski płynące z raportu i doświadczenie w sprawach dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania, HFPC sformułowała szereg rekomendacji, zarówno na gruncie obowiązujących przepisów, jak i pod kątem ewentualnych zmian legislacyjnych. Rekomendacje te zawarte są w końcowej części raportu.

Executive summary

Pre-trial detention is a preventive measure used to secure the proper course of criminal proceedings. Pursuant to the jurisprudence of the European Court of Human Rights, as well as domestic legislation, it must be used as a measure of last resort – only if a less harsh measure would not suffice and there are no grounds against its use.

The overuse of pre-trial detention is a systemic problem. Fourteen years after the judgment in the case of *Kauczor v. Poland*, problems identified by the Court persist. Although the ECHR judgements from the *Trzaska v. Poland* group of cases were declared as executed in 2014, time has shown that this decision may have been premature. Currently, the Council of Europe Committee of Ministers is supervising the execution of eight judgements from the *Burza v. Poland* group, in which the Court found violations of Article 5(3) of the ECHR due to the prolonged use of pre-trial detention and insufficient, in the light of ECtHR standards, justifications for successive extensions of detention. Within this scope, the ECtHR noted in particular the lack of individualization and concretization of the grounds or the use of presumptions, primarily related to perceiving the risk of obstruction as genuine basing on the severity of potential punishment. Another issue, in the Court's view, is the promptness of the examination of complaints against decisions on the application and extension of the most oppressive preventive measure – in this regard the Court found that Poland violated the standard under Article 5(4) of the Convention.

The average number of pre-trial detainees in Poland has been on an upward trend in recent years, especially when a long term perspective is taken into account. Judicial scrutiny over applications for the use and extension of pre-trial detention remains unsatisfactory, which – combined with the growing amount of requests – leads to an increase in decisions in favor of the request. **Complaints against pre-trial detention orders only in a marginal percentage of cases result in its' revocation.** This rate has further decreased in recent years, especially in proceedings before district courts. Between 2018 and 2022, the average length of pre-trial detention in proceedings before district and regional courts increased. **The number of people in detention for extended periods (i.e. more than twelve months) in pre-trial proceedings increased exponentially over the past five years,** which is even more concerning after taking into account the sporadic occurrence of such cases as recently as 2013-2017. This rise has been correlated in recent years with the steadily extending length of pre-trial proceedings.

In addition to the statistical analysis, this report presents an excerpt of the most important cases concerning the use of pre-trial detention that the Helsinki Foundation for Human Rights dealt with in the period covered by this publication. Their examination, as an exemplification of specific shortcomings within the Polish criminal justice, leads to the following conclusions:

Allegations of crimes of an economic nature for the judicial authorities are as “good” for the use of pre-trial detention as of common crimes against life and health – a significant part of the cases involving prolonged use of pre-trial detention were of this nature.

Courts perpetually refer to the premise of the threat of severe punishment under Article 258 § 2 of the Code of Criminal Procedure, referring only to the statutory limits of punishment for a given crime provided in the regulation.

- The allegation of participation in an organized criminal group (Article 258 of the Criminal Code) is almost equivalent to prolonged use of pre-trial detention – this charge is also brought against entrepreneurs. Moreover, in cases involving multiple suspects with such a charge, there is a noticeable lack of individualization in courts' reasoning – courts apply pre-trial detention to a group rather than specific individuals.
- Citizenship of another country – or even a permanent residence outside of Poland – constitute for the courts an almost automatic realization of the premise of Article 258 § 1 (1) of the Code of Criminal Procedure (i.e. a well-founded fear of fleeing or hiding).
- **In practice, procedural authorities often do not consider the existence of negative prerequisites for pre-trial detention provided in Article 259 of the Code of Criminal Procedure.** Neither prosecutors, nor courts, dwell on the issue of improper medical treatment of pre-trial detainees.
- **The contents of decisions on the application or extension of the harshest preventive measure often violate the presumption of innocence:** verbs in the perfective (accomplished) form are used, prejudging the suspect's commission of a crime.
- Pre-trial detention becomes an introduction to punishment – in one of the cases described, the court even used the phrase *severity of the preventive measure*, while in another the length of ongoing pre-trial detention was evaluated in the perspective of the suspect's possible future punishment.
- **Use of pre-trial detention under Article 263 § 4 of the Code of Criminal Procedure (i.e. longer than 12 months in pre-trial proceedings or 2 years until the judgement, even not final) is the norm:** appellate courts do not treat it as an exception, as the wording of the provision implies. Courts sometimes develop doubts about the length of ongoing pre-trial detention, which they express in the reasoning of the decision, but the isolative preventive measure is nevertheless extended.
- **Restrictions on contact with the outside world for the detainees can even affect their right to defense.** The prosecutor's refusal to allow any phone calls (other than one call to a lawyer per week makes it impossible to deal with the simplest daily matters, such as ordering payment of bills, not to mention contact with a family or running a business.

The use of pre-trial detention involves extreme restrictions on contact with the outside world, much more restrictive than in the case of prisoners serving sentences. Under the 2022 amendments to the Executive Penal Code, particularly far-reaching restrictions have been placed on access to the phone by pre-trial detainees, who may only contact persons other than their defense attorney in particularly justified cases, in each case subject to the permission of the authority at whose disposal they remain. As such, the regulation contradicts ECHR case law and CPT recommendations. In practice, however, even before the new regulations came into force, raised serious concerns.

While working on the report, the HFHR analyzed the practice of provincial, district and regional prosecutor's offices with regard to consenting to telephone contact between pre-trial detainees and their defense counsel or others in the years 2018-2022. Data provided by 48 prosecutor's offices shows that:

- about ½ of requests for consent to access the phone to contact persons other than the defense attorney are denied; for the regional prosecutor's offices the rate is even higher, reaching up to 75% requests denied;
- this percentage did not change during the pandemic despite the temporary inability to conduct visitations;
- the refusal rate in the context of communication on the phone with the defense council remains relatively high, from 9% in 2018 to 17% in 2020.

Taking into account the conclusions of this report and the HFHR's experience in cases involving the use of pre-trial detention, the Foundation has made a number of recommendations, both on the ground of the current legislation and in the context of possible legislative changes. These recommendations are included in the final section of the report.

Wprowadzenie

Problematyka stosowania w Polsce tymczasowego aresztowania od lat pozostaje jedną z najbardziej kontrowersyjnych kwestii prawnych. Budzi ona żywe zainteresowanie opinii publicznej – wzmacniane często przez polityków i media, a także, co oczywiste, wywołuje dyskusje wśród prawników, w szczególności tych, którzy specjalizują się w prawie karnym i prawach człowieka. Nie może zatem dziwić, że tematyka stosowania i nadużywania tymczasowego aresztowania jest od samego początku działalności Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w spektrum jej zainteresowania. Wynika to przede wszystkim z faktu przyjęcia przez nasz kraj obowiązku respektowania standardów praw człowieka w wyniku podpisania i ratyfikowania przez Polskę Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, której jednym z fundamentów jest prawo do wolności osobistej określone w art. 5 EKPC. Widoczne rozbieżności między tymi standardami a polską praktyką stosowania tymczasowego aresztowania spowodowały, że Fundacja jest nader aktywna na polu walki o niwelację tych różnic. Działania, które Fundacja podejmuje w tej kwestii, mają miejsce na wielu płaszczyznach – edukacyjnej, rzeczniczej, litygacyjnej, badawczej, a także polegają na bezpośredniej pomocy osobom tymczasowo aresztowanym, w sprawach których Fundacja m.in. kieruje do sądów opinie prawne wskazujące na standardy wypracowane w orzecznictwie ETPC.

Niniejszy raport powstał w wyniku wykorzystania kilku metod pracy HFPC: z jednej strony bazuje na danych otrzymanych w wyniku dostępu do informacji publicznej, z drugiej – analizy orzecznictwa krajowego i ETPC oraz doktryny prawa, z trzeciej – analizy konkretnych spraw, z którymi zwracały się do nas osoby tymczasowo aresztowane, ich rodziny lub obrońcy. Właśnie ta ostatnia metoda – praca z dokumentami konkretnych spraw – zwróciła naszą szczególną uwagę na przypadki tymczasowego aresztowania osób, którym zarzuca się popełnienie przestępstw o charakterze nie ściśle kryminalnym (przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu lub mieniu, zgwałcenia, przemoc domowa, *etc.*), ale związanych z prowadzeniem przez nich działalności gospodarczej lub finansowej (*white collar crimes*). Jakkolwiek bowiem niewłaściwą praktykę stosowania tymczasowego aresztowania można zaobserwować także w stosunku do innych kategorii podejrzanych, to jednak we wskazanych wyżej przypadkach uwidaczniają się nader wyraźnie wspomniane różnice między praktyką stosowania tymczasowego aresztowania w wydaniu polskim a standardami wypracowanymi przez ETPC. Dlatego też w naszym obecnym raporcie poświęcimy takim sprawom znacznie więcej miejsca, gdyż analiza tych przypadków, chociaż nie są one w żadnym razie liczebnie najczęściej reprezentowane, nierzadko pozwala na najprecyzyjniejsze wskazanie wad systemowych dotyczących przesłanek i długości tymczasowego aresztowania, konsekwencji jego stosowania dla podejrzanego, a także sposobów obchodzenia gwarancji prawa do wolności osobistej.

Obecny raport jest w pewnej mierze kontynuacją wcześniejszych opracowań powstałych w zespole Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, a tym samym tylko w niezbędnym zakresie odnosi się do omówionych w nich zagadnień. Osoby zainteresowane poprzednimi publikacjami Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka na podejmowany w niniejszym raporcie temat zapraszamy do analizy tych opracowań¹.

Życzymy interesującej lektury!

¹ P. Kładoczny, K. Wiśniewska, J. Smętek, *Praktyka tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badania*, HFPC, Warszawa 2016, https://archiwum.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/07/HFPC_raport_tymczasowe-aresztowanie_2016.pdf [dostęp: 13.04.2023 r.]; A. Klepczyński, P. Kładoczny, K. Wiśniewska, *Tymczasowe aresztowanie - (nie)tymczasowy problem. Analiza aktualnej praktyki stosowania tymczasowego aresztowania*, HFPC, Warszawa 2019, https://archiwum.hfhr.pl/wp-content/uploads/2019/07/HFPC-Tymczasowe-aresztowanie-nietymczasowy-problem-web_01.pdf [dostęp: 5.05.2023 r.].

I. Tymczasowe aresztowanie a prawo do wolności osobistej: Europejski Trybunał Praw Człowieka i powtarzające się naruszenia

Tymczasowe aresztowanie jest najbardziej dolegliwym ze środków zapobiegawczych, a jego stosowanie powinno być ostatecznością – jedynie jeśli wolnościowe alternatywy nie będą wystarczające. Mając na uwadze, że stanowi ono ingerencję w prawo do wolności osobistej podejrzanych i oskarżonych, powinno być również zgodne ze standardami praw człowieka, ustalonymi na podstawie wiążących Polskę umów międzynarodowych. Szczególne znaczenie ma w tym zakresie Europejska Konwencja Praw Człowieka oraz orzekający na jej kanwie Europejski Trybunał Praw Człowieka, który na przestrzeni ostatnich 20 lat wielokrotnie stwierdzał naruszenie przez Polskę Konwencji z uwagi na nadużywanie tymczasowego aresztowania i automatyzm jego stosowania czy przedłużania.

1. Stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania w świetle standardów strasburskich

ARTYKUŁ 5 EKPC

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:

- a) zgodnego z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd;
- b) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku;
- c) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, lub, jeśli jest to konieczne, w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu;

(...)

2. (...)

3. Każdy zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 lit. c) niniejszego artykułu powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania. Zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę.

4. Każdy, kto został pozbawiony wolności przez zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo odwołania się do sądu w celu ustalenia bezzwłocznie przez sąd legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem.

5. Każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania.

Choć prawo do wolności osobistej ma szczególny status na gruncie Konwencji i uznawane jest przez Trybunał za jedno z kluczowych², art. 5 ust. 1 EKPC dopuszcza kilka wyjątków, w ramach których dopuszczalne jest

² Wyrok ETPC z dnia 8.04.2004 r. w sprawie *Assanidze przeciwko Gruzji*, skarga nr 71503/01, § 171. Orzecznictwo ETPC, jeśli nie wskazano inaczej, za pośrednictwem portalu HUDOC-ECHR, <https://hudoc.echr.coe.int> [dostęp: 7.04.2023 r.].

pozbawienie człowieka wolności. Muszą być one jednak – jako wyjątki – interpretowane restrykcyjnie³, przy poszanowaniu gwarancji wynikających z kolejnych ustępów art. 5⁴.

Pozbawienie wolności musi być przy tym zgodne z prawem. Kryteria oceny zgodności z prawem pozbawienia wolności w świetle art. 5 Konwencji Trybunał podsumował w wyroku w sprawie *James, Wells i Lee przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁵. Wynika z niego konieczność zapewnienia, że:

1. pozbawienie wolności jest zgodne z przepisami prawa krajowego;
2. niezależnie od zgodności z literalnym brzmieniem prawa krajowego – nie opiera się on ona podstępnie lub złej wierze władz;
3. nie ma ono charakteru arbitralnego, a co za tym idzie – realnie wiąże się z jedną z przesłanek wymienionych w art. 5 ust. 1 EKPC;
4. miejsce pozbawienia wolności jest adekwatne do przesłanek umieszczenia w detencji i faktycznie służy realizacji uzasadnionego celu;
5. pozbawienie wolności jest realnie związane z uzasadniająca je przesłanką i stanowi proporcjonalny środek do jej realizacji.

Ocena zgodności z prawem pozbawienia wolności wymaga zwrócenia uwagi nie tylko na prawo krajowe⁶, ale i na jej zgodność ze standardami wynikającymi z zasady praworządności i ukierunkowania na ochronę przed arbitralną detencją⁷. Szczególnie krytycznie podchodzi Trybunał do sytuacji, w której pozbawienie wolności wynika z korzystania z praw gwarantowanych w Konwencji⁸. Tym samym **stwierdzenie zgodności z literalnym brzmieniem przepisów prawa krajowego i dopełnienie wymogów wynikających z krajowej procedury nie musi przesądzać o zgodności z prawem środka wiążącego się z pozbawieniem wolności**⁹.

Tymczasowe aresztowanie, a więc pozbawienie wolności w toku postępowania karnego w celu zabezpieczenia jego prawidłowego toku (co do przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania zob. **rozdział II**), stanowi jeden z wyjątków umożliwiających zgodną z Konwencją detencję¹⁰. Niezbędne dla jego zastosowania musi być za każdym razem istnienie dużego prawdopodobieństwa, że podejrzany (oskarżony) popełnił zarzucane mu przestępstwo – Trybunał określa je jako warunek *sine qua non* legalności detencji¹¹. Nie jest ono jednak wystarczające. Pozbawienie wolności musi wynikać z *rzeczywistych wymogów interesu publicznego, które – niezależnie od domniemania niewinności – przeważają nad poszanowaniem wolności jednostki*¹². W tym względzie Trybunał podkreśla stanowczo, że *[u]zasadnienie dla pozbawienia wolności, bez znaczenia jak długiego, musi być przekonująco wykazane przez władze*¹³. Ma to szczególne znaczenie przy przedłużającej się izolacji podejrzanego (oskarżonego) – wówczas niezbędne jest dla zachowania zgodności z Konwencją wykazanie adekwatnych i wystarczających podstaw dla utrzymania detencji¹⁴. Niezbędne jest również rozważenie możliwości zastosowania środków alternatywnych dla pozbawienia wolności¹⁵.

3 Wyrok ETPC z dnia 18.03.2008 r. w sprawie *Ladent przeciwko Polsce*, skarga nr 11036/03, § 46.

4 Wyrok ETPC z dnia 2.03.1987 r. w sprawie *Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 9787/82, § 40.

5 Wyrok ETPC z dnia 18.09.2012 r. w sprawie *James, Wells i Lee przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 25119/09, 57715/09 i 57877/09, § 190-195 i przytaczane tam orzecznictwo.

6 Wyrok ETPC z dnia 4.04.2000 r. w sprawie *Witold Litwa przeciwko Polsce*, skarga nr 26629/95, § 72.

7 Wyrok ETPC z dnia 22.10.2018 r. w sprawie *S., V. i A. przeciwko Danii*, skargi nr 35553/12, 36678/12 i 36711/12, §§ 73-74.

8 Wyrok ETPC z dnia 10.12.2019 r. w sprawie *Kavala przeciwko Turcji*, skarga nr 28749, § 157.

9 Wyrok ETPC z dnia 28.03.2000 r. w sprawie *Baranowski przeciwko Polsce*, skarga nr 28358/95, § 51.

10 Wyrok ETPC z dnia 5.07.2016 r. w sprawie *Buzadji przeciwko Mołdawii*, skarga 23755/07, § 85.

11 Wyrok ETPC z dnia 22.05.2012 r. w sprawie *Idalov przeciwko Rosji*, skarga 5826/03, § 140; zob. również wyrok ETPC z dnia 14.09.2021 r. w sprawie *Moldoveanu przeciwko Mołdawii*, skarga nr 53660/15, § 51.

12 Wyrok ETPC z dnia 26.10.2000 r. w sprawie *Kudła przeciwko Polsce*, skarga 30210/96, § 110, tłumaczenie własne.

13 Wyrok ETPC z dnia 9.01.2003 r. w sprawie *Shishkov przeciwko Bułgarii*, skarga nr 38822/97, § 66.

14 Wyrok ETPC w sprawie *Kudła...*, § 111.

15 Wyrok ETPC z dnia 21.12.2000 r. w sprawie *Jabłoński przeciwko Polsce*, skarga nr 33492/96, § 83.

Trybunał zwracał uwagę, że [p]ozbawienie wolności jest środkiem tak dotkliwym, że jego zastosowanie jest uzasadnione tylko wtedy, gdy inne, mniej surowe środki, zostały rozważone przez sąd i uznane za niewystarczające dla ochrony interesu prywatnego czy publicznego¹⁶.

Aby prawdopodobieństwo popełnienia przez oskarżonego zarzucanego mu przestępstwa mogło uzasadniać pozbawienie wolności, nie jest konieczne zgromadzenie materiału dowodowego, który pozwoliłby na skazanie – próg na tym etapie jest niższy i wymaga jedynie zgromadzenia danych pozwalających na przekonanie hipotetycznego, obiektywnego obserwatora¹⁷. Co więcej, dowody pozwalające na zatrzymanie i początkowe zastosowanie środka zapobiegawczego mogą nie być uznane za wystarczające na dalszym etapie, a niezgromadzenie jakościowego materiału dowodowego może prowadzić do wniosku o niezgodności pozbawienia wolności z konwencyjnymi standardami¹⁸.

W swoim orzecznictwie Trybunał podkreślał, że surowość grożącej kary czy zarzut popełniania przestępstw w ramach zorganizowanej grupy przestępczej nie są bez znaczenia dla oceny ryzyka ingerencji w prawidłowy tok postępowania czy ucieczki podejrzanego¹⁹. Jednocześnie jednak przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania wymaga wykazania aktualnych i dostatecznych na bieżącym etapie okoliczności uzasadniających dalsze występowanie ryzyka bezprawnej ingerencji w prawidłowy tok postępowania na jego bieżącym etapie. Okoliczności, które warunkowały pozbawienie wolności na początku, z czasem bowiem tracą na znaczeniu, a przedłużając stosowanie tymczasowego aresztowania ponad przyjęte normy wykazać trzeba szczególnie silne uzasadnienie²⁰. **Zagrożenie surową karą, co podkreśla Trybunał, samodzielnie nie może uzasadniać długotrwałego pozbawienia wolności²¹**. Warto przy tym odnotować – co szczególnie istotne w przypadku przestępczości zorganizowanej – że na sądach ciąży w świetle Konwencji obowiązek indywidualnej analizy zagrożenia względem każdego podejrzanego (oskarżonego). Traktowanie grupy tymczasowo aresztowanych bez różnicowania ze względu na postawę i indywidualne okoliczności poszczególnych osób Trybunał uznawał za niemożliwe do pogodzenia z wymogami art. 5 ust. 3 Konwencji²².

2. Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce w perspektywie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

A. Kauczor przeciwko Polsce: tymczasowe aresztowanie jako problem systemowy

3 lutego 2009 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał wyrok w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce*²³, uznawany za przełomowy i świadczący wyraźnie o systemowym problemie z nadużywaniem i długotrwałością najbardziej dolegliwego środka zapobiegawczego²⁴.

16 Wyrok ETPC z dnia 4.05.2006 r. w sprawie *Ambruszkiewicz przeciwko Polsce*, skarga nr 38797/03, § 31, tłumaczenie oficjalne Ministerstwa Sprawiedliwości.

17 Wyrok ETPC z dnia 16.10.2001 r. w sprawie *O'Hara przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 37555/97, §§ 34-36.

18 Wyrok ETPC z dnia 6.04.2000 r. w sprawie *Labita przeciwko Włochom*, skarga nr 26772/95, § 159.

19 Wyrok ETPC z dnia 16.01.2007 r. w sprawie *Bak przeciwko Polsce*, skarga nr 7870/04, §§ 58-62.

20 Wyrok ETPC z dnia 4.05.2006 r. w sprawie *Celejewski przeciwko Polsce*, skarga nr 17584/04, §§ 37-38.

21 Wyrok ETPC z dnia 6.02.2007 r. w sprawie *Garycki przeciwko Polsce*, skarga nr 14348/02, § 47; wyrok ETPC z dnia 31.07.2000 r. w sprawie *Jėčius przeciwko Litwie*, skarga nr 34578/97, § 94.

22 Wyrok ETPC z dnia 2.03.2006 r. w sprawie *Dolgova przeciwko Rosji*, skarga nr 11886/05, § 49.

23 Wyrok ETPC z dnia 3.02.2009 r. w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce*, skarga nr 45219/06.

24 M. Bernatt, A. Bodnar, *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce – problem strukturalny, glosa do wyroku ETPC w sprawie Kauczor przeciwko Polsce*, Europejski Przegląd Sądowy 06/2010, s. 48; W. Hermeliński, *Problem przewlekłości tymczasowego aresztowania w świetle orzecznictwa sądów polskich i organów międzynarodowych* [w:] A. Bodnar, A. Płoszka (red.), *Wokół kryzysu praworządności, demokracji i praw człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Mirosława Wyrzykowskiego*, Warszawa 2020, LEX; P. Kładoczny, K. Wiśniewska, J. Smętek, *Praktyka tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badania, HFPC*, Warszawa 2016, s. 41; K. Gajowniczek-Pruszyńska, *Wybrane aspekty stosowania tymczasowego aresztowania w praktyce obrończej – refleksje wokół raportu Court Watch Polska z 2019 r.* [w:] P. Karlik, B. Pilitowski (red.), *Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna*, Warszawa 2022, LEX.

Skarżący został zatrzymany 9 lutego 2000 r. pod zarzutem zabójstwa, następnego dnia sąd zastosował wobec niego tymczasowe aresztowanie. Było ono stosowane nieprzerwanie przez prawie osiem lat – aż zostało uchylone przez sąd 11 grudnia 2007 r. Akt oskarżenia wpłynął do sądu cztery miesiące po zatrzymaniu, pierwsza rozprawa została wyznaczona pół roku później – kolejne odbywały się co dwa-trzy miesiące. Po dwóch latach sędzia sprawozdawca przeszedł na emeryturę i postępowanie rozpoczęło się na nowo, a po sześciu latach pozostawało niezakończony. W momencie wydania wyroku przez Trybunał, po dziewięciu latach od zatrzymania, sprawa znajdowała się w dalszym ciągu na etapie postępowania przed sądem I instancji²⁵. Złożona przez skarżącego skarga na przewlekłość nie została jednak uwzględniona²⁶.

Przedłużając stosowane wobec skarżącego tymczasowe aresztowanie sądy odwoływały się, jak wskazuje Trybunał, do trzech przesłanek: powagi zarzutów, surowości grożącej kary i potrzeby zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Na etapie postępowania sądowego podnosiły również, że sprawa ma charakter złożony, a więc wymagający długotrwałego postępowania, które wydłużało się dodatkowo z obiektywnych przyczyn (choroby sędziego, wnioski o wyłączenie sędziego, nieobecności świadków i samego oskarżonego, problemy związane z opinią biegłego). Trybunał odnotował jednak, że:

[U]zasadnione podejrzenie popełnienia przez skarżącego poważnych przestępstw mogło z początku stanowić podstawę dla pozbawienia go wolności. Podobnie konieczność zgromadzenia obszernego materiału dowodowego i zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, w tym zwłaszcza przesłuchiwanie świadków, stanowiły uzasadnione podstawy dla stosowania tymczasowego aresztowania.

Jednocześnie jednak z upływem czasu okoliczności te stawały się coraz mniej znaczące. (...) Zgodnie ze stanowiskiem władz, prawdopodobieństwo wymierzenia surowej kary kreowało domniemanie, że skarżący będzie utrudniał postępowanie. Trybunał podkreśla jednak, że choć zagrożenie surową karą stanowi istotny element oceny ryzyka ucieczki lub ponownego popełnienia przestępstwa, ciężar zarzutów nie może sam w sobie uzasadniać długotrwałego stosowania tymczasowego aresztowania (...)²⁷.

Trybunał skrytykował również opieranie się na domniemaniach w odniesieniu do występowania ryzyka matactwa ze strony skarżącego – w tym zakresie sądy podkreślały, że nie przyznał się on do zarzucanych mu przestępstw, co Trybunał określił jako *oczywiste lekceważenie domniemania niewinności*²⁸. Uznawszy argumentację przedstawioną przez władze krajowe za niewystarczającą dla długotrwałego pozbawienia wolności ETPC stwierdził, że doszło do naruszenia art. 5 ust. 3 EKPC, odnoszącego się do prawa osób pozbawionych wolności do rozpoznania ich sprawy w rozsądnym terminie. Trybunał odstąpił jednocześnie od badania sprawności samego postępowania – dla stwierdzenia naruszenia za wystarczającą uznał niedostateczną jakość uzasadnienia dla pozbawienia wolności²⁹.

Choć od zastosowania wobec pana Kauczora tymczasowego aresztowania minęły 23 lata, a od stwierdzenia naruszenia przez Trybunał – 14 lat, krytykowana przez Trybunał argumentacja w dalszym ciągu obecna jest w uzasadnieniach kolejnych przedłużeń pozbawienia wolności podejrzanych i oskarżonych (o czym świadczą również sprawy opisane w rozdziale VI), a co za tym idzie – w kolejnych wyrokach stwierdzających naruszenie art. 5 Konwencji przez Polskę (o czym w dalszej części tego rozdziału).

25 Tamże, §§ 6-22.

26 Tamże, §§ 23-24.

27 Tamże, §§ 44-46, tłumaczenie własne, podkreślenie własne.

28 Tamże, § 46, tłumaczenie własne.

29 Tamże, § 47.

Co istotne, na marginesie sprawy *Kauczor* można odnotować inny problem trapiący krajowy wymiar sprawiedliwości. Argumenty podnoszone bowiem przez sądy przedłużające stosowanie tymczasowego aresztowania – jak wynika ze stanu faktycznego – odnosiły się m.in. do długotrwałości postępowania sądowego. Okoliczność ta powiązana była ich zdaniem z koniecznością utrzymywania detencji oskarżonego mimo upływu kolejnych miesięcy³⁰. Tymczasem przewlekłość postępowania sądowego w Polsce również została przez ETPC uznana za problem systemowy. Z uwagi na skalę zjawiska wydany został w związku z tym wyrok pilotażowy w sprawie *Rutkowski i inni przeciwko Polsce*³¹, który po ośmiu latach od ogłoszenia pozostaje uznany za niewykonany³². Trybunał stwierdził w nim, że konieczne jest podjęcie działań mających na celu usprawnienie postępowań sądowych i zapewnienie skutecznego i efektywnego środka zaskarżenia w razie ich przewlekłości. Poza znaczącą długością postępowania sądowego, rośnie liczba długotrwałych postępowań przygotowawczych (więcej na ten temat w **rozdziałach III i IV**), co może również przyczyniać się do długotrwałości samych aresztowań.

B. Grupa *Trzaska przeciwko Polsce*: tymczasowe aresztowanie przestaje być problemem?

Wyrok w sprawie *Kauczor* nie był przy tym ani pierwszym, ani jedynym orzeczeniem stwierdzającym naruszenie przez Polskę Konwencji w związku z nadużywaniem stosowania tymczasowego aresztowania. Na etapie wykonania wraz z 172 innymi orzeczeniami włączony został do grupy, w której wiodącą rolę pełnił wyrok z 2000 r. w sprawie *Trzaska przeciwko Polsce*³³.

W grudniu 2014 r. Komitet Ministrów Rady Europy uznał wyrok w sprawie *Kauczor* oraz pozostałe orzeczenia z grupy *Trzaska* za wykonane. Odnotował podjęcie przez władze krajowe środków o charakterze ogólnym mającym na celu przeciwdziałanie nadużyciom w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania³⁴. Podjęcie rezolucji o zamknięciu nadzoru nad wykonaniem poprzedzone zostało złożeniem przez polski rząd raportu z działań realizowanych w ramach procedury wykonania wyroku. Wśród aktywności o charakterze ogólnym, mającym na celu zapobieżenie przyszłym naruszeniom, wymieniono:

- podnoszenie świadomości sędziów na temat orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (m.in. poprzez tłumaczenie i publikowanie ważniejszych orzeczeń, informowanie właściwych sądów o naruszeniach stwierdzonych w następstwie ich orzecznictwa czy uwzględnienie standardów w ramach nauczania w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury)³⁵;
- nadzór nad organami odpowiedzialnymi za stosowanie środków zapobiegawczych – prokuratorami i sądami;
- zmiany legislacyjne (zob. **rozdział II**);
- zmiany legislacyjne związane z ograniczeniem przewlekłości postępowań karnych³⁶.

30 Wyrok ETPC w sprawie *Kauczor*..., § 20.

31 Wyrok ETPC z dnia 7.07.2015 r. w sprawie *Rutkowski i inni przeciwko Polsce*, skargi nr 72287/10, 13927/11 i 46187/11 oraz 591 innych skarg.

32 Status wykonania wyroku w sprawie *Rutkowski* dostępny w systemie HUDOC-EXEC, ostatnia decyzja Komitetu Ministrów w sprawie: *CM/Del/Dec(2020)1377/H46-24*. Zob. również A. Klepczyński, P. Kładoczny, K. Wiśniewska, *W poszukiwaniu rozsądnego czasu... postępowań sądowych. Raport o przewlekłości postępowań w Polsce*, HFPC, Warszawa 2021, <https://hfhr.pl/upload/2022/02/w-poszukiwaniu-rozsadnego-czasu-poste-powan-sa-dowych.pdf> [dostęp: 7.04.2023 r.]

33 Wyrok ETPC z dnia 11.07.2000 r. w sprawie *Trzaska przeciwko Polsce*, skarga nr 25792/94.

34 Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy *CM/ResDH(2014)268* podjęta 4.12.2014 r. Dokumentacja z procedur wykonania wyroku, jeśli nie wskazano inaczej, za pośrednictwem portalu HUDOC-EXEC, <https://hudoc.exec.coe.int> [dostęp: 7.04.2023 r.]

35 Na marginesie odnotować warto, że w tym miejscu rządowego raportu pojawia się informacja o skierowaniu „już w dniu 4.06.2004 r.” pisma przez Ministra Sprawiedliwości do prezesów sądów apelacyjnych, zawierającego analizę orzecznictwa ETPC dot. stosowania tymczasowego aresztowania. Wskazano, że „[w] piśmie podkreślono, że przesłanki, o których mowa w art. 258 § 2 Kodeksu postępowania karnego [domniemanie uzasadnienia obawy matactwa w oparciu na zagrożenie surową karą pozbawienia wolności – przyp. HFPC] nie mogą uzasadniać długotrwałego stosowania tymczasowego aresztowania”. Jak pokazują przykłady (rozdział V), prawie 20 lat później trudno być przekonanym, że wytyczna ta przyjęta się w praktyce. Za: *Action report. Information on measures to comply with judgements concerning excessive length of detention on remand in Trzaska v. Poland group of cases*, komunikacja rządu polskiego z dnia 23.10.2014 r., DH-DD(2014)1312, tłumaczenie własne.

36 Tamże, s. 3-10.

W komunikacji do Komitetu Ministrów rząd podkreślił, że podejmowane środki odnoszą skutek – w analizowanym okresie spadła liczba prokuratorskich wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania (z 28 200 w 2008 r. do 23 740 w 2012 r.) i osób tymczasowo aresztowanych (z 24 808 w 2008 r. do 16 603 w 2012 r.)³⁷. Najbardziej zauważalny spadek dotyczył liczby osób tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przygotowawczych i sądowych w sprawach należących do właściwości sądów okręgowych (z 21 701 w 2008 r. do 10 052 w 2012 r.)³⁸.

Choć zaobserwować można faktycznie spadek liczby stosowanych tymczasowych aresztowań w okresie pomiędzy wydaniem wyroku w sprawie *Kauczor* a uznaniem go za wykonany przez Trybunał, decyzja o zamknięciu procedury była krytykowana jako przedwczesna, a „odbicie się” statystyk i tendencje wzrostowe począwszy od 2015 r. są zauważalne³⁹. Już w 2016 r., niecałe półtora roku po uznaniu wyroku za wykonany, Naczelna Rada Adwokacka skierowała w tym zakresie krytyczne obserwacje do Komitetu Ministrów⁴⁰. Zwróciła w nich uwagę m.in. na niską skuteczność zażaleń obrońców, oskarżonych i podejrzanych na postanowienia w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania, w szczególności w sądach apelacyjnych czy wysoki odsetek uwzględnionych wniosków o zastosowanie lub przedłużenie stosowania tego środka.

C. Grupa *Burża przeciwko Polsce*: tymczasowe aresztowanie nadal jest nadużywane

Niejako potwierdzeniem dla tezy o przedwczesnym uznaniu za wykonane orzeczeń z grupy *Trzaska przeciwko Polsce* są kolejne zapadające przeciwko Polsce wyroki, w których Trybunał stwierdza naruszenie przez Polskę art. 5 ust. 3 EKPC.

W chwili sporządzenia niniejszego raportu za niewykonane uznawanych jest 8 wyroków z grupy skoncentrowanej wokół orzeczenia *Burża przeciwko Polsce*⁴¹: *Kaszubski przeciwko Polsce*⁴², *Russjan przeciwko Polsce*⁴³, *Czeszel przeciwko Polsce*⁴⁴, *Zubel przeciwko Polsce*⁴⁵, *Rudnicki przeciwko Polsce*⁴⁶, *Dłużewska przeciwko Polsce*⁴⁷, *Łabudek przeciwko Polsce*⁴⁸ oraz wiodąca sprawa *Burża przeciwko Polsce*. Status niewykonanych mają również niedołączone do grupy wyroki w sprawach *Łakatosz przeciwko Polsce*⁴⁹ oraz *Marciniak przeciwko Polsce*⁵⁰. Warto jednak odnotować, że są to tylko sprawy, które zakończyły się wydaniem wyroku. Stwierdzenie naruszenia standardów ETPC jest bowiem możliwe także na wcześniejszym etapie w trybie polubownym (w trybie jednostronnej deklaracji rządu lub ugody)⁵¹. Dla przykładu, w maju 2022 r. Komitet Ministrów podjął rezolucję⁵² o zamknięciu nadzoru nad wykonaniem trzech spraw zakończonych

37 Tamże, s. 10.

38 Tamże, s. 11.

39 Zob. np. opracowanie statystyk w: A. Klepczyński, P. Kładoczny, K. Wiśniewska, *Tymczasowe aresztowanie - (nie) tymczasowy problem. Analiza aktualnej praktyki stosowania tymczasowego aresztowania*, HFPC, Warszawa 2019, https://archiwum.hfhr.pl/wp-content/uploads/2019/07/HFPC-Tymczasowe-aresztowanie-nietymczasowy-problem-web_01.pdf [dostęp: 7.04.2023 r.]

40 *Observations of the Polish Bar Council on the execution of judgements of the European Court of Human Rights in the group of cases Trzaska v. Poland (application No 25792/94) by the Republic of Poland*, Warszawa 2016, NRA.015-2.15.2016, http://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-trzaska-v-poland-15060.pdf [dostęp: 7.04.2023 r.]

41 Wyrok ETPC z dnia 18.10.2018 r. w sprawie *Burża przeciwko Polsce*, skarga nr 15333/16. Więcej o wyroku – zob. również A. Klepczyński, K. Wiśniewska [w:] P. Kładoczny, K. Wiśniewska (red.), *Wyrok w Strasbourgu to nie koniec! Raport na temat wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, HFPC, Warszawa 2020, s. 27-30.

42 Wyrok ETPC z dnia 10.11.2022 r. w sprawie *Kaszubski przeciwko Polsce*, skarga nr 15466/19.

43 Wyrok ETPC z dnia 27.10.2022 r. w sprawie *Russjan przeciwko Polsce*, skarga nr 79509/17.

44 Wyrok ETPC z dnia 13.10.2022 r. w sprawie *Czeszel przeciwko Polsce*, skarga nr 47731/19.

45 Wyrok ETPC z dnia 9.06.2022 r. w sprawie *Zubel przeciwko Polsce*, skarga nr 10932/18.

46 Wyrok ETPC z dnia 3.02.2022 r. w sprawie *Rudnicki przeciwko Polsce*, skarga nr 22647/19.

47 Wyrok ETPC z dnia 15.04.2021 r. w sprawie *Dłużewska przeciwko Polsce*, skarga nr 39873/18.

48 Wyrok ETPC z dnia 4.06.2020 r. w sprawie *Łabudek przeciwko Polsce*, skarga 37245/13.

49 Wyrok ETPC z dnia 3.02.2022 r. w sprawie *Łakatosz przeciwko Polsce*, skarga nr 28318/19.

50 Wyrok ETPC z dnia 2.02.2023 r. w sprawie *Marciniak przeciwko Polsce*, skarga nr 52089/18.

51 Art. 39 EKPC.

52 Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy CM/ResDH(2022)116, przyjęta dnia 11.05.2022 r.

w tym trybie, dotyczących nadmiernie długiego stosowania tymczasowego aresztowania⁵³. Nie były to rzecz jasna jedyne sprawy zakończone w tym trybie w ostatnim czasie⁵⁴. Inne oczekują jeszcze na rozpoznanie⁵⁵.

Wśród osób tymczasowo aresztowanych, których sprawy zgromadzone zostały w ramach grupy *Burza*, są zarówno oskarżeni o udział w zorganizowanej grupie przestępczej i popełnianie przestępstw z użyciem przemocy, w tym zabójstw⁵⁶, jak i przestępstwa o charakterze gospodarczym i finansowym⁵⁷. Długość stosowanego w nich tymczasowego aresztowania również jest zróżnicowana⁵⁸ – od roku i 10 miesięcy w sprawie *Dłużewska przeciwko Polsce*, roku i 11 miesięcy w sprawie *Rudnicki przeciwko Polsce* czy 2 lat i 2 miesięcy w sprawie *Zubel przeciwko Polsce* do 4 lat i 11 miesięcy w sprawie *Russjan przeciwko Polsce* czy 5 lat i 3 miesiące w sprawie *Burza przeciwko Polsce*.

W sprawie *Dłużewska przeciwko Polsce* prawie 80-letnia i cierpiąca na m.in. chorobę nowotworową skarżąca⁵⁹ została zatrzymana pod zarzutem oszustwa, fałszerstwa, łapownictwa i prania pieniędzy w związku z postępowaniami reprivatyzacyjnymi. Tymczasowe aresztowanie zostało wobec niej zastosowane z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przez nią zarzucanych jej czynów oraz grożącą jej w związku z tym surową karą. Sąd odniósł się również do obawy matactwa, wynikającej w jego ocenie z bliskiego pokrewieństwa z innymi współpodejrzanymi. Trybunał stwierdził, że w sprawie doszło do naruszenia art. 5 ust. 3 EKPC podkreślając, że w razie tymczasowego aresztowania przez dłuższy czas konieczne jest wykazanie, że zagrożenie obstrukcją postępowania jest realne i istotne. Trybunał podkreślił również, że postanowienia sądów o kolejnych przedłużeniach stosowania aresztu nie zawierały argumentacji o możliwości zastosowania mniej dolegliwych środków zapobiegawczych.

W wyroku w sprawie *Czeszel przeciwko Polsce* skarżący był oskarżony o oszustwo i inne przestępstwa, w tym o kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą [więcej o stanie faktycznym sprawy w rozdziale VI]. Trybunał stwierdził w jego sprawie naruszenie art. 5 ust. 3 EKPC w związku z trwającym cztery lata i 18 dni tymczasowym aresztowaniem. Podkreślił, że „rząd nie przedstawił argumentów, które mogłyby uzasadnić całą długość tymczasowego aresztowania skarżącego”⁶⁰. Postanawiające o dalszym pozbawieniu wolności sądy opierały się konsekwentnie na wadze zarzutów, skomplikowanym charakterze sprawy czy zagrożeniu matactwem – w ocenie Trybunału jednak „z upływem czasu te przywołane wstępnie podstawy tymczasowego aresztowania stawały się mniej relewantne, podczas gdy sądy krajowe nie potrafiły odwołać się do innych istotnych i wystarczających podstaw dla pozbawienia wolności”⁶¹.

53 Decyzja ETPC z dnia 9.09.2021 r. w sprawie *Fiećko przeciwko Polsce*, skarga nr 30197/20; decyzja ETPC z dnia 10.11.2021 r. w sprawie *Ordak przeciwko Polsce*, skarga nr 3020/20; decyzja ETPC z dnia 9.09.2021 r. w sprawie *Babiński przeciwko Polsce*, skarga nr 10635/20.

54 Zob. np. decyzja ETPC z dnia 16.06.2022 r. w sprawie *Kucewicz przeciwko Polsce*, skarga nr 12113/19.

55 Zob. np. komunikacja ETPC z dnia 4.07.2022 r. w sprawie *Walczak przeciwko Polsce*, skarga nr 2017/20.

56 Wyrok ETPC w sprawie *Łabudek...*, § 4.

57 Wyrok ETPC w sprawie *Czeszel...*, § 2; wyrok ETPC w sprawie *Dłużewska...*, § 6.

58 Na marginesie odnotować należy szczególnie sposób obliczania długości stosowania tymczasowego aresztowania podlegającego ocenie ETPC – rozpoczyna się ono od momentu zatrzymania i kończy w momencie zwolnienia lub skazania, w tym przez sąd I instancji (zob. np. wyrok ETPC z dnia 4.10.2005 r. w sprawie *Górski przeciwko Polsce*, skarga nr 28904/02, §§ 40-42).

59 W toku postępowania przed ETPC w przedmiotowej sprawie Fundacja złożyła opinię przyjaciela sądu, odnosząc się do kwestii związanych z pobytem osób starszych w polskich jednostkach penitencjarnych w świetle zakazu tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. W opinii HFPC zwracała uwagę na rosnącą liczbę osób starszych pozbawionych wolności, w tym tymczasowo aresztowanych, jak również na wpływające do Fundacji skargi na niedostosowanie warunków bytowych do potrzeb osób starszych, problemy z zapewnieniem adekwatnej opieki medycznej czy niedostrzeganie osób starszych w regulacjach. Więcej: *Osoby starsze w jednostkach penitencjarnych – opinia przyjaciela sądu przed ETPC*, HFPC 12.08.2019 r., <https://archiwum.hfhr.pl/osoby-starsze-w-jednostkach-penitencjarnych-opinia-przyjaciela-sadu-przed-etpc/> [dostęp: 11.04.2023 r.]

60 Tłumaczenie własne.

61 Tłumaczenie własne.

We wszystkich sprawach z grupy *Burża* stwierdzone zostało naruszenie art. 5 ust. 3 EKPC. Przyczyny stwierdzenia naruszenia przez Trybunał często się powtarzały – należały do nich przede wszystkim:

- słabość i powtarzalność uzasadnień postanowień o przedłużaniu stosowania tymczasowego aresztowania⁶²;
- opieranie się przez sądy na domniemaniach (zamiast na dowodach) przy wykazywaniu obawy matactwa⁶³;
- brak należytej staranności przy prowadzeniu postępowań⁶⁴;
- brak badania możliwości zastosowania wolnościowych środków zapobiegawczych⁶⁵.

Co więcej, w sprawie *Kaszubski przeciwko Polsce*, jak również w niedołączonych do grupy sprawach *Marciniak przeciwko Polsce* i *Łakatosz przeciwko Polsce*, Trybunał stwierdził naruszenie art. 5 ust. 4 Konwencji z uwagi na znaczące opóźnienia w rozpoznawaniu zażaleń na postanowienia aresztowe. W sprawie *Marciniak* Trybunał za naruszające Konwencję uznał przypadki oczekiwania na rozpoznanie zażalenia przekraczające 16 dni, o ile nie zostanie to należycie uzasadnione. Z tego względu 28-dniowy czas oczekiwania na rozpoznanie zażalenia Trybunał uznał za niezgodny z Konwencją⁶⁶.

W marcu 2023 r. rząd przedstawił zaktualizowany plan raportu z wykonania orzeczeń z grupy *Burża*⁶⁷. Opisuując działania o charakterze generalnym, odwołano się do raportu z wykonania orzeczeń z grupy *Trzaska* i wskazano, że zostały one przetłumaczone i opublikowane na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości, a informacja o nich zamieszczona została w newsletterze MS. W raporcie znalazła się również informacja o uwzględnieniu standardów strasburskich w szkoleniach dla sędziów, jak również o zobowiązaniu prezesów sądów apelacyjnych do nadzorowania spraw karnych rozpoznawanych w obszarze ich właściwości, jeśli łączny czas pobytu w areszcie przekroczył 2 lata. W podsumowaniu z kolei stwierdzono, że *wskazane środki o charakterze generalnym będą wystarczające dla stwierdzenia, że Polska wypełniła swoje zobowiązania na gruncie art. 46 ust. 1 Konwencji*⁶⁸.

62 Wyroki ETPC w sprawach *Burża...*, *Łabudek...*, *Rudnicki...*, *Zubel...*, *Czeszel...*, *Russjan...*, *Kaszubski...*

63 Wyroki ETPC w sprawach *Burża...*, *Dłużewska...*, *Zubel...*, *Czeszel...*, *Russjan...*

64 Wyroki ETPC w sprawach *Łabudek...*, *Russjan...*

65 Wyroki ETPC w sprawach *Dłużewska...*, *Rudnicki...*, *Russjan...*. Zob. również: *Problemy związane ze stosowaniem tymczasowego aresztowania odnotowane w orzecznictwie ETPC* w: W. Hermeliński, *Problem przewlekłości...*

66 Wyrok ETPC w sprawie *Marciniak...*, § 21.

67 *Updated action report. Information on measures aiming at execution of the judgement in the cases of Burża against Poland and seven other cases*, komunikacja rządu polskiego z dnia 17.03.2023 r., DH-DD(2023)339.

68 Tamże, tłumaczenie własne.

3. Podsumowanie

- Zgodnie ze standardami wynikającymi z art. 5 EKPC, tymczasowe aresztowanie dla zgodności z Konwencją musi być stosowane w sposób proporcjonalny, jedynie jeśli jest to konieczne, a potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania i zagrożenie dlań ze strony oskarżonego - rzeczywiste.
- Niezbędne jest w świetle orzecznictwa ETPC każdorazowo wykazanie realnych i rzeczywistych względów przemawiających za pozbawieniem wolności, których nie zastępuje domniemanie wynikające z surowości grożącej kary pozbawienia wolności czy zarzutu udziału w zorganizowanej grupie przestępczej.
- Nadużywanie stosowania tymczasowego aresztowania stanowi problem systemowy. Czternaście lat po wydaniu wyroku w sprawie Kauczor przeciwko Polsce, problemy stwierdzone przez Trybunał nadal pozostają aktualne.
- Komitet Ministrów Rady Europy nadzoruje wykonanie ośmiu orzeczeń z grupy Burza przeciwko Polsce, w których Trybunał stwierdził naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji w związku z długotrwałym stosowaniem tymczasowego aresztowania i niespełnianymi wymogów konwencyjnych uzasadnieniami kolejnych przedłużeń pozbawienia wolności podejrzanych i oskarżonych.
- Wśród przyczyn naruszeń Trybunał odnotowywał w szczególności brak indywidualizacji i konkretyzacji przesłanek czy posługiwanie się domniemaniami, przede wszystkim związanymi z opieraniem obawy mactwa na zagrożeniu surową karą pozbawienia wolności.
- Problemem w ocenie Trybunału jest również sprawność rozpoznawania zażaleń na postanowienia o zastosowaniu i przedłużeniu stosowania TA.

II. Przepisy regulujące stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce

1. Aktualne ramy prawne tymczasowego aresztowania

Tymczasowe aresztowanie jest przewidzianym w Kodeksie postępowania karnego środkiem zapobiegawczym polegającym na pozbawieniu człowieka wolności osobistej. Stanowi zatem jeden z wyjątków przewidzianych w art. 41 Konstytucji, gwarantującym tę wolność⁶⁹. Wyjątki te, zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji, powinny być stosowane jedynie w ostateczności⁷⁰.

Ze względu na multicentryczność źródeł prawa, wynikającą wprost z art. 87 ust. 1 Konstytucji⁷¹, przy pozbawianiu człowieka wolności zastosowanie mają także m.in. przepisy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Wśród nich najważniejszy wydaje się z punktu widzenia standardów tymczasowego aresztowania art. 5 EKPC, który gwarantuje aresztowanemu szybkie rozpoznanie jego sprawy lub zwolnienie na czas postępowania. Prawidłową interpretację tych przepisów zapewnia nader liczne i jednolite orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, także w sprawach przeciwko Polsce (zob. **rozdział I**).

Zwrócenie uwagi na zakotwiczenie przepisów Kodeksu postępowania karnego w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania w wartościach chronionych przez standardy konstytucyjny i międzynarodowy jest konieczne ze względu na fakt nadużywania tymczasowego aresztowania poprzez interpretowanie przepisów tego Kodeksu niezgodnie z treścią tych standardów i rangą tych wartości.

Przechodząc do polskich regulacji rangi ustawowej wskazać trzeba, że Kodeks postępowania karnego od czasu wejścia w życie aż do dziś utrzymuje niezmiennie ten sam model stosowania tymczasowego aresztowania. Podstawowe przepisy mające wpływ na stosowanie tego najsurowszego środka zapobiegawczego znajdują się w rozdziale 28 Kodeksu.

Już pierwszy przepis tego rozdziału – art. 249 § 1 k.p.k. – wprowadza zasadę generalną stosowania wszystkich środków zapobiegawczych, z której wynika, że ich celem jest przede wszystkim zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a tylko wyjątkowo zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. **Tym samym areszt tymczasowy – jako najsurowszy środek zapobiegawczy – nie może być stosowany jako sposób nakłonienia podejrzanego/oskarżonego do złożenia wyjaśnień dla niego niekorzystnych** (areszt „wydobywczy” ani też jako antycypacja kary).

69 Art. 41 Konstytucji:

1. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.

2. Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.

3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczony postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.

4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.

5. Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

70 Art. 31 ust. 3 Konstytucji: Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

71 Art. 87. ust. 1 Konstytucji: Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 30 KWIETNIA 2020 R.,
SYGN. AKT I KZ 14/20, LEX NR 3223540**

Stosowanie tymczasowego aresztowania na podstawie art. 258 § 2 k.p.k. nie może stanowić antycypacji kary, dopuszczalne jest bowiem tylko i wyłącznie w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, w tym wypadku - przygotowawczego.

Ponieważ tymczasowe aresztowanie narusza wolność osobistą człowieka, ten najsurowszy środek zapobiegawczy może zastosować lub przedłużyć tylko sąd (art. 250 § 1 k.p.k.), na co podejrzany/oskarżony może złożyć zażalenie (art. 252 § 1 k.p.k.). Oczywistą konsekwencją związaną z wyjątkowością stosowania środka zapobiegawczego jest również konieczność jego niezwłocznego uchylecia lub zmiany, jeżeli ustaną przyczyny, wskutek których został on zastosowany, lub powstaną przyczyny uzasadniające jego uchylecie albo zmianę (art. 253 § 1 k.p.k.). Podejrzany/oskarżony może składać w każdym czasie wnioski o uchylecie lub zmianę środka zapobiegawczego (art. 254 § 1 k.p.k.). Z konstytucyjną zasadą proporcjonalności koresponduje również art. 257 § 1 k.p.k., który jasno stanowi, że tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy.

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 17 SIERPNI 2021 R.,
SYGN. AKT I KZ 33/21, LEX NR 3398327**

Jeżeli oskarżony przyznał się do wszystkich przestępstw i złożył obszerne wyjaśnienia, to trudno podzielić pogląd, że zachodzi realna obawa, iż pozostawianie podejrzanego na wolności zaszkodzi prawidłowemu tokowi postępowania.

Jednocześnie Kodeks podkreśla, że środki zapobiegawcze można stosować tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo – to tzw. przesłanka ogólna tymczasowego aresztowania (art. 249 § 1 k.p.k.). Poza tym konieczne jest spełnienie co najmniej jednej z przesłanek szczególnych, które reguluje art. 258 k.p.k. Są nimi:

- **uzasadniona obawa ucieczki lub ukrycia się oskarżonego**, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu (art. 258 § 1 pkt. 1),
- **uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień** albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne (art. 258 § 1 pkt. 2),

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 20 KWIETNIA 2021 R.,
SYGN. AKT I KZ 13/21, LEX NR 3229461**

Z ustalonych okoliczności sprawy wynika realność możliwości wymierzenia podejrzanemu surowej kary. Ta realność prognozy skazania na surową karę stwarza uzasadnioną obawę bezprawnego utrudniania postępowania karnego. Podnieść należało, że z uwagi na charakter zarzuconych podejrzanemu czynów o charakterze korupcyjnym, charakteryzujących się powiązaniem wielu osób, trafnie wskazano na potrzebę efektywnego odizolowania podejrzanego od możliwości oddziaływania na źródła osobowe i rzeczowe, zwłaszcza na wstępnym, ale newralgicznym dla prawidłowego zabezpieczenia istotnych dowodów o charakterze procesowym dla tej sprawy, etapie postępowania. Zastosowanie takiego środka jest uzasadnione tym, że podejrzany pozostaje nadal przełożonym osób przesłuchiwanym w tej sprawie.

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 19 LUTEGO 2021 R.,
SYGN. AKT I KZ 35/20, LEX NR 3137795**

Sama znajomość podejrzanego ze świadkami czy współpodejrzanymi, nie rodzi jeszcze obawy, że będzie on podejmował działania zmierzające do nakłaniania ich do składania fałszywych zeznań, czy też w inny bezprawny sposób będzie utrudniał postępowanie karne. Obawa, o której mowa w dyspozycji art. 258 § 1 pkt 2 k.p.k., co do zasady musi być uzasadniona konkretnymi okolicznościami wskazującymi na jej istnienie, a przede wszystkim wcześniejszym zachowaniem podejrzanego podjętym w tym właśnie celu, jak i zachowaniem innych osób. Nie można jej istnienia jedynie wywodzić z hipotetycznego domniemania podejmowania przez podejrzanego takich działań.

Obawy matactwa nie uzasadnia jednak fakt, iż podejrzany (oskarżony) znał osobiście większość świadków, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie stwierdzono, aby usiłował wpływać na świadków.

- **grożąca surowa kara** – jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą (art. 258 § 2 k.p.k.),

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 24 SIERPNI 2022 R.,
SYGN. AKT III KZ 44/22, LEX NR 3482981**

Przepis art. 258 § 2 k.p.k. wprowadza szczególny rodzaj domniemania w zakresie istnienia obawy, że oskarżony z uwagi na grożącą mu surową karę będzie bezprawnie utrudniał postępowanie i tym samym może stanowić samodzielną przesłankę szczególną stosowania tymczasowego aresztowania.

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 13 LIPCA 2022 R.,
SYGN. AKT V KZ 38/22, LEX NR 3480494**

Groźba wymierzenia surowej kary może stanowić szczególną podstawę stosowania tymczasowego aresztowania w wypadku spełnienia ogólnych przesłanek stosowania środków zapobiegawczych określonych w art. 249 § 1 k.p.k., a także przesłanki wskazanej w art. 257 § 1 k.p.k., stanowiącej o subsydiarnym charakterze izolacyjnego środka zapobiegawczego.

**POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 25 MAJA 2022 R.,
SYGN. AKT III KZ 31/22, LEX NR 3447104**

Potrzeba stosowania tymczasowego aresztowania na podstawie art. 258 § 2 k.p.k. rysuje się tym bardziej wyraźniej, im bardziej w górę kara pozbawienia wolności wymierzona oskarżonemu odbiega od wskazanej w tym przepisie kary 3 lat pozbawienia wolności.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 13 STYCZNIA 2022 R.,
SYGN. AKT I KZ 63/21, LEX NR 3369783

Przesłanka szczególna w postaci grożącej podejrzanemu surowej kary pozbawienia wolności (art. 258 § 2 k.p.k.) może być samodzielną podstawą dalszego stosowania tymczasowego aresztowania.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 8 PAŹDZIERNIKA 2021 R.,
SYGN. AKT I KZ 49/21, LEX NR 3342036

Groźba surowej kary może rodzić domniemanie, że podejrzany może podejmować próby bezprawnych działań mogących destabilizować prawidłowy tok postępowania. Jednakże powyższe domniemanie nie jest równoważne z automatyzmem stosowania tymczasowego aresztowania. Ponadto domniemanie obawy matactwa wynikającego z obawy zagrożenia surową karą słabnie wraz z tokiem postępowania i na każdym kolejnym jego etapie wymaga wykazania coraz bardziej szczególnych okoliczności uzasadniających jej istnienie. Tym samym domniemanie utrudniania postępowania karnego wynikające z obawy przed wymierzeniem surowej kary nie może uzasadniać nadmiernie długiego okresu stosowania tymczasowego aresztowania oraz zasadniczo może stanowić samoistną podstawę stosowania tymczasowego aresztowania wyłącznie na jego początkowym etapie.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 29 WRZEŚNIA 2021 R.,
SYGN. AKT V KZ 47/21, LEX NR 3230203

Zastosowanie – w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania - najbardziej dolegliwego środka zapobiegawczego może być uzasadnione grożącą oskarżonemu surową karą, albowiem prognoza taka stwarza domniemanie zakłócenia, czy wręcz uniemożliwienia normalnego toku postępowania, a to z kolei powoduje potrzebę zabezpieczenia jego prawidłowego biegu, właśnie poprzez stosowanie tymczasowego aresztowania. Omawiana przesłanka szczególna stosowania tymczasowego aresztowania ma podstawowe znaczenie na początkowym etapie postępowania i jakkolwiek nie traci swego przymiotu również w postępowaniu jurysdykcyjnym, niemniej jednak zawsze oceniać należy ją łącznie z kategorią czynu zarzucanego (zob. postanowienie SA w Katowicach 3 września 2003 r., II Ako 401/03, KZS 2003/11, poz. 57; postanowienie SA w Krakowie z 2 kwietnia 2008 r., II AKz 163/08, Prok.i Pr.-wkł. 2008/11, poz. 39). Jest oczywiste, że musi być spełniona także jedna z przesłanek ogólnych (art. 249 § 1 k.p.k.) jak również ustalone okoliczności sprawy muszą prowadzić do przekonania, że może zostać wymierzona surowa kara pozbawienia wolności.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 29 LIPCA 2021 R.,
SYGN. AKT IV KZ 30/21, LEX NR 3395876

Uregulowanie zamieszczone w przepisie art. 258 § 2 k.p.k. ma charakter samodzielny, odwołuje się do przesłanek o charakterze obiektywnym (kategoria zarzucanego przestępstwa, wysokość grożącej lub orzeczonej kary pozbawienia wolności), a także wprowadza szczególny rodzaj domniemania w zakresie istnienia obawy, że oskarżony, właśnie z uwagi na grożącą mu surową karę, będzie bezprawnie utrudniał postępowanie. Jednak podkreślić trzeba, że domniemanie to nie jest niewzruszalne.

- **uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził; ustawodawca zaznaczył, że ta przesłanka jest przesłanką, którą można powoływać jedynie wyjątkowo (art. 258 § 3).**

Ustawodawca przewidział także okoliczności, które, ze względu na fakt, iż tymczasowe aresztowanie jest najbardziej ingerującym w życie osobiste środkiem zapobiegawczym, powinny wykluczać jego zastosowanie – tzw. przesłanki negatywne. Są nimi:

1. ryzyko spowodowania przez stosowanie tymczasowego aresztowania poważnego niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia oskarżonego,
2. ryzyko spowodowania w wyniku stosowania tymczasowego aresztowania wyjątkowo ciężkich skutków dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny,
3. przewidywanie, że sąd orzeknie w stosunku do oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub karę łagodniejszą albo że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia,
4. fakt, że przestępstwo, które miałyby być powodem tymczasowego aresztowania, zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku (art. 259 k.p.k.).

Z powodów gwarancyjnych określone zostały przez ustawodawcę (art. 263 k.p.k.) terminy stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania. Tak więc (zgodnie z § 1) sąd, stosując tymczasowe aresztowanie, oznacza jego termin na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Ustawodawca w § 2 przewiduje od tej zasady wyjątek. Jeżeli bowiem ze względu na szczególne okoliczności sprawy w powyższym terminie nie można było ukończyć postępowania przygotowawczego, tymczasowe aresztowanie może zostać przedłużone na okres nie dłuższy niż 12 miesięcy. Kolejny wyjątek, określony w § 3 art. 263 k.p.k., przewiduje, że łączny okres stosowania tymczasowego aresztowania (w postępowaniu przygotowawczym i sądowym razem) do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji nie może przekroczyć 2 lat. Dla przypadków nadzwyczajnych ustawodawca przewidział *sui generis* „wyjątek drugiego stopnia”, w myśl którego sąd apelacyjny może wydłużyć czas tymczasowego aresztowania ponad wskazane wyżej terminy, jeżeli konieczność taka powstaje w związku z zawieszeniem postępowania karnego, czynnościami zmierzającymi do ustalenia lub potwierdzenia tożsamości oskarżonego, wykonywaniem czynności dowodowych w sprawie o szczególnej zawłości lub poza granicami kraju, a także celowym przewlekaniem postępowania przez oskarżonego.

POSTANOWIENIE SĄDU APELACYJNEGO WE WROCŁAWIU

Z DNIA 6 LISTOPADA 2019 R., SYGN. AKT II AKZ 879/19, LEX NR 2772215

W przepisie art. 263 § 4 k.p.k. zawarta jest dyrektywa prawidłowej organizacji postępowania przygotowawczego, zgodnie z którą postępowanie przedsądowe ma być prowadzone w taki sposób, aby nie było potrzeby stosowania tymczasowego aresztowania przez okres dłuższy niż 12 miesięcy, gdyż w takim wypadku przedłużenie wymienionego środka może nastąpić jedynie wyjątkowo. Uzasadniając wniosek o nadzwyczajne przedłużenie tymczasowego aresztowania na podstawie art. 263 § 4 k.p.k., **prokurator powinien wykazać, że dołożono najdalej idącej staranności dla sprawnego przebiegu postępowania przygotowawczego i skoncentrowano czynności procesowe w celu ograniczenia czasu trwania tego środka do niezbędnego minimum. Podejrzany nie może bowiem ponosić negatywnych konsekwencji niewłaściwego zorganizowania i prowadzenia postępowania przygotowawczego, którego nadmierne rozbudowanie podmiotowe i przedmiotowe ostatecznie może prowadzić do niemożliwości jego ukończenia w rozsądnym terminie. Przedłużenie tymczasowego aresztowania ma stymulować sprawne prowadzenie postępowania.**

Ustawodawca przewidział również, już poza rozdziałem 28, że za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie przysługuje odszkodowanie i zadośćuczynienie (art. 552 § 4 k.p.k.).

Wydaje się, że wyżej wskazany trzon przepisów Kodeksu postępowania karnego określających ramy stosowania tymczasowego aresztowania nie jest sprzeczny z zasadami i wartościami konstytucyjnymi i konwencyjnymi. Jednak, od kiedy sięgnąć pamięcią, praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce podlegała daleko idącej i, niestety, słusznej krytyce⁷². Krytyka ta uzyskała dodatkową legitymację w postaci orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który w coraz to liczniejszych wyrokach wskazywał na nadużywanie przez Polskę tymczasowego aresztowania. Kulminacja nastąpiła w roku 2009 wraz z ogłoszeniem wyroku *Kauczor przeciwko Polsce*⁷³, w którym ETPC po raz pierwszy stwierdził, że problem nadużywania tymczasowego aresztowania w Polsce ma charakter strukturalny. Kolejne orzeczenia ETPC (w szczególności kompromitujący Polskę wyrok w sprawie *Choumakov przeciwko Polsce (2)*⁷⁴) oraz nacisk Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wykonania wyroków z „grupy Trzaska”⁷⁵ doprowadziły do szeregu zmian legislacyjnych w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania i szerszej środków zapobiegawczych (więcej o orzecznictwie ETPC w sprawach polskich oraz i wykonywaniu – zob. rozdział I). Weszły one w życie wraz z dużą nowelizacją Kodeksu postępowania karnego w dniu 1 lipca 2015 r.⁷⁶

2. Zmiany wprowadzone w 2015 r.

Zmiany wprowadzone w tej nowelizacji dotyczące tymczasowego aresztowania szły zasadniczo w dwóch kierunkach – wzmocnienia prawa do obrony osoby tymczasowo aresztowanej oraz doprecyzowania przesłanek i zasad stosowania tymczasowego aresztowania, co miałyby, w zamyśle ustawodawcy, ograniczyć orzekanie tego najsurowszego środka zapobiegawczego. W istocie zmiany te nie miały charakteru zasadniczego – raczej uzupełniały i dopowiadały elementy, które do tej pory wynikały z orzecznictwa SN i ETPC. Wskazywały jednak na wyraźną wolę ustawodawcy przestrzegania standardów strasburskich.

Realizując pierwszy ze wskazanych wyżej celów ustawodawca poszerzył zakres obrony formalnej, umożliwiając do niej dostęp także podejrzanemu w stadium rozpoznania zażalenia na stosowanie tymczasowego aresztowania, jego przedłużenia i rozpoznania zażalenia na postanowienie w tym przedmiocie – jeśli na tym etapie oskarżony nie ma obrońcy, sąd powinien wyznaczyć mu obrońcę z urzędu (art. 249 § 5 k.p.k.). Poszerzony został także dostęp oskarżonego do dowodów – jedynie ustalenia poczynione na podstawie dowodów jawnych dla oskarżonego i jego obrońcy mogą stanowić podstawę stosowania tymczasowego aresztowania (zgodnie z art. 249a k.p.k.), muszą być one również wymienione we wniosku o jego zastosowanie (art. 250 § 2a k.p.k.).

W kwestii doprecyzowania przesłanek i zasad tymczasowego aresztowania ustawodawca postanowił m.in.:

- przebudować art. 258 § 2 k.p.k. tak, aby jego redakcja utrudniała stosowanie tymczasowego aresztowania na podstawie grożącej oskarżonemu surowej kary jako przesłance samodzielnej;
- rozszerzyć zakaz stosowania tymczasowego aresztowania w stosunku do sprawców „drobnych” przestępstw. Przed nowelizacją ustawodawca nie dopuszczał do stosowania tego środka, jeżeli przestępstwo zagrożone było karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku, choć i w tym zakresie dopuszczał jego zastosowanie, jeśli sprawca ujęty został na gorącym uczynku – po nowelizacji stosowanie tymczasowego aresztowania wobec oskarżonych o przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą

72 Por. J. Skorupka, *Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa*, Pal. 2021/1-2, s. 7-24.

73 Wyrok ETPC w sprawie *Kauczor*...

74 Wyrok ETPC z dnia 1.02.2011 r. w sprawie *Choumakov przeciwko Polsce (2)*, skarga nr 55777/08.

75 Grupa spraw dotyczących naruszenia art. 5 ust. 3 EKPC w związku z przewlekłym stosowaniem tymczasowego aresztowania – zob. rozdział I.

76 Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013 r. poz. 1247).

dwóch lat stało się niedopuszczalne (chyba że oskarżony w sposób bezprawny utrudniałby postępowanie);

- wprowadzić nową negatywną przesłankę przedłużenia tymczasowego aresztowania. Według nowego § 4b art. 263 k.p.k. niedopuszczalne jest przedłużenie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym na okres ponad jednego roku, gdy realnie grożąca oskarżonemu kara nie przekroczy 3 lat pozbawienia wolności, a w postępowaniu sądowym na okres ponad 2 lata, gdy realnie grożąca kara nie przekroczy 5 lat pozbawienia wolności;
- znowelizować przepis § 4 art. 258 k.p.k., w którym ustawodawca zastrzegł, że decydując się na określony środek zapobiegawczy, należy uwzględnić rodzaj i charakter obaw wskazanych w art. 258 § 1-3 k.p.k. przyjętych za jego podstawę, a także „nasilenie” ich zagrożenia dla prawidłowego przebiegu postępowania „w określonym jego stadium”;
- nakazać prokuratorowi wymienienie we wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania dowodów wskazujących na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo, okoliczności przemawiających za istnieniem zagrożeń dla prawidłowego toku postępowania lub możliwości popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa oraz określonej podstawy stosowania tego środka zapobiegawczego i konieczności jego stosowania (art. 250 § 2a k.p.k.);
- zobowiązać sąd do wskazania w uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania dowodów, o których wspomniano w punkcie wyżej (art. 251 § 3 k.p.k.).

Determinacja władz polskich w przeciwdziałaniu nadużywaniu tymczasowego aresztowania, przejawiająca się nie tylko działaniami o charakterze legislacyjnym, ale także faktycznym spadkiem liczby osób aresztowanych, została dostrzeżona przez Komitet Ministrów Rady Europy, co m.in. spowodowało jego decyzję o zakończeniu nadzoru nad wykonaniem wyroków Trybunału w „grupie Trzaska” w dniu 4 grudnia 2014 r.

3. Tymczasowe aresztowanie po zmianach z 2016 r.

Tymczasem wraz ze zmianą władzy w Polsce tendencje dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania zostały odwrócone. **Już w 2016 r. w znacznej części zmienione zostały przepisy wprowadzone we wskazanej wyżej dużej nowelizacji z 2015 r.** W zakresie tymczasowego aresztowania:

1. ograniczona została jawność dowodów, na podstawie których możliwe było zastosowanie tymczasowego aresztowania (art. 249a § 1 w związku z art. 250 § 2b k.p.k.) – możliwe jest zastosowanie tymczasowego aresztowania w oparciu o zeznania świadka, których ze względu na grożące mu niebezpieczeństwo nie udostępnia się oskarżonemu i jego obrońcy,
2. powrócono do poprzedniej redakcji art. 258 § 2 k.p.k., sprawiającej wrażenie powrotu jako samoistnej przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania – „grożącej oskarżonemu surowej kary”,
3. powrócono do treści art. 259 § 3 k.p.k. sprzed 2015 r., który wprowadzał zakaz stosowania tymczasowego aresztowania w przypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku (po nowelizacji z 2015 r. – dwóch lat).

Zmiany te, a zwłaszcza nowa redakcja przepisu art. 258 § 2 k.p.k., znalazła oddźwięk w orzecznictwie:

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 3 LUTEGO 2022 R.,
SYGN. AKT II KZ 6/22, LEX NR 3305665

W nowelizacji przepisów postępowania karnego z 2016 r. ustawodawca powrócił do rozwiązania, w którym grożąca oskarżonemu surowa kara w warunkach art. 258 § 2 k.p.k. stanowi samodzielną przesłankę szczególną stosowania tymczasowego aresztowania.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 5 STYCZNIA 2022 R.,
SYGN. AKT IV KZ 57/21, LEX NR 3342347

Podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, określone w art. 258 § 2 k.p.k., przy spełnieniu przesłanek wskazanych w art. 249 § 1 i art. 257 § 1 k.p.k. i przy braku przesłanek negatywnych określonych w art. 259 § 1 i 2 k.p.k., stanowią samodzielne przesłanki szczególne stosowania tego środka zapobiegawczego. Obecnie przesłanka surowej kary w sposób samoistny może więc stanowić uzasadnienie potrzeby zastosowania najsurowszego ze środków zapobiegawczych.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 21 WRZEŚNIA 2021 R.,
SYGN. AKT I KZ 46/21, LEX NR 3412901

Trudno zgodzić się z twierdzeniem, że aktualna treść art. 258 § 2 k.p.k. nie pozwala wiązać obawy mactwa wyłącznie z surowością grożącej kary. Tego rodzaju pogląd można było snuć na kanwie brzmienia tego przepisu w okresie od 1 lipca 2015 r. do 15 kwietnia 2016 r.

POSTANOWIENIE SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 26 SIERPNI 2020 R.,
SYGN. AKT III KZ 48/20, LEX NR 3160811

Twierdzenie, że przesłanka zagrożenia surową karą nie może stanowić samodzielnej podstawy tymczasowego aresztowania jest niezgodne z prawdą. W nowelizacji przepisów postępowania karnego z 2016 r. ustawodawca powrócił do rozwiązania, w którym grożąca oskarżonemu surowa kara w warunkach art. 258 § 2 stanowi samodzielną przesłankę szczególną stosowania tymczasowego aresztowania. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów w uchwale z dnia 19 stycznia 2012 r., sygn. akt I KZP 18/11, stwierdzając, że „podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, określone w art. 258 § 2 k.p.k., przy spełnieniu przesłanek wskazanych w art. 249 § 1 i art. 257 § 1 k.p.k. i przy braku przesłanek negatywnych określonych w art. 259 § 1 i 2 k.p.k., stanowią samodzielne przesłanki szczególne stosowania tego środka zapobiegawczego”.

4. Zmiany po 2016 r.

W kolejnych latach dostrzec można następane zmiany legislacyjne, mające na celu częstsze stosowanie tymczasowego aresztowania. Np. w 2019⁷⁷ r. ustawodawca postanowił wzmocnić w tym zakresie pozycję prokuratora i dodał § 3 do art. 257 k.p.k. wyposażając go w sprzeciw dotyczący zamiany tego środka zapobiegawczego na inny do czasu uprawomocnienia się orzeczenia sądu.

Z kolei w 2020 r.⁷⁸ ustawodawca wprowadził nowy art. 258a k.p.k., który zobowiązuje sąd lub prokuratora do zastosowania środka zapobiegawczego gwarantującego skuteczną realizację celów jego stosowania, jeżeli oskarżony uniemożliwia lub utrudnia wykonanie wobec niego innego środka zapobiegawczego.

⁷⁷ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2019, poz. 1694.

⁷⁸ Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2020, poz. 568.

Przepis ten formalnie niczego nie zmienia w zakresie przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania, ale jest oczywiste, że z punktu widzenia prokuratora służy on wzmocnieniu nacisku na żądanie przez niego stosowania tymczasowego aresztowania, które „najpełniej realizuje” cele stosowania środków zapobiegawczych. W przypadku sędzię zaś wzmacnia podstawę orzeczenia tego środka⁷⁹.

Kolejnym rozwiązaniem przyjętym przez ustawodawcę w celu utrudnienia zamiany tymczasowego aresztowania na poręczenie majątkowe jest wprowadzenie § 1a w art. 266 k.p.k., który stanowi wprost, że: „Przedmiot poręczenia majątkowego nie może pochodzić z przysporzenia na rzecz oskarżonego albo innej osoby składającej poręczenie dokonanego na ten cel. Sąd albo prokurator może uzależnić przyjęcie przedmiotu poręczenia majątkowego od wykazania przez osobę składającą poręczenie źródła pochodzenia tego przedmiotu.”⁸⁰ W uchwalonej już kolejnej nowelizacji, która ma wejść w życie 1 października 2023 r., po tych słowach ustawodawca dodał się jeszcze dwa zdania: „W postępowaniu przygotowawczym przyjęcia przedmiotu poręczenia majątkowego dokonuje prokurator. Oświadczenie w przedmiocie źródła pochodzenia przedmiotu poręczenia majątkowego osoba składająca poręczenie składa pod rygorem odpowiedzialności karnej, o czym należy ją uprzedzić.”⁸¹ Trudno nie odebrać zwłaszcza tego ostatniego zdania jako ostrzeżenia skierowanego przez ustawodawcę do podejrzanego przed zbyt, zdaniem ustawodawcy, „energicznym” staraniem się o pozostanie na wolności. Wynika z niego bowiem niedwuznaczna sugestia, że jeśli przedmiot poręczenia majątkowego nie przejdzie pomyślnie weryfikacji przez organ procesowy, to fakt ten może stanowić podstawę wszczęcia przeciw tymczasowo aresztowanemu osobnego postępowania karnego. **Nie można takiej „sugestii” ustawodawcy traktować inaczej niż jako próby zniechęcenia oskarżonego do podejmowania działań w kierunku zmiany środka zapobiegawczego na wolnościowy.**

Powyższy przegląd nowelizacji z ostatnich lat dotyczących przepisów o tymczasowym aresztowaniu wskazuje na to, że ustawodawca nie wprowadza w nich fundamentalnych zmian, a nawet istotnych korekt w zasadach stosowania tego środka zapobiegawczego. Można powiedzieć, że są to zmiany o charakterze zaledwie „kosmetycznym”, które z jednej strony nie eliminują nadużywania tymczasowego aresztowania, a z drugiej nie przeszkadzają w jego prawidłowym stosowaniu. Jednak zauważalny - najpierw spadek – do 2015 r., a następnie wzrost – od 2016 r. liczby osób aresztowanych, wskazuje na korelację z opisanymi powyżej zmianami legislacyjnymi. Jakkolwiek ta korelacja nie wydaje się przypadkowa, to jednak nie ma ona charakteru związku przyczynowo - skutkowego. Obie te okoliczności są wynikiem nastawienia władz państwowych do instytucji tymczasowego aresztowania oraz swoistego kontekstu pozanormatywnego.

79 W ustawie z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2022, poz. 2600, ustawodawca zmienił sformułowanie art. 258a na jeszcze bardziej kategoryczne: z „...sąd lub prokurator jest zobowiązany zastosować środek gwarantujący skuteczną realizację celów jego stosowania” na „...stosuje...”.

80 Ustawa z dnia 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2021, poz. 1023.

81 Dz. U. 2022 poz. 2600.

5. Podsumowanie

- Na gruncie przepisów Kodeksu postępowania karnego stosowanie tymczasowego aresztowania powinno mieć charakter wyjątkowy. Jego celem jest przede wszystkim zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, ale jego zastosowanie jest możliwe wyłącznie:
 1. jeśli inny środek zapobiegawczy nie byłby wystarczający,
 2. jeśli zgromadzony materiał dowodowy wskazuje na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił zarzucane mu przestępstwo,
 3. o ile spełniona zostanie co najmniej jedna z przesłanek szczególnych;
 4. jeśli nie wystąpi jedna z przesłanek negatywnych.

- Jedną z przesłanek szczególnych jest przesłanka oparta na surowości grożącej kary – zgodnie z art. 258 par. 2 k.p.k., który w orzecznictwie uznawany jest często za samodzielną przesłankę tymczasowego aresztowania.

- Chociaż przepisy Kodeksu postępowania karnego dotyczące tymczasowego aresztowania nie są sprzeczne ze standardami wynikającymi z orzecznictwa ETPC – to już praktyka ich stosowania poważnie od tych standardów odbiega.

III. Kontekst stosowania tymczasowego aresztowania

Przepisom regulującym stosowanie tymczasowego aresztowania przypadło funkcjonować w Polsce w pewnym kontekście – ustrojowo-polityczno-społeczno-prawnym. Wpływa on przemożnie na orzecznictwo dotyczące tego środka zapobiegawczego. Na ów kontekst składa się w różnym stopniu szereg czynników. Wydaje się, że dopiero wzięcie ich pod uwagę przy analizie treści normatywnej przepisów dotyczących tymczasowego aresztowania pozwala na realną ocenę funkcjonowania tego środka zapobiegawczego.

1. Zależność liczby zastosowanych aresztów od liczby wniosków prokuratorskich

Z danych statystycznych wynika jasno, że w postępowaniach przygotowawczych od wielu lat ok. 90% wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania jest uwzględnianych przez sąd. Poziom ten utrzymuje się niezależnie od liczby złożonych w danym roku przez prokuratorów wniosków. Oznacza to, że w istocie sąd sprawuje słabą kontrolę nad tym środkiem zapobiegawczym, a jednocześnie, że liczba osób tymczasowo aresztowanych jest funkcją liczby wniosków prokuratorskich. Potwierdzają to także dane statystyczne dotyczące wniosków o przedłużenie tego środka. W tym przypadku akceptowanych jest przez sądy ok. 95% wniosków prokuratorskich.

2. Minister Sprawiedliwości – Prokuratorem Generalnym

Za liczbę wniosków o zastosowanie i przedłużenie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym odpowiedzialni są prokuratorzy. Podlegają oni Prokuratorowi Generalnemu – Ministrowi Sprawiedliwości – czynnemu politykowi rządzącej większości. Od 2016 r. podporządkowanie to jest jeszcze ściślejsze, co wynika z wejścia w życie nowej ustawy Prawo o prokuraturze. Realna „polityka aresztowa” państwa zależy zatem od poglądu Ministra Sprawiedliwości na funkcję tymczasowego aresztowania oraz ewentualnej woli wykorzystania go w celach politycznych. Rzecz jasna, przepisy istotnie ograniczają ten woluntaryzm, ale są jednocześnie na tyle elastyczne, że pozwalają sądom na dość dużą swobodę interpretacyjną.

Nie dziwi zatem fakt, że posługiwanie się tymczasowym aresztowaniem przez Ministra Sprawiedliwości – Prokuratora Generalnego jako środkiem sprawowania władzy, jest uznawane za oczywiste i praktyczne, bowiem gwarantuje odpowiednie poparcie polityczne ze strony co najmniej części elektoratu, który traktuje areszt jako dowód szybkiej i adekwatnej reakcji państwa. Nie wszyscy prokuratorzy wykonują swoją służbę wobec społeczeństwa z taką determinacją, by przeciwstawić się oczekiwaniom władzy politycznej.

3. Sędzia ostoją sprawiedliwości

Na straży sprawiedliwości i przestrzegania praw i wolności człowieka stoi sąd. To on powinien *sine ira et studio* rozważyć, czy wnioskowane przez prokuratora (albo inny sąd) zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania ma podstawy prawne i faktyczne. Przytoczone w tym raporcie dane wskazują jednak, że w olbrzymiej większości sądy decydują się na zaakceptowanie wniosku prokuratora (albo innego sądu). Powodów tego stosunkowo niewnikliwego badania potrzeby tymczasowego aresztowania, a zwłaszcza jego przedłużania, jest kilka.

Zostały one zidentyfikowane, co najmniej po części, w badaniach przeprowadzonych przez prof. dr hab. Katarzynę Dudkę⁸² – są nimi rutyna sędziów orzekających o tymczasowym aresztowaniu (37,6% ankietowanych sędziów⁸³) oraz nieprawidłowa praktyka sądów (33,3% sędziów⁸⁴). Jest bowiem rzeczą oczywistą, że łatwiej i wygodniej jest zgodzić się sądowi z wnioskiem o przedłużenie tymczasowego aresztowania, niż uzasadnić jego oddalenie. Na szczególną uwagę zasługuje odpowiedź zaznaczona przez największą liczbę ankietowanych sędziów – „sprawy są bardziej skomplikowane dowodowo i bardziej czasochłonne”. Oznacza to, jeśli dobrze wczytać się w pytanie, na które ta odpowiedź została udzielona:

– „Jeśli czas trwania tymczasowego aresztowania się wydłużył, co Pana/Pani zdaniem jest tego przyczyną” – ze zdaniem prawie połowy sędziów (45,3%) przewlekłość postępowania w sprawie aresztowej automatycznie wydłuża stosowanie najsurowszego środka zapobiegawczego⁸⁵. Jak wskazują dane statystyczne – jedynie w ok. 5% spraw aresztowych sąd nie akceptuje wniosku prokuratora o przedłużenie tymczasowego aresztowania. Przy rosnącym czasie trwania postępowań karnych taki automatyzm nie napawa optymizmem na przyszłość. Jeżeli do tego dodać, że 17,1% sędziów wskazało na przyczynę przedłużania tymczasowego aresztowania oczekiwania opinii społecznej, to należy uznać, iż znaczna część sędziów nie spełnia właściwie roli gwaranta przestrzegania wolności osobistej ludzi⁸⁶. Rola ta wymaga, by osoby piastujące funkcję sędziego, były w maksymalnym stopniu niezależne i wolne od nacisków pozostałych władz, aby były zdolne do odważnego przeciwstawiania się ich oczekiwaniom. Tymczasem w ostatnim okresie niezawisłość sędziowska i niezależność sądu jest podważana przez władzę ustawodawczą i wykonawczą, co oczywiście nie wpływa pozytywnie na wolę sędziów przeciwstawiania się organom prokuratury, także w sprawach dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania. Tylko tytułem przykładu można wskazać kilka działań organów państwa wzmacniających „efekt mrozący”. Są to m.in.: postępowanie dyscyplinarne dotyczące sędzi Sądu Rejonowego w Szczecinie Prawobrzeże i Zachód Agnieszki Poświaty oraz sędzi Sądu Okręgowego w Szczecinie Małgorzaty Czerwińskiej w sprawie wniosków o zastosowanie aresztu tymczasowego wobec byłych członków zarządu zakładów chemicznych „Police”, sprawa sędzi Sądu Okręgowego w Warszawie Agnieszki Domańskiej, dyscyplinarne postępowanie wyjaśniające wobec sędziów z Sądu Rejonowego Poznań Stare Miasto, sprawa sędzi Alicji Karpus-Rutkowskiej i chyba najbardziej znany przypadek postępowania dyscyplinarnego wobec sędzi Aliny Czubięniak⁸⁷. Wydaje się zatem, że wskazany przez 6,8% ankietowanych sędziów powód wydłużenia się stosowania tymczasowego aresztowania, jakim jest nacisk polityków, rzeczywiście odgrywa dość istotną rolę⁸⁸.

4. Podnoszenie granic zagrożenia za przestępstwa a przesłanka grożącej surowej kary

Jedną z przesłanek tymczasowego aresztowania jest określona w art. 258 § 2 k.p.k. grożąca sprawcy surowa kara: „Jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat (...), potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożąca oskarżonemu surową karą.”

82 K. Dudka, *Wyniki badań opinii sędziów, adwokatów, radców prawnych i prokuratorów na temat przyczyn wzrostu liczby tymczasowych aresztowań* [w:] *Tymczasowe aresztowanie – środek zapobiegawczy czy środek represji?*, Stowarzyszenie Sędziów Polskich Iustitia, 2023, <https://www.iustitia.pl/dzialalnosc/opinie-i-raporty/4717-tymczasowe-aresztowanie-srodek-zapobiegawczy-czy-srodek-represji> [dostęp: 24.07.2023 r.].

83 Wśród ankietowanych adwokatów i radców prawnych na tę okoliczność wskazało aż 81% – tamże, s. 48.

84 Wśród ankietowanych adwokatów i radców prawnych na tę okoliczność wskazało aż 76,5%.

85 Tamże, s. 48.

86 K. Dudka, *Wyniki...*, s. 48.

87 Więcej o tych sprawach w: M. Czajka, *Stosowania tymczasowego aresztowania – perspektywa sędziowska* [w:] P. Karlik, B. Pilitowski (red.), *Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna*, Warszawa 2022, LEX.

88 Na naciski polityków jako powód wydłużenie się stosowania tymczasowego aresztowania wskazało aż 32,5% ankietowanych adwokatów i radców prawnych.

Jest to jedna z najczęściej powoływanych przez sądy przesłanek i najłatwiejsza w praktycznym stosowaniu. Jak widać, operuje ona pojęciem górnej granicy kary, która została ustalona na potrzeby tego artykułu na 8 lat. Od czasu wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego granica pozostaje niezmienna, podczas gdy w wielokrotnie zmienianym Kodeksie karnym, co i raz ustawodawca podnosił granice sankcji za różne przestępstwa oraz wprowadzał nowe typy czynów zabronionych – zagrożonych 8 latami pozbawienia wolności. Tym samym zwiększało się „pole rażenia” art. 258 § 2 k.p.k. Dostrzegła to Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego i rozważała podniesienie tego progu do lat 10. Ostatecznie jednak z tego pomysłu zrezygnowano.

W przedstawionym wyżej kontekście nie dziwi zatem fakt, że przypadki najdłuższego stosowania tymczasowego aresztowania dotyczą najczęściej trzech niewykluczających się rodzajów spraw – (1) dotyczących najcięższych przestępstw (przeciwko życiu i zdrowiu, zgwałcenie), (2) dotyczących grup przestępczych i (3) spraw medialnych. Niechęć sędziego przed zwolnieniem oskarżonego z tymczasowego aresztowania mimo długotrwałości stosowania tego środka w danym postępowaniu wyraźnie w takich przypadkach wzrasta.

5. Podsumowanie

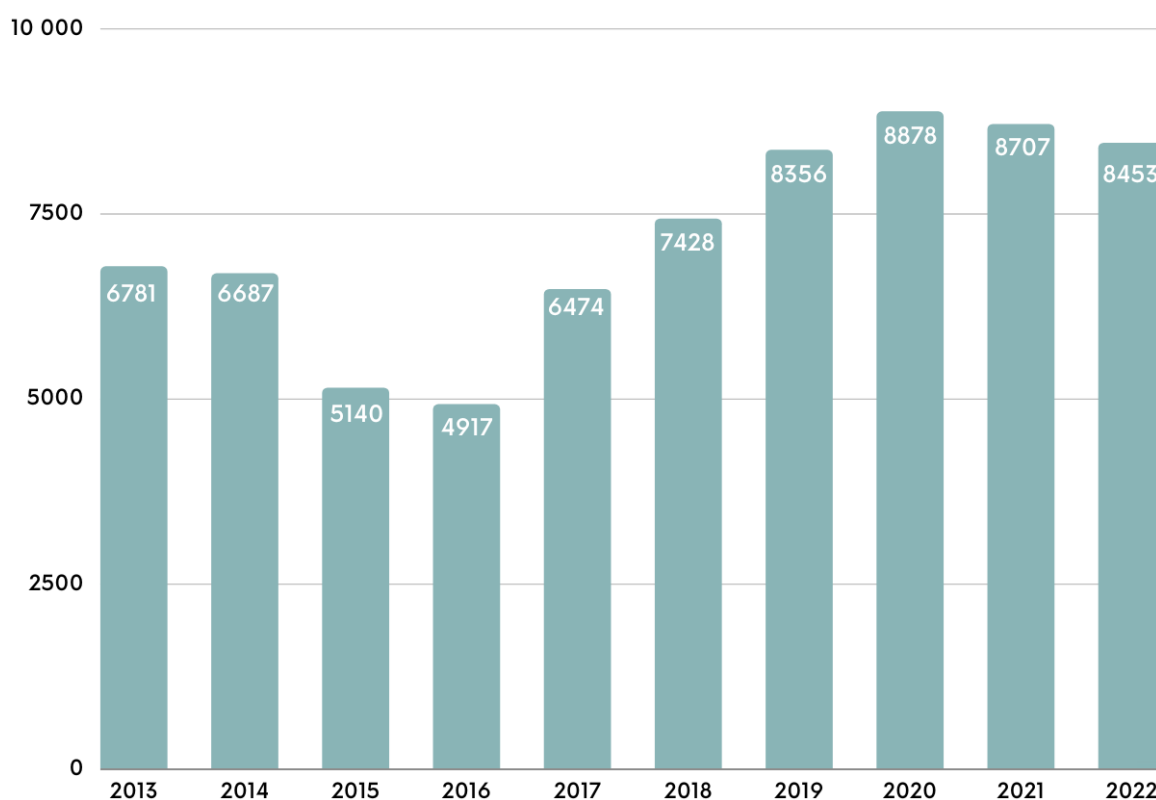
- **Dla poznania przyczyn nadużywania stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce szczególne znaczenie ma kontekst. Liczba zastosowanych aresztów jest zależna od liczby wniosków składanych przez prokuratorów – niezależnie od tego, ile ich złożono, uwzględnianych jest od lat ok. 90% wniosków.** Świadczy to o słabej kontroli sądów nad stosowaniem tego środka zapobiegawczego.

IV. Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w świetle danych statystycznych

1. Liczba osób tymczasowo aresztowanych

Dla zobrazowania praktyki stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce konieczne jest przedstawienie podstawowych danych statystycznych dotyczących wykorzystywania tego środka zapobiegawczego w toku postępowań karnych. Mając na uwadze przedmiot niniejszego opracowania, analizie zostały poddane statystyki za lata 2018-2022. Tabele i wykresy zamieszczone w tej części raportu zawierają również dane dotyczące ostatnich 10 lat, tj. lat 2013-2022 r.⁸⁹, co pozwala na umieszczenie ich w odpowiednim kontekście i unaocznienie zmian, jakie zachodziły w praktyce stosowania tymczasowego aresztowania w perspektywie długoterminowej.

Średnia liczba osób tymczasowo aresztowanych w danym roku⁹⁰

W pierwszej kolejności zasadne wydaje się ukazanie skali stosowania tego środka oraz dynamiki zmian w tym zakresie. W ostatnich pięciu latach można było zaobserwować tendencję wzrostową liczby osób tymczasowo aresztowanych. **Od roku 2018 do 2020 tymczasowo aresztowanych konsekwentnie przybywało, przy czym na szczególną uwagę zasługuje zaistniały między 2018 r. a 2019 r. przyrost o niemal tysiąc osób.** Choć w 2021 r. oraz 2022 r. odnotowano nieznacznie mniej przypadków zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego niż w latach je poprzedzających, to wciąż tymczasowo aresztowanych było wówczas znacznie (o ponad 1000) więcej niż w 2018 r.

⁸⁹ Dane uzyskane od Ministerstwa Sprawiedliwości na skutek wniosku HFPC o dostęp do informacji publicznej obejmują jedynie okres do 2021 r., ponieważ Ministerstwo nie udostępniło Fundacji statystyk za 2022 r.

⁹⁰ Wykres sporządzony na podstawie danych statystycznych opublikowanych na stronie internetowej Służby Więziennej pod następującym adresem: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 12.04.2023 r.]

Aby uzupełnić analizę zachodzących w ciągu ostatnich lat zmian w praktyce stosowania tymczasowego aresztowania, należy również wskazać, że jeszcze w roku 2016 średnia liczba osób, wobec których stosowano ten środek nie przekraczała 5000, natomiast w ostatnich czterech latach ich liczba ustabilizowała się na poziomie około 8600 osób, co stanowi liczbę o ok. 60% większą niż zaledwie trzy lata przed rozpoczęciem tegoż okresu.

2. Liczba wniosków o zastosowanie oraz przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym oraz ich skuteczność

A. Wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania

Liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania i ich skuteczność⁹¹

Rok	Liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania	Liczba postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania	Procent uwzględnionych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym
2013	19410	17490	90,11%
2014	18835	17231	91,48%
2015	13665	12580	92,06%
2016	15172	13791	90,90%
2017	18750	17140	91,41%
2018	19655	17762	90,37%
2019	22381	20340	90,88%
2020	21813	19625	89,97%
2021	22190	19813	89,29%
2022	22882	19901	86,97%

Dane zamieszczone w powyższej tabeli wskazują, że w porównaniu do 2018 r. dostrzegalnie wzrosła częstotliwość występowania przez prokuratorów z wnioskami o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Wprawdzie sądy w ostatnich pięciu latach coraz częściej odmawiały zastosowania tymczasowego aresztowania, ale w związku ze zwiększoną liczbą prokuratorskich wniosków o orzeczenie izolacyjnego środka zapobiegawczego, liczba wydawanych postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wzrosła znacząco między 2018 r. a 2019 r., a następnie utrzymała się na podobnym, wysokim poziomie. Podczas gdy w latach 2018-2022 udział uwzględnionych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania spadł o jedynie 3,4%, liczba złożonych wniosków uległa powiększeniu o 3227, co stanowiło wzrost o 16,4%. W konsekwencji, liczba wydanych w ubiegłym roku postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania przewyższała liczbę analogicznych orzeczeń wydanych w 2018 r. dość znacznie – o 2139. Dane te mogą sugerować, że sądy – mimo spadku odsetka uwzględnianych przez nie wniosków o tymczasowe aresztowanie – wciąż zbyt mało rygorystycznie oceniały prokuratorskie wnioski, co w obliczu rosnącej aktywności oskarżycieli publicznych w zakresie ich składania, prowadziło do zwiększenia liczby wydawanych postanowień o zastosowaniu izolacyjnego środka zapobiegawczego.

⁹¹ Wykres został opracowany na podstawie *Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych* za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.].

B. Wnioski o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania

Począwszy od 2020 r. Prokuratura Krajowa przestała publikować dane dotyczące wniosków o przedłużenie okresu stosowania tymczasowego aresztowania oraz ich skuteczności, w związku z czym zaprezentowanie ich jest możliwe jedynie w ograniczonym zakresie.

Liczba wniosków o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania i ich skuteczność⁹²

Rok	Liczba wniosków o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania	Liczba postanowień o przedłużeniu okresu tymczasowego aresztowania	Procent uwzględnionych wniosków o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania
2013	8809	8445	95,86%
2014	8621	8289	96,14%
2015	6509	6264	96,23%
2016	7659	7242	95,55%
2017	10684	10156	95,06%
2018	12841	12189	94,92%
2019	14177	13561	95,65%

W 2019 r. zarówno liczba złożonych przez prokuratorów wniosków o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania, jak i ich skuteczność wzrosły w porównaniu do 2018 r., co przełożyło się na zwiększenie liczby postanowień o przedłużeniu okresu izolacyjnego środka zapobiegawczego o 1372, czyli około 11% w ciągu zaledwie roku.

3. Liczba zażaleń na postanowienia w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania oraz ich skuteczność

A. Zażalenia na postanowienia sądów rejonowych

Liczba zażaleń wniesionych na postanowienia sądów rejonowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz ich skuteczność⁹³

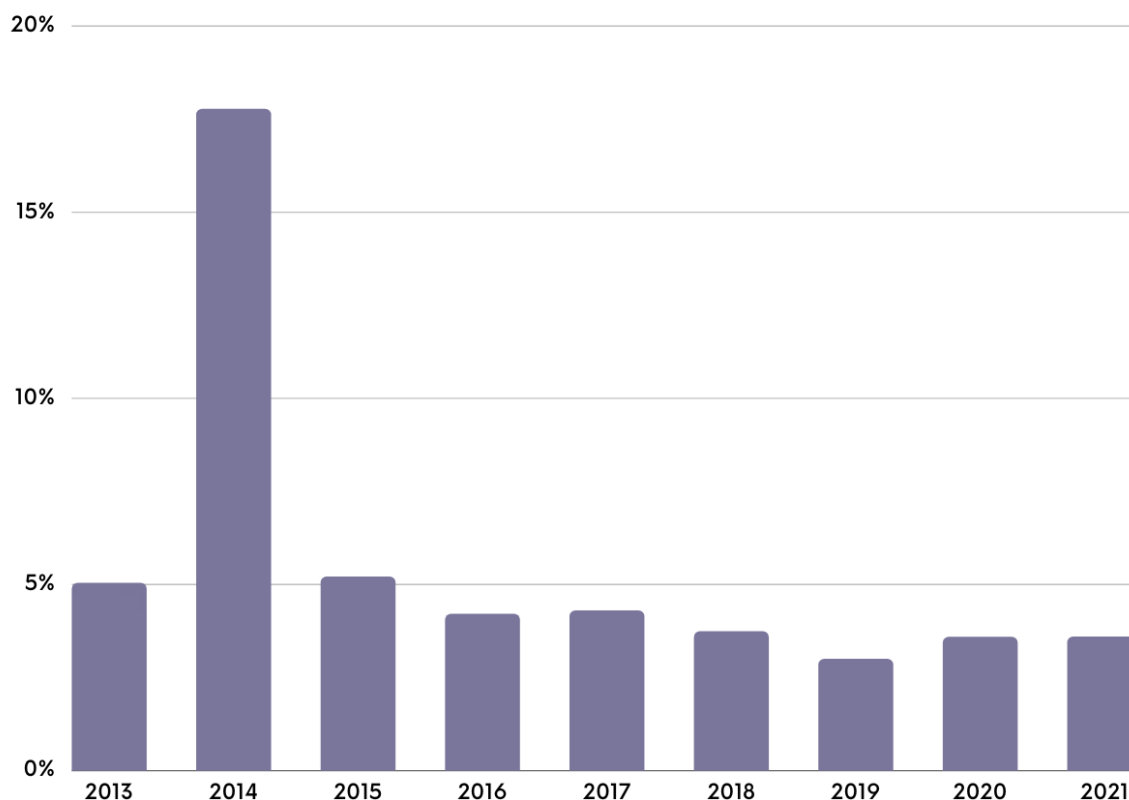
Rok	Liczba zażaleń wniesionych na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania	Liczba uwzględnionych zażaleń	Procent uwzględnionych zażaleń
2013	6121	308	5,03%
2014	3733	663	17,76%
2015	3017	157	5,20%
2016	2352	99	4,20%
2017	3706	159	4,29%
2018	4505	168	3,73%
2019	5255	157	2,99%
2020	4188	150	3,58%
2021	3902	140	3,59%

92 Tabela sporządzona na podstawie *Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych* za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

93 Tabela sporządzona na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

Z powyższego zestawienia wynika, że w latach 2018-2021 w odniesieniu do liczby złożonych zażaleń na postanowienia sądów rejonowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania dominowała tendencja spadkowa. Wyjątek w tym zakresie stanowił 2019 r., gdy podobnych zażaleń wniesiono aż o 750 więcej niż w roku poprzednim. Jednakże w kolejnym roku ich liczba spadła poniżej poziomu z 2018 r., a w 2020 r. uległa dalszej redukcji. Również liczba uwzględnionych zażaleń w latach 2018-2021 zmniejszała się (w liczbach bezwzględnych) z roku na rok.

Procent uwzględnionych zażaleń na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu w postępowaniach przed sądami rejonowymi⁹⁴

Skuteczność zażaleń na postanowienia sądów rejonowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania ulegała w latach 2018-2021 tylko nieznacznym wahaniam. Jedynie w 2019 r. odnotowano nieco większy spadek (ok. 0,75%), po czym jednak odsetek uwzględnionych zażaleń wrócił do poziomu zbliżonego do tego, który można było zaobserwować w 2018 r. Co istotne, największy spadek skuteczności zażaleń wystąpił w roku, w którym – jak wynika z tabeli powyżej – odnotowano rekordową liczbę złożonych środków zaskarżenia. W uproszczeniu przyjąć można, że skuteczność zażaleń na postanowienia sądów rejonowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania pozostawała w latach 2018-2021 na ustabilizowanym poziomie i wynosiła średnio około 3,5%.

⁹⁴ Wykres sporządzony na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

B. Zażalenia na postanowienia sądów okręgowych

Liczba zażaleń wniesionych na postanowienia sądów okręgowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz ich skuteczność⁹⁵

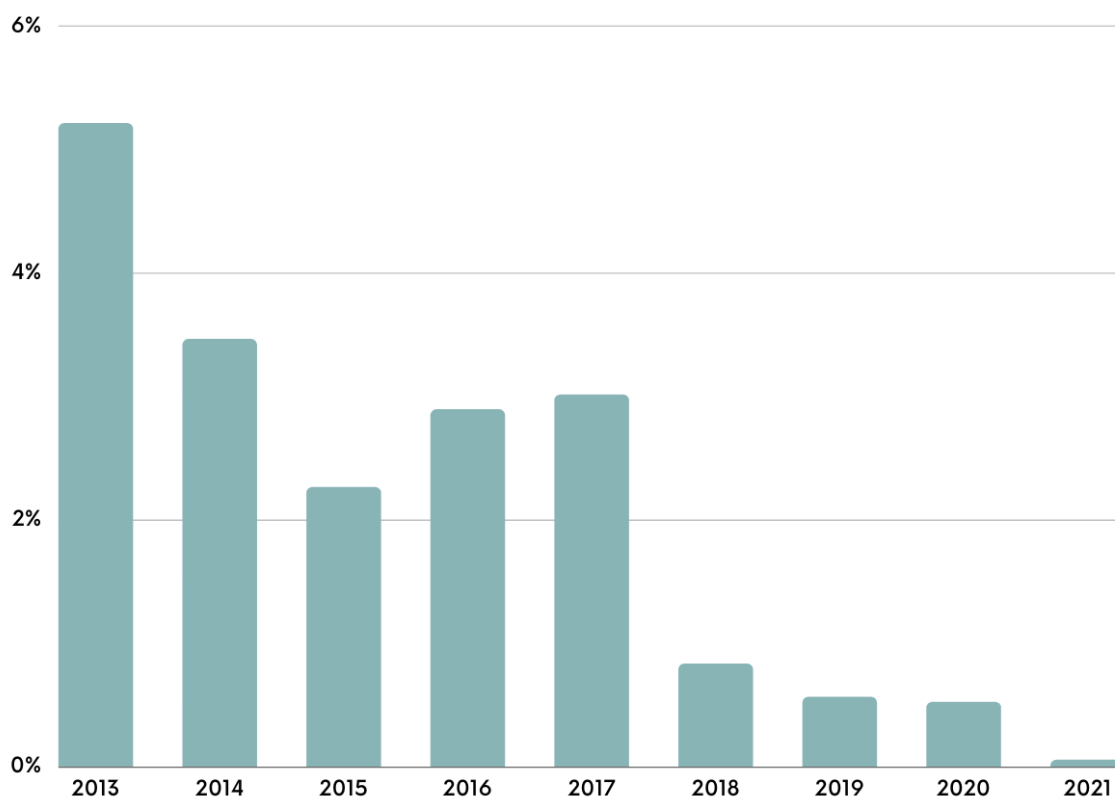
Rok	Liczba zażaleń wniesionych na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania	Liczba uwzględnionych zażaleń	Procent uwzględnionych zażaleń
2013	1959	102	5,21%
2014	1528	53	3,46%
2015	1457	33	2,26%
2016	1280	37	2,89%
2017	1463	44	3,01%
2018	1917	16	0,83%
2019	1976	11	0,56%
2020	2124	11	0,52%
2021	1866	1	0,05%

Z danych zawartych w powyższej tabeli wynika, że zażalenia na postanowienia sądów okręgowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania uwzględniane były znacznie rzadziej niż działo się to w odniesieniu do zażaleń na analogiczne orzeczenia sądów rejonowych. Co więcej liczba ta – niska już w 2018 r. – konsekwentnie spadała. **W latach 2018-2021 odsetek uwzględnionych zażaleń w żadnym roku nie osiągnął choćby 1%.** Jak wskazano w tabeli, nieskuteczność zażaleń osiągnęła swój szczyt w 2021 r., kiedy to uwzględniono tylko jedno spośród niemal dwóch tysięcy zażaleń.

Nie sposób zatem nie zauważyć, że statystycznie skuteczność zażaleń na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania różni się istotnie w zależności od szczebla sądu, przed którym toczy się dane postępowanie. **Zażalenia wniesione w toku postępowań przed sądami okręgowymi były oceniane znacznie bardziej rygorystycznie i sądy znacznie rzadziej uznawały je za zasadne.** Wymaga też podkreślenia, że ta dysproporcja uległa w latach 2018-2021 dalszemu pogłębieniu, gdyż w przypadku sądów rejonowych odsetek uwzględnionych zażaleń pozostawał na porównywalnym poziomie, podczas gdy w odniesieniu do sądów okręgowych spadł on znacząco.

⁹⁵ Tabela sporządzona na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

Procent uwzględnionych zażaleń na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu w postępowaniach przed sądami okręgowymi⁹⁶

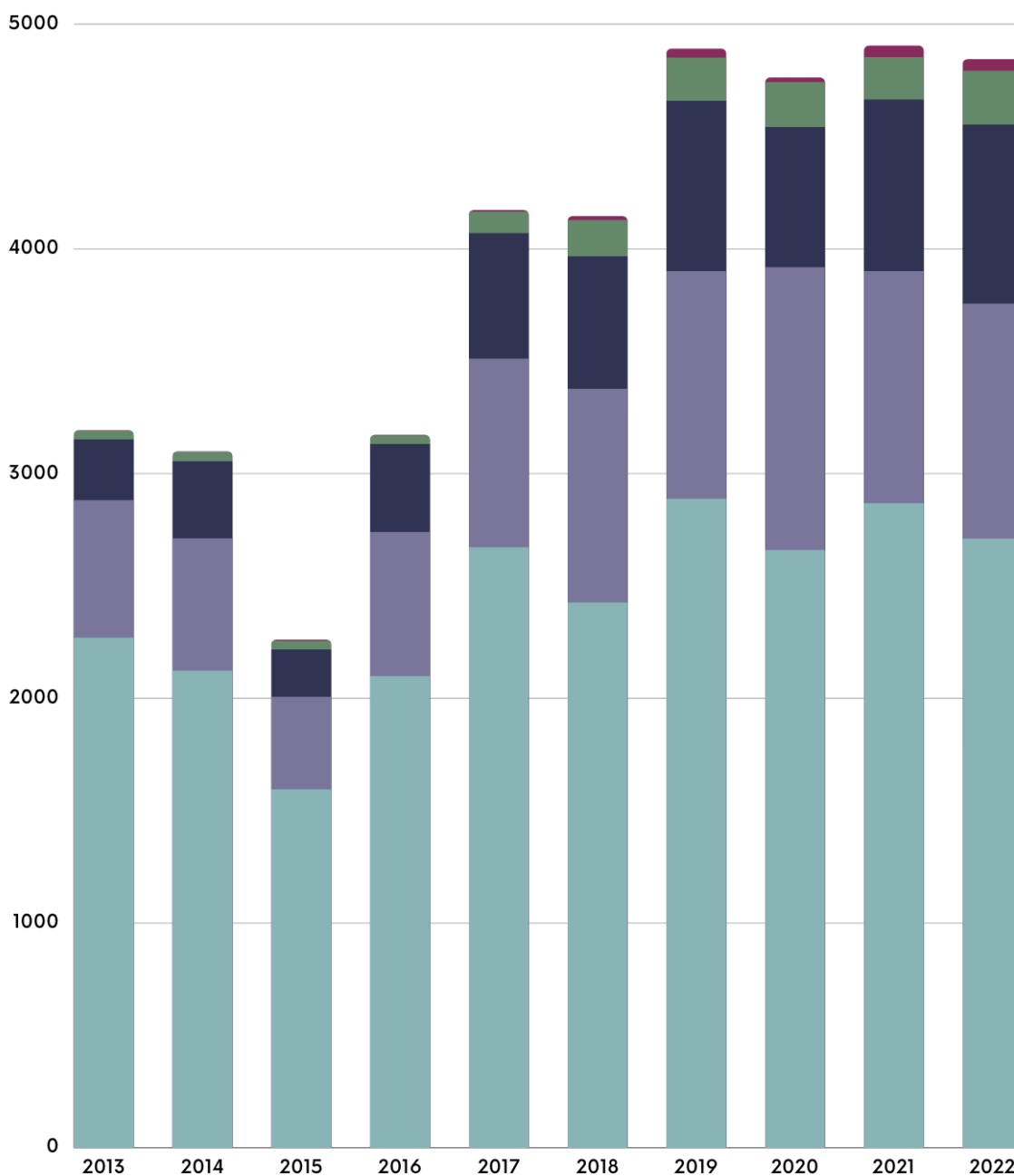

Analiza danych przedstawionych w tej części raportu daje podstawy do przyjęcia wniosku, że jedynie marginalna część zażaleń na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania – zarówno tych składanych przed sądami rejonowymi, jak i okręgowymi – prowadziła do uchylecia orzeczenia. Wywołuje to pytanie o efektywność i realność kontroli instancyjnej orzeczeń dotyczących tymczasowego aresztowania.

⁹⁶ Wykres sporządzony na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

4. Długość trwania tymczasowego aresztowania

Tymczasowe aresztowanie w postępowaniu przygotowawczym⁹⁷

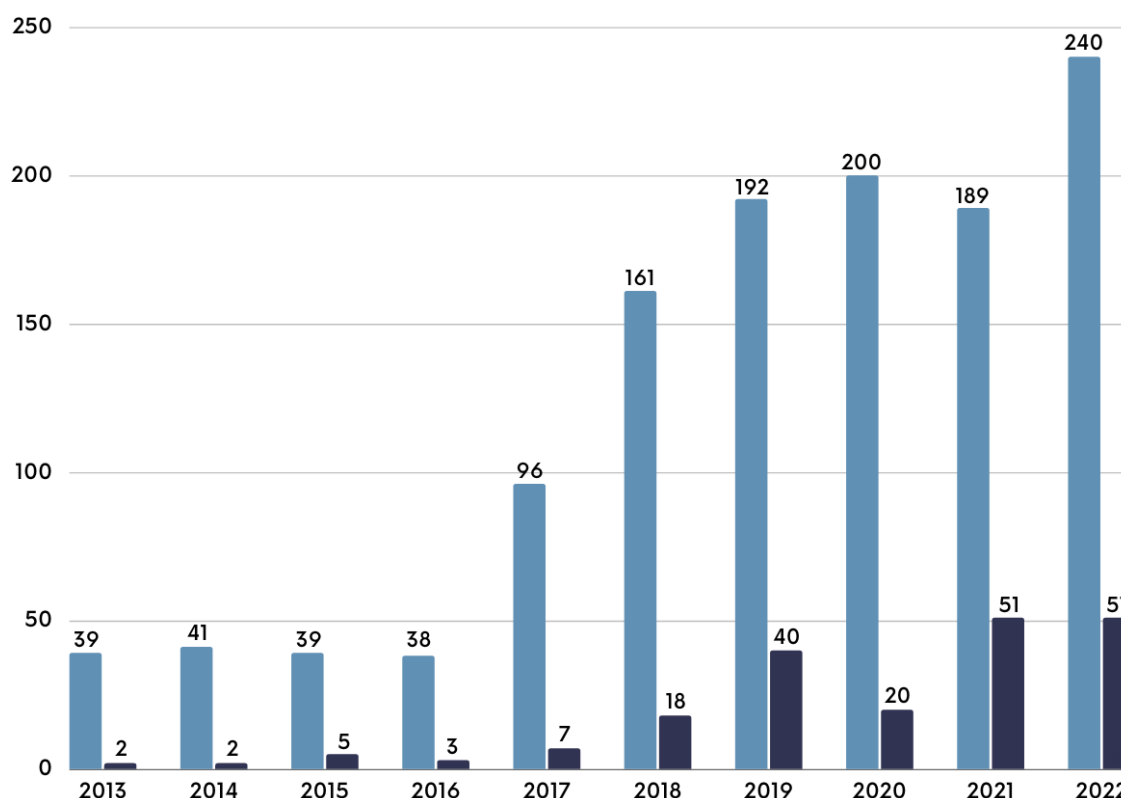

rok	do 3 miesięcy	3-6 miesięcy	6-12 miesięcy	powyżej 12 msc do 2 lat	powyżej 2 lat
2013	2269	611	270	39	2
2014	2122	588	343	41	2
2015	1593	412	210	39	5
2016	2098	640	391	38	3
2017	2671	839	558	96	7
2018	2425	951	589	161	18
2019	2887	1012	758	192	40
2020	2658	1259	623	200	20
2021	2867	1032	763	189	51
2022	2710	1045	796	240	51

97 Wykres sporządzony na podstawie „Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych” za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp 12.04.2023 r.]

W oparciu o powyższy wykres stwierdzić można, że w stosunku do 2018 r. przybyło tymczasowo aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym w każdej ze wskazanych grup. Jednak zależnie od czasu stosowania środka, różniła się dynamika tego wzrostu. Liczba tymczasowych aresztowań trwających do 3 miesięcy uległa bardzo istotnemu wzrostowi między 2018 r. a 2019 r., ale tendencja wzrostowa nie utrzymała się i liczba ta z roku na rok wahała się znacząco. Niemniej niezależnie od tych zmian, w każdym roku od 2019 do 2022, tymczasowo aresztowanych przez okres nie dłuższy niż 3 miesiące było przynajmniej o 200 więcej niż w 2018 r. Z kolei osób tymczasowo aresztowanych przez okres od 3 do 6 miesięcy najwięcej przybyło w 2020 r., po czym w kolejnych dwóch latach ich liczba utrzymywała się na podobnym, nieco wyższym niż w 2018 r. poziomie. Przechodząc do kolejnej grupy tymczasowo aresztowanych, czyli osób pozostających w izolacji od 6 do 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym, zauważyć należy, że wzrost ich liczby cechował się większą stabilnością niż w poprzednio omówionych grupach. Z wyjątkiem dość znacznego załamania w 2020 r., grupa ta z roku na rok powiększała się. W 2022 r. populacja tymczasowo aresztowanych od 6 do 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym była już o 207 osób większa niż w 2018 r., co stanowiło wzrost o 35%. Należy zauważyć, że spośród opisanych dotychczas grup, w tej grupie przyrost wyrażony procentowo był zdecydowanie największy⁹⁸.

Liczba osób tymczasowo aresztowanych przez okres powyżej 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym⁹⁹

Liczba osób tymczasowo aresztowanych od powyżej 12 miesięcy do 2 lat w postępowaniu przygotowawczym

Liczba osób tymczasowo aresztowanych powyżej 2 lat w postępowaniu przygotowawczym

⁹⁸ Dla tymczasowo aresztowanych do 3 miesięcy wyniósł on około 12%, natomiast w przypadku tymczasowo aresztowanych od 3 do 6 miesięcy, około 10%.

⁹⁹ Wykres sporządzony na podstawie *Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych* za lata 2018-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

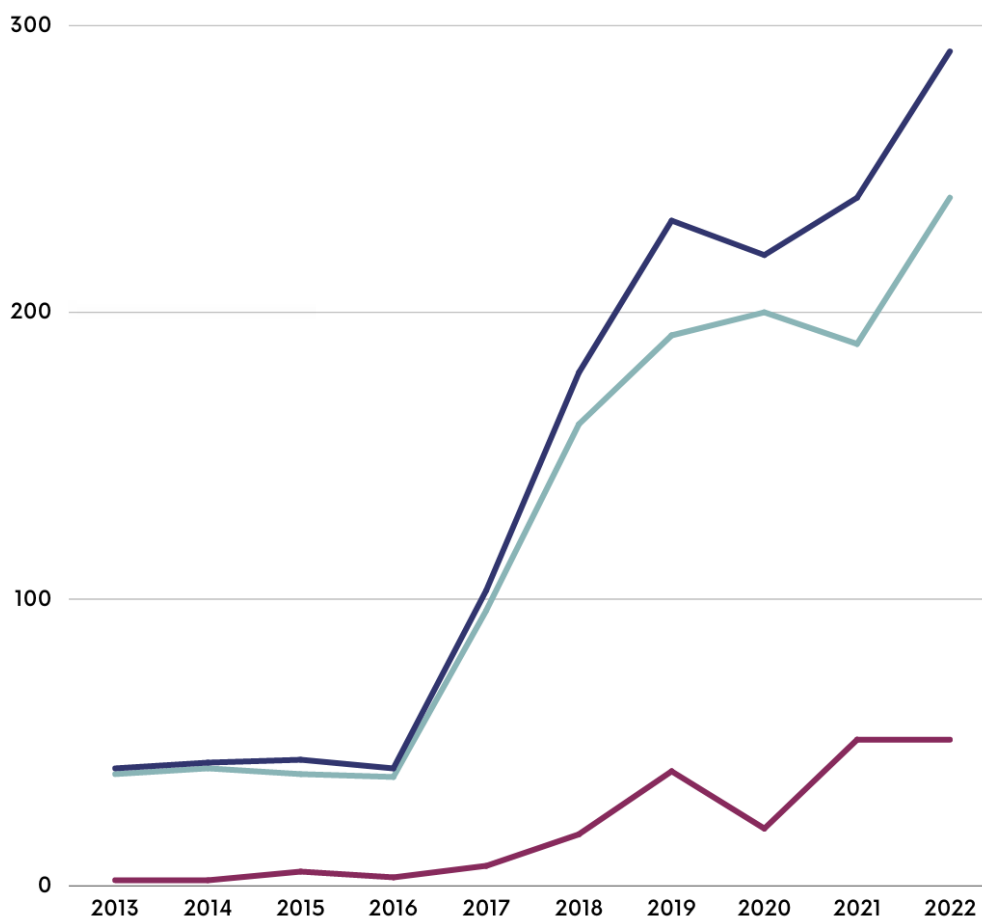
Powyższy wykres obrazuje, w jaki sposób zmieniała się liczba osób, które pozostawały tymczasowo aresztowane w postępowaniu przygotowawczym przez okres przekraczający maksymalną długość stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego na tym etapie postępowania, określony w art. 263 § 3 k.p.k., tj. 12 miesięcy. Ze względu na szczególny tryb przedłużania tymczasowego aresztowania na taki okres, warto poświęcić tym przypadkom więcej uwagi.

Jak wynika z danych, osób tymczasowo aresztowanych przez okres od 12 miesięcy do 2 lat w postępowaniu przygotowawczym przybywało – z wyjątkiem niewielkiego spadku w 2021 r. – w sposób nieprzerwany. Szczególnie duży wzrost liczby takich osób obserwowano w 2019 r. (31 osób) oraz 2022 r. (51 osób). W perspektywie pięcioletniej liczba tymczasowo aresztowanych w tej grupie powiększyła się o 79, co stanowiło przyrost o niemal połowę.

W przypadku osób tymczasowo aresztowanych powyżej 2 lat w postępowaniu przygotowawczym najbardziej wyraźny wzrost ich liczby można było zaobserwować w 2019 r., kiedy to powiększyła się ona ponad dwukrotnie w stosunku do roku poprzedniego. W kolejnym roku tymczasowe aresztowania w postępowaniu przygotowawczym trwające ponad 2 lata występowały już znacznie rzadziej, w podobnej liczbie, co w 2018 r. Tendencja spadkowa jednak nie utrzymała się i w latach 2021-2022 tymczasowo aresztowanych przez okres powyżej 2 lat w postępowaniu przygotowawczym było o 155% więcej niż w 2020 r. Podsumowując, **liczba przypadków dwuletniego i dłuższego tymczasowego aresztowania w ciągu 3 lat niemalże potroiła się**, a w następnych dwóch latach pozostawała na niezmiennie wysokim poziomie.

Pomimo wspólnej dla obu opisanych wyżej grup tymczasowo aresztowanych tendencji wzrostowych, zmiany ich liczebności nie są w każdym roku tożsame. Na przykład w 2020 r., gdy miał miejsce jedyny w badanym okresie spadek liczby tymczasowo aresztowanych przez okres powyżej 2 lat w postępowaniu przygotowawczym, grupa tymczasowo aresztowanych od 12 miesięcy do 2 lat wciąż rosła. Natomiast w 2021 r. odnotowano jedyny spadek liczby tymczasowo aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym na czas od 12 miesięcy do 2 lat, zaś grupa podejrzanych pozbawionych wolności przez okres powyżej 2 lat powiększyła się w sposób rekordowy. Jednakże wydaje się, że przynajmniej część tych rozbieżności można wytłumaczyć upływem czasu i naturalnym przechodzeniem osób należących do grupy tymczasowo aresztowanych od 12 miesięcy do 2 lat do grupy osób pozostających w izolacji powyżej 2 lat, w przypadku, gdy nie uchylono środka.

Liczba osób tymczasowo aresztowanych przez okres powyżej roku w postępowaniu przygotowawczym¹⁰⁰

Liczba osób tymczasowo aresztowanych powyżej 2 lat w postępowaniu przygotowawczym

Liczba osób tymczasowo aresztowanych przez okres od powyżej roku do 2 lat w postępowaniu przygotowawczym

Liczba osób tymczasowo aresztowanych przez okres od powyżej roku w postępowaniu przygotowawczym

Niezależnie od opisanych wyżej różnic w dynamice zmian liczebności tymczasowo aresztowanych od 12 miesięcy do 2 lat w postępowaniu przygotowawczym oraz tych pozostających na tym etapie postępowania w izolacji penitencjarnej powyżej 2 lat, należy wskazać, że od 2018 r. do 2022r. obie grupy uległy znacznemu powiększeniu. Analizując je łącznie, można dostrzec, że wzrost liczby osób tymczasowo aresztowanych przez okres powyżej 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym w ostatnich pięciu latach miał charakter stały. Wyjątkiem w tym zakresie był jedynie rok 2020, po którym jednak liczba takich osób ponownie wzrosła, co sprawiło, że w 2022 r. (291) wynosiła ona o 112 więcej niż w 2018 r. (179). Gdy przeliczyć powyższe na wartości wyrażone w procentach, okazuje się, że w latach 2018-2022 liczba tymczasowo aresztowanych przez ponad 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym powiększyła się o ponad 60%. Wzrost ten może wzbudzać uzasadnione wątpliwości co do prawidłowości praktyki stosowania środka izolacyjnego w postępowaniu przygotowawczym. Jawi się to jako szczególnie niepokojące, gdy weźmiemy pod uwagę, że **każdy taki przypadek stanowi wyjątek od ogólnej zasady, że tymczasowe aresztowanie w postępowaniu przygotowawczym nie może trwać dłużej niż 12 miesięcy**, a ustawodawca przewidział w tym zakresie szczególną procedurę, która miała chronić przed nadużywaniem izolacyjnego środka zapobiegawczego.

¹⁰⁰ Wykres sporządzony na podstawie „Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych” za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

W świetle danych przedstawionych na trzech powyższych wykresach, można odnieść wrażenie, że kodeksowa ochrona przed nadmiernie długim stosowaniem tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym w ostatnich pięciu latach uległa degradacji i nie stanowiła odpowiedniej gwarancji poszanowania prawa obywateli do wolności osobistej.

Na podstawie danych przedstawionych na powyższych wykresach można ponadto stwierdzić, że w każdej kolejnej grupie tymczasowo aresztowanych, wyznaczonej na podstawie długości stosowania wobec nich środka w postępowaniu przygotowawczym, w latach 2018-2022 obserwowano coraz większy wzrost jej liczebności. Wyjątek stanowi jedynie grupa osób tymczasowo aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym przez okres od 3 do 6 miesięcy. Tendencja ta została przedstawiona w tabeli poniżej.

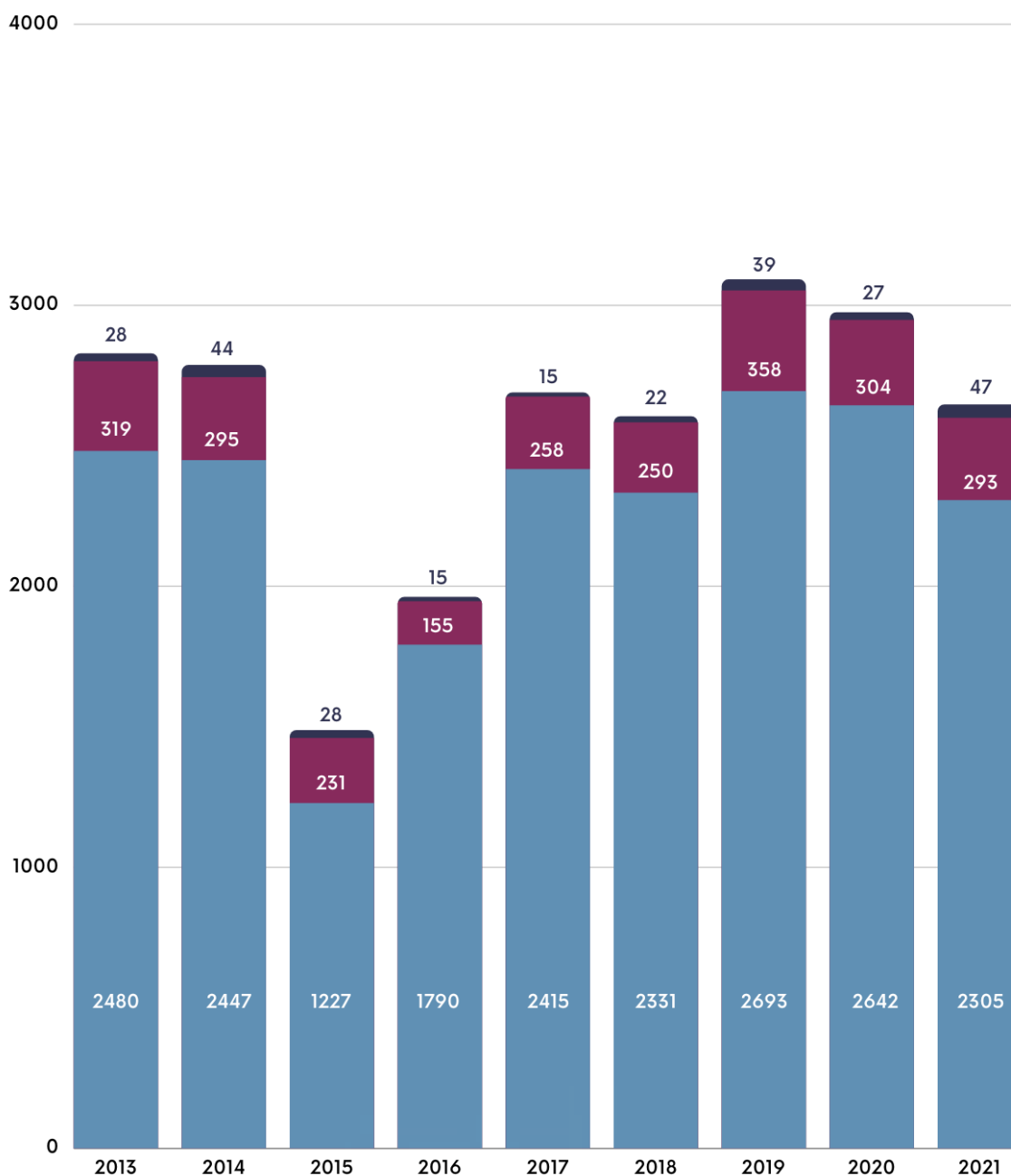
**Wzrost liczby osób tymczasowo aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym
według okresu stosowania środka w latach 2018-2022¹⁰¹**

Grupa tymczasowo aresztowanych według okresu stosowania wobec nich środka w postępowaniu przygotowawczym	Procentowy przyrost osób przynależących do danej grupy od 2018 r. do 2022 r.
Do 3 miesięcy	12%
Od 3 do 6 miesięcy	10%
Od 6 do 12 miesięcy	35%
Od 12 miesięcy do 2 lat	49%
Powyżej 2 lat	183%

Powyższe może wzbudzać obawy, że obecna dynamika wzrostu liczby osób tymczasowo aresztowanych na długie okresy w postępowaniu przygotowawczym będzie prowadzić w szczególności do występowania znacznie większej niż dotychczas liczby przypadków ekstremalnych, kiedy to podejrzani jeszcze przed wniesieniem aktu oskarżenia będą pozostawać w izolacji penitencjarnej przez wiele miesięcy, a nawet lat.

¹⁰¹ Tabela sporządzona na podstawie obliczeń własnych z wykorzystaniem danych ze „Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych” za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

Liczba tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przed sądami rejonowymi według okresu stosowania środka¹⁰²

Do 12 miesięcy

Od 12 miesięcy do 2 lat

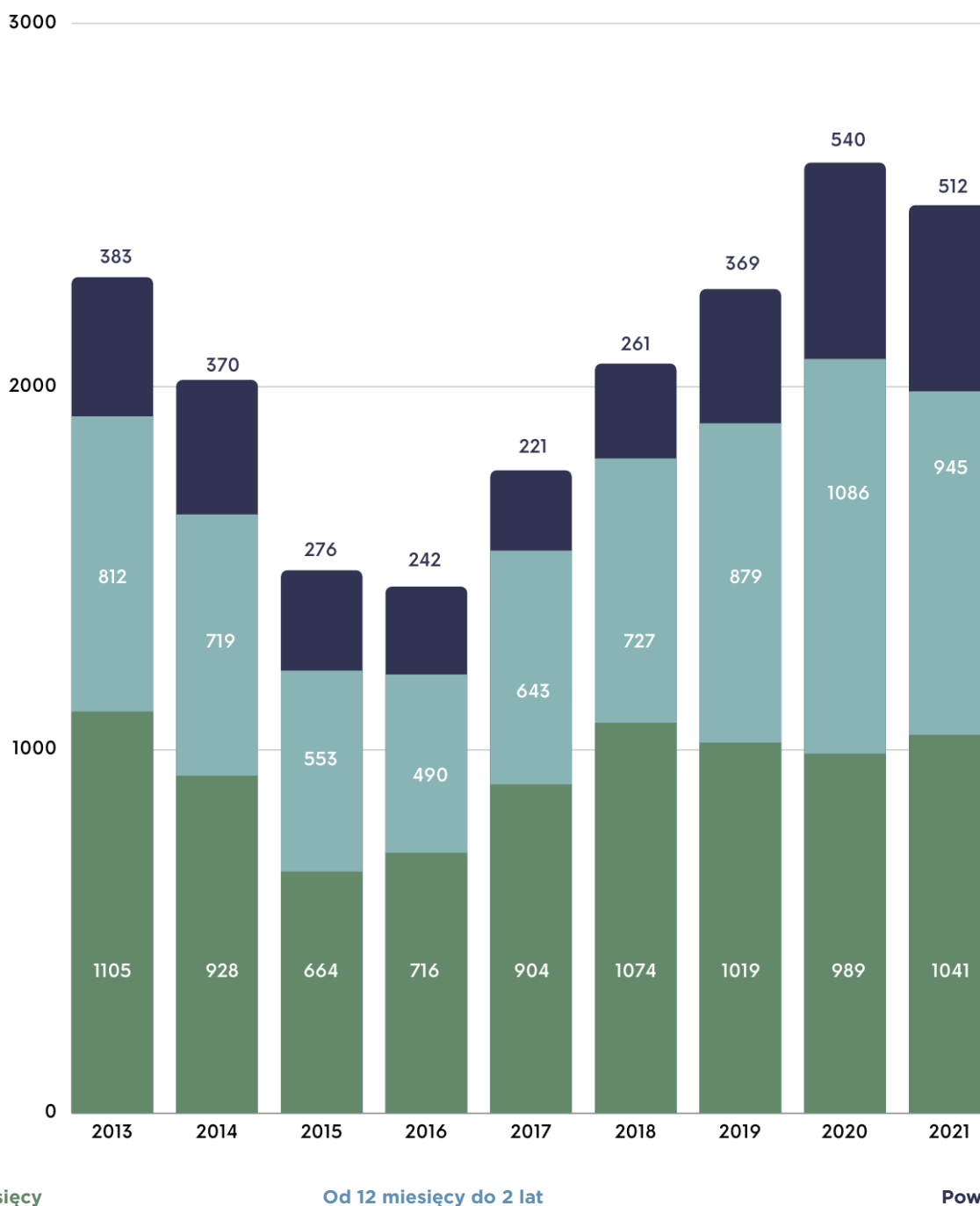
Powyżej 2 lat

Jak wynika z powyższego wykresu, liczba tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przed sądami rejonowymi w latach 2018-2021 była wyraźnie wyższa w latach 2019-2020 niż miało to miejsce w 2018 r. i 2021 r. Jednak, gdy przeanalizujemy odrębnie każdą ze wskazanych na wykresie grup, okazuje się, że zmiany w zakresie stosowania środka izolacyjnego w postępowaniach przed sądami rejonowymi nie poddają się tak łatwej generalizacji.

¹⁰² Wykres sporządzony na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

Porównując dane z 2018 r. ze statystykami za 2021 r., zauważyć należy, że zmniejszyła się w tym okresie jedynie liczba tymczasowo aresztowanych przez okres do 12 miesięcy, natomiast osób pozostających w izolacji penitencjarnej na dłuższe okresy dość znacząco przybyło. Choć liczba tymczasowo aresztowanych od 12 miesięcy do 2 lat osiągnęła swój szczyt w 2019 r., a następnie pozostawała w tendencji spadkowej, to w 2021 r. wciąż była o 43 osoby wyższa niż w 2018 r. Z kolei przypadków tymczasowego aresztowania trwającego dłużej niż 2 lata znacząco przybyło w 2019 r., po czym w 2020 r. nastąpił duży spadek. Jednakże w 2021 r. odnotowano rekordowy wzrost, w związku z czym liczba tymczasowo aresztowanych powyżej 2 lat w postępowaniach przed sądami rejonowymi osiągnęła w tym roku największą wartość, przewyższającą dwukrotność liczby takich osób zaobserwowaną w 2018 r.

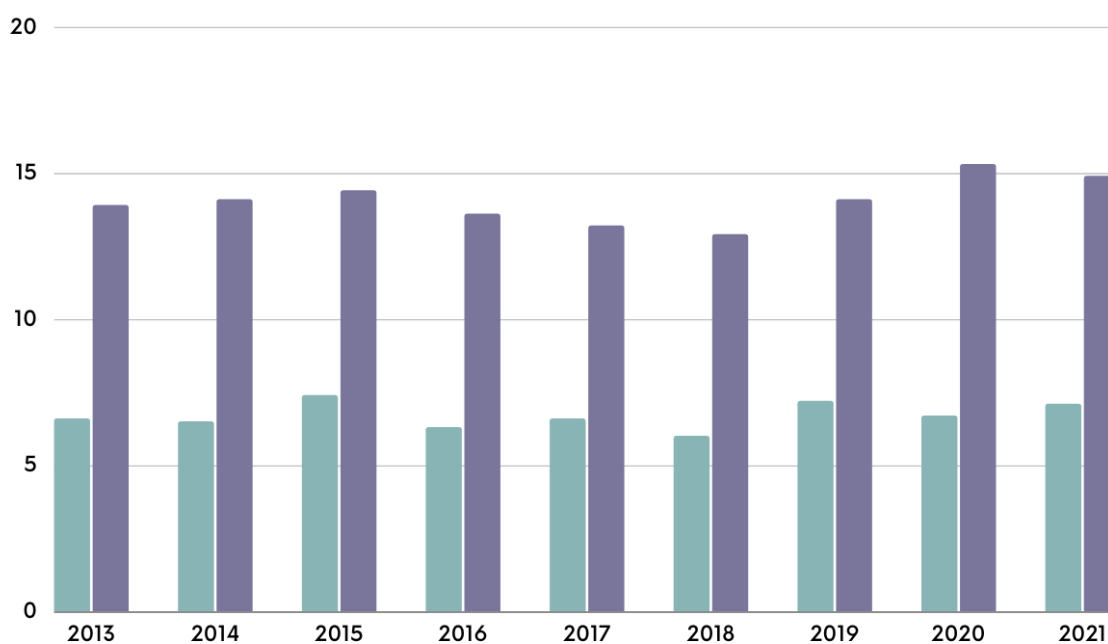
Liczba tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przed sądami okręgowymi według okresu stosowania środka¹⁰³

¹⁰³ Wykres sporządzony na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniach przed sądami okręgowymi w latach 2018-2021 była diametralnie odmienna od opisanej wyżej praktyki sądów rejonowych. W tym okresie uległa również daleko bardziej spektakularnemu przeobrażeniu niż miało to miejsce w przypadku sądów rejonowych. W zakresie liczby osób tymczasowo aresztowanych do 12 miesięcy, w 2019 i 2020 r. obserwowano spadki. Pomimo pewnego wzrostu w kolejnym roku grupa tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przed sądami okręgowymi na czas nie dłuższy niż 12 miesięcy w latach 2018-2021 nieznacznie zmalała. Zupełnie inaczej prezentują się statystyki dotyczące tymczasowo aresztowanych przez dłuższe okresy. Zarówno liczba osób tymczasowo aresztowanych powyżej 12 miesięcy do 2 lat, jak i tych pozostających w izolacji powyżej 2 lat, począwszy od 2018 r. dynamicznie rosła, by osiągnąć swój szczyt w 2020 r. Choć 2021 r. przyniósł pewien spadek tych liczb, wciąż przewyższały one istotnie wartości dla 2018 r. W grupie tymczasowo aresztowanych od 12 miesięcy do 2 lat w postępowaniach przed sądami okręgowymi wzrost ten wyniósł około 30%, natomiast **liczba osób tymczasowo aresztowanych powyżej 2 lat zwiększyła się aż o 96%.**

Średni okres tymczasowego aresztowania orzeczonego w postępowaniach przed sądami rejonowymi i okręgowymi wyrażony w miesiącach¹⁰⁴

Rok	Średni okres tymczasowego aresztowania orzeczonego w postępowaniu przed sądem rejonowym	Średni okres tymczasowego aresztowania orzeczonego w postępowaniu przed sądem okręgowym
2013	6,6	13,9
2014	6,5	14,1
2015	7,4	14,4
2016	6,3	13,6
2017	6,6	13,2
2018	6	12,9
2019	7,2	14,1
2021	6,7	15,3
2022	7,1	14,9

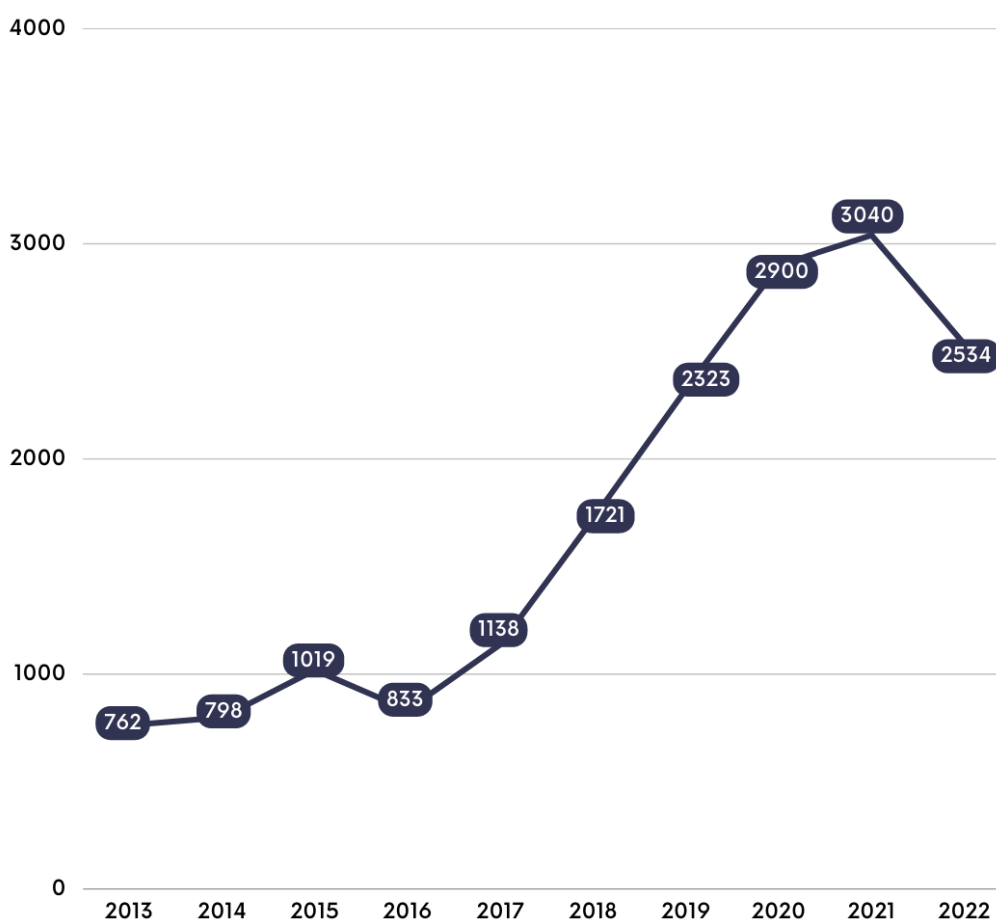
¹⁰⁴ Wykres sporządzony na podstawie danych uzyskanych od Ministerstwa Sprawiedliwości w odpowiedziach na wnioski HFPC złożone w trybie przepisów Ustawy o dostępie do informacji publicznej. Dane zostały udostępnione w pismach z dnia 12 kwietnia 2019 r. (sygn. DSF-II.082.75.2019) oraz 30 marca 2023 r. (sygn. BK-IV.082.34.2023).

Powyższe zestawienie średniego okresu tymczasowego aresztowania w postępowaniach przed sądami rejonowymi i okręgowymi w latach 2018-2021 wskazuje, że przeciętnie środek ten był stosowany przez coraz dłuższe okresy. W przypadku sądów rejonowych największy wzrost miał miejsce w 2019 r., po czym średnia długość tymczasowego aresztowania nieznacznie spadła, by już w 2021 r. wrócić do poziomu niemal identycznego z rekordowym pod tym względem rokiem 2019. Natomiast w postępowaniach przed sądami okręgowymi średni okres tymczasowego aresztowania wydłużał się rokrocznie w latach 2018-2020. Pomimo nieznacznego spadku w kolejnym roku, stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego w 2021 r. średnio trwało o 2 miesiące dłużej niż w 2018 r. W tym samym okresie średnia długość tymczasowego aresztowania orzekana w postępowaniach przed sądami rejonowymi uległa wydłużeniu o 1,1 miesiąca.

Dane dotyczące liczby osób tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przed sądami rejonowymi i okręgowymi oraz długości stosowania tego środka pokazują, że **nadmierne wykorzystywanie izolacji penitencjarnej dla ochrony toku postępowania może stanowić mankament nie tylko postępowania przygotowawczego, ale również i sądowego**. Jak wynika z powyższych wykresów, w latach 2018-2021 r. rosło znaczenie tego środka na obu etapach postępowania i wydłużał się czas jego stosowania.

5. Długość postępowania przygotowawczego a tymczasowe aresztowanie

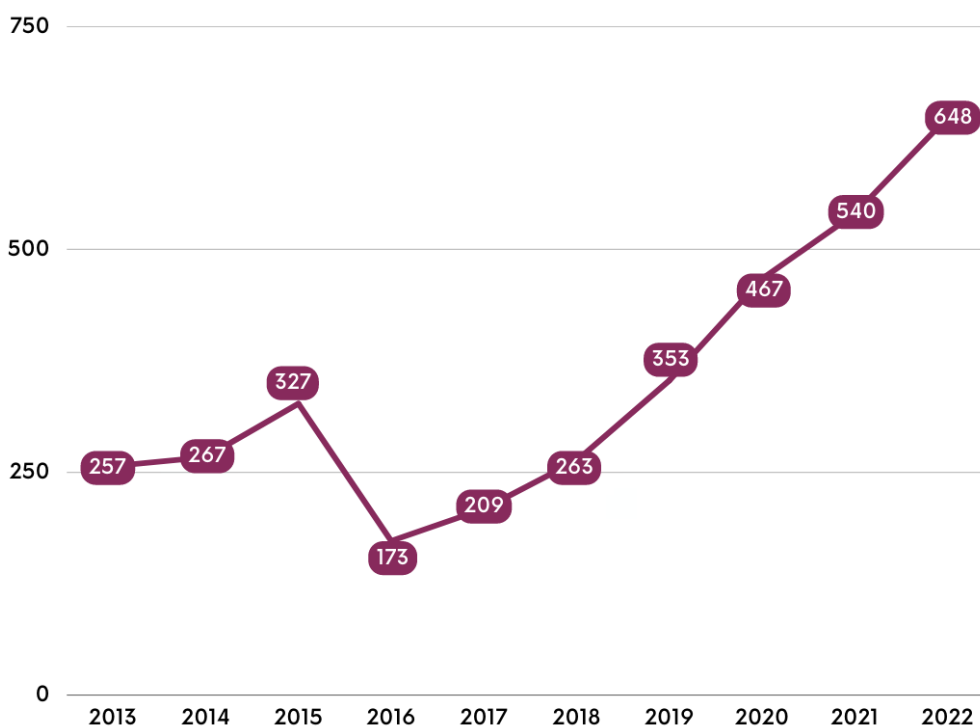
Liczba postępowań przygotowawczych trwających od 2 lat do 5 lat¹⁰⁵

¹⁰⁵ Wykres sporządzony na podstawie „Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych” za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

Nie bez znaczenia dla długości tymczasowego aresztowania pozostaje również czas trwania postępowań przygotowawczych. Na powyższym wykresie można zobaczyć, że w latach 2018-2022 liczba postępowań przygotowawczych trwających od dwóch do pięciu lat istotnie się zwiększyła. W pierwszych czterech latach wskazanego wyżej okresu liczba ta stale rosła, a w 2021 r. osiągnęła niemal dwukrotność wartości dla 2018 r. Następnie liczba postępowań przygotowawczych trwających od dwóch do pięciu lat spadła w 2022 r., jednak nadal utrzymywała się na poziomie wyraźnie (o 47%) przewyższającym wskazania dla 2018 r.

Liczba postępowań przygotowawczych trwających powyżej 5 lat¹⁰⁶

Jak widać na powyższym wykresie jeszcze bardziej znacząco wzrosła liczba postępowań przygotowawczych należących do ostatniej kategorii statystycznej, tj. trwających ponad pięć lat. Szczególną uwagę zwraca dynamika zmian w tym zakresie oraz ich stały charakter. **W ciągu ostatnich 5 lat liczba postępowań przygotowawczych trwających powyżej 5 lat rosła nieprzerwanie i w szybkim tempie. W efekcie w latach 2018-2022 wzrosła od 263 do 648, czyli o około 167%.**

¹⁰⁶ Wykres sporządzony na podstawie „Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych” za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

Współwystępowanie postępowań przygotowawczych trwających ponad 2 lata i tymczasowych aresztowań na okres powyżej 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym.¹⁰⁷

Rok	Liczba postępowań przygotowawczych trwających powyżej 2 lat	Liczba osób tymczasowo aresztowanych powyżej 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym
2013	1019	41
2014	1065	43
2015	1346	44
2016	1006	41
2017	1347	103
2018	1984	179
2019	2676	232
2020	3367	220
2021	3580	240
2022	3182	291

Z tabeli powyżej wynika, że zarówno liczby postępowań przygotowawczych trwających powyżej 2 lat, jak i przypadków tymczasowego aresztowania trwającego powyżej 12 miesięcy na tym etapie postępowania w ciągu ostatnich pięciu lat istotnie wzrosły. Choć w niektórych latach wartości te ulegały zmianom w przeciwnych kierunkach, ogólna tendencja była dla nich wspólna. Wprawdzie nie daje to jeszcze podstaw do stwierdzenia, że między tymi dwoma zjawiskami zachodzi związek przyczynowo-skutkowy, ale stanowczo pozwala na wskazanie, że **między długotrwałymi postępowaniami przygotowawczymi a długotrwałym stosowaniem tymczasowego aresztowania na tym etapie występuje istotna statystycznie korelacja¹⁰⁸.**

¹⁰⁷ Tabela sporządzona na podstawie „Sprawozdań z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych” za lata 2013-2022, dostępnych pod następującym adresem: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/sprawozdania-i-statystyki>, [dostęp: 12.04.2023 r.]

¹⁰⁸ Z testu χ^2 przeprowadzonego przy użyciu narzędzia dostępnego pod adresem https://stats.libretexts.org/Learning_Objects/02%3A_Interactive_Statistics/37%3A_Chi-Square_Test_For_Independence_Calculator [dostęp: 12.04.2023 r.] wynika, że nawet przy zastosowaniu najbardziej rygorystycznego standardu ($p < .01$) korelacja liczby postępowań przygotowawczych trwających powyżej 2 lat oraz osób tymczasowo aresztowanych przez okres powyżej roku na tym etapie postępowania ma charakter istotny statystycznie. Więcej o teście χ^2 i jego przydatności w zakresie definiowania zależności między dwoma zbiorami liczb zob. np. w E. Babbie, *The practice of social research. Fourteenth edition*, s. 465-467.

6. Podsumowanie

- W ostatnich latach średnia liczba osób tymczasowo aresztowanych w Polsce zwiększyła się, szczególnie gdy wziąć pod uwagę perspektywę długoterminową.
- Sądy wciąż uwzględniały zdecydowaną większość wniosków prokuratorskich o zastosowanie i przedłużenie tymczasowego aresztowania, co w połączeniu z rosnącą liczbą tych wniosków prowadziło do coraz częstszego orzekania tego środka.
- Zażalenia na orzeczenia o zastosowaniu oraz przedłużeniu tymczasowego aresztowania w marginalnym odsetku spraw prowadziły do uchylecia środka, a odsetek ten – szczególnie w odniesieniu do postępowań przed sądami okręgowymi – uległ w ostatnich latach dalszemu pomniejszeniu.
- Dynamicznie powiększała się w ciągu ostatnich pięciu lat liczba osób tymczasowo aresztowanych na długie okresy (powyżej dwunastu miesięcy) w postępowaniu przygotowawczym, co może wywoływać uzasadniony niepokój, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę, że w latach 2013-2017 podobne przypadki występowały jedynie wyjątkowo.
- W latach 2018-2022 wzrost liczby osób długotrwale tymczasowo aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym pozostawał w korelacji z wydłużającym się czasem trwania tych postępowań.

V. Kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym: zmieniający się stan prawny i badania HFPC

1. Aktualny stan prawny i jego ewolucja

Kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym jest znacząco ograniczony przepisami Kodeksu karnego wykonawczego. Wynika z nich, że tymczasowo aresztowani mają prawo do:

- **kontakt z obrońcą** – widzeń i kontaktu korespondencyjnego z zachowaniem poufności (art. 215 § 1 k.k.w.), kontaktu telefonicznego co najmniej raz w tygodniu za zgodą organu, do którego dyspozycji pozostają i poinformowaniu dyrektora aresztu śledczego o numerze telefonu obrońcy (art. 217c § 1a k.k.w.);
- **kontakt z urzędem konsularnym lub przedstawicielstwem dyplomatycznym**, jeśli tymczasowo aresztowany jest cudzoziemcem lub bezpaństwowcem – widzeń i kontaktu korespondencyjnego z zachowaniem poufności (art. 215 § 1 k.k.w.), kontakt telefoniczny na zasadach ogólnych (art. 217c § 3 k.k.w.);
- **kontakt z innymi osobami** – widzeń za zgodą organu, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany, pod nadzorem i co do zasady bez możliwości bezpośredniego kontaktu (art. 217 § 1 k.k.w.), kontaktu korespondencyjnego poddanego cenzurze i nadzorowi (art. 217a k.k.w.), kontaktu telefonicznego w szczególnie uzasadnionych przypadkach za zgodą organu (art. 217c k.k.w.).

Osoby tymczasowo aresztowane, na gruncie aktualnie obowiązujących przepisów nie mają prawa do kontaktu za pośrednictwem internetowych komunikatorów typu Skype – nawet w razie wstrzymania widzeń (tak jak miało to miejsce w związku z pandemią COVID-19¹⁰⁹) nie jest możliwe korzystanie z alternatywnych form kontaktu.

Stan prawny w tym zakresie, w szczególności w odniesieniu do możliwości rozmawiania przez tymczasowo aresztowanych przez telefon, zmieniał się dość istotnie na przestrzeni lat.

A. Stan prawny sprzed 17 września 2022 r.: od całkowitego zakazu do zgody na kontakt

W swoim pierwotnym brzmieniu¹¹⁰ Kodeks karny wykonawczy nie odnosił się do możliwości utrzymywania kontaktu telefonicznego przez osoby tymczasowo aresztowane – całkowity zakaz korzystania z aparatu przewidywał jednak regulamin wykonywania tymczasowego aresztowania¹¹¹. Ze względu na niezgodność z Konstytucją umiejscowienia tak daleko posuniętego ograniczenia praw osoby pozbawionej wolności w akcie podustawowym, jakim jest rozporządzenie¹¹², w 2003 r. do Kodeksu karnego wykonawczego

109 Zob. np. *Prawa osób pozbawionych wolności w dobie koronawirusa*. Opracowanie HFPC, HFPC, 7.04.2020 r., <https://hfpr.pl/aktualnosci/prawa-osob-pozbawionych-wolnosci-w-dobie-koronawirusa-opracowanie-hfpc> [dostęp: 5.04.2023 r.].

110 Dz.U. z 1997 r. nr 90 poz. 557.

111 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12.08.1998 r. w sprawie regulaminu wykonywania tymczasowego aresztowania, Dz.U. nr 1111 poz. 700, § 44.

112 Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 183, Warszawa 20.12.2001 r., s. 78.

wprowadzony został art. 217c¹¹³. Nowy przepis przewidywał, że osoba tymczasowo aresztowana *nie może korzystać z aparatu telefonicznego oraz innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej* – bez wyjątków.

Całkowity zakaz rozmów tymczasowo aresztowanych za pośrednictwem telefonu utrzymał się w stanie prawnym przez kolejne 12 lat. Stan ten zmienił dopiero wyrok Trybunału Konstytucyjnego¹¹⁴, w którym uznano art. 217c k.k.w. za niezgodny z konstytucyjnym prawem do obrony i zasadą proporcjonalności w zakresie, w jakim bezwzględnie zakazywał korzystania z aparatu telefonicznego w celu porozumiewania się z obrońcą.

Dnia 1 lipca 2015 r. weszła w życie nowelizacja Kodeksu karnego wykonawczego, zawierająca m.in. zmianę art. 217c k.k.w.¹¹⁵ Wprowadzona zmiana umożliwiała tymczasowo aresztowanym korzystanie z telefonu, a odmowę wydania zgody na taką formę komunikacji ustawodawca dopuścił jedynie w określonych przypadkach – jeśli istniałoby ryzyko wykorzystania kontaktu w celu bezprawnego utrudniania postępowania lub do popełnienia przestępstwa. Przewidywał przy tym, że korzystanie z aparatu telefonicznego odbywać się musi:

1. na zasadach określonych w regulaminie organizacyjno-porządkowym wykonywania tymczasowego aresztowania;
2. za zgodą organu (organów), do którego dyspozycji aresztowany pozostaje.

Niewiele później, bo 1 stycznia 2017 r., wszedł w życie nowy regulamin wykonywania tymczasowego aresztowania¹¹⁶. W § 25 znacznie bardziej restrykcyjnie podchodził on do możliwości korzystania z aparatu telefonicznego przez osoby pozbawione wolności w toku postępowania karnego. Zgodnie z jego treścią organ bezzwłocznie wydawać miał zarządzenie o zgodzie na korzystanie przez osobę tymczasowo aresztowaną do korzystania z aparatu telefonicznego:

- wyłącznie w celu porozumiewania się z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym;
- w *szczególnie uzasadnionych przypadkach*, w celu porozumiewania się z osobą najbliższą.

W rozporządzeniu ograniczono więc możliwość korzystania z telefonu przez osoby tymczasowo aresztowane do kontaktowania się z osobami innymi niż obrońca – po pierwsze, do szczególnie uzasadnionych przypadków, po drugie, do kontaktowania się z osobami najbliższymi. Problemy związane z regulacją nie kończyły się jednak w tym miejscu. Przepis zawierający upoważnienie do wydania rozporządzenia z regulaminem wykonywania tymczasowego aresztowania, art. 249 § 1 k.k.w., pozostawiał do uregulowania *sposoby korzystania* przez osoby tymczasowo aresztowane z telefonu¹¹⁷ – nie możliwość korzystania z telefonu jako taką. Zagadnienie to było przedmiotem skargi konstytucyjnej¹¹⁸, w której podnoszono niezgodność przepisu rozporządzenia z konstytucyjnym prawem do prywatności, zasadą proporcjonalności i hierarchią aktów prawnych. Argumentację skarżącego podzielił Rzecznik Praw Obywatelskich, który w piśmie do Trybunału podkreślił, że *materialne przesłanki ograniczania kontaktu*

113 Ustawa z dnia 24.07.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 142 poz. 1380, art. 1 pkt. 140.

114 Wyrok TK z dnia 25.11.2014 r., sygn. akt K 54/13, OTK-A 2014/10/114.

115 Ustawa z dnia 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396, art. 4 pkt 101.

116 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22.12.2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, Dz.U. z 2016 r. poz. 2290.

117 Art. 249 § 1 pkt 5 k.k.w. w brzmieniu sprzed 1 stycznia 2023 r.

118 Skarga konstytucyjna w sprawie o sygn. akt SK 48/21. Wszystkie dokumenty w sprawie za: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=SK%2048/21> [dostęp: 4.04.2023 r.].

telefonicznego tymczasowo aresztowanego znajdują swoje uregulowanie w art. 217c § 2 k.k.w. i jako jedyne powinny być brane pod uwagę przez organ dysponujący wydający zgodę na kontakt telefoniczny z tymczasowo aresztowanym. Rozszerzenie kryterium oceny o dodatkową przesłankę – «w szczególnie uzasadnionych przypadkach» – jest po pierwsze nieznanie Kodeksowi karnemu wykonawczemu, a po wtóre ma rangę podstawową, co jest niedopuszczalne w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹¹⁹. Choć obecnie sprawa jest jeszcze w toku¹²⁰, Prokurator Generalny¹²¹ i Minister Sprawiedliwości¹²² w pismach wnieśli o umorzenie postępowania ze względu na zmianę stanu prawnego.

B. Nowelizacja Kodeksu karnego wykonawczego

17 września 2022 r. weszła w życie część przepisów zmieniających Kodeks karny wykonawczy pod szyldem *Nowoczesne więziennictwo*, w ramach którego Ministerstwo Sprawiedliwości zapowiadało *likwidację absurdów i przywilejów*, w tym, że „rozmowy telefoniczne staną się dostępne na równych zasadach dla wszystkich osadzonych”¹²³. W uzasadnieniu do projektu ustawy wskazano, że zmieniona regulacja *nie zawiera bezwzględnego zakazu korzystania z aparatu telefonicznego do kontaktów z obrońcą, uwzględniając zarazem dotychczasowe doświadczenia związane z realizacją art. 217c k.k.w., które niejednokrotnie utrudniało prawidłową realizację czynności związanych z zabezpieczeniem prawidłowego toku postępowania karnego*¹²⁴. W tym zakresie projektodawca odwołał się do ograniczonej możliwości weryfikacji tożsamości osoby odbierającej telefon i *możliwości nawiązywania pośrednich kontaktów ze „światem zewnętrznym”, jeśli w jednej celi umieszczona byłaby osoba tymczasowo aresztowana uprawniona do skorzystania z telefonu i nieposiadająca takiej możliwości*¹²⁵.

Od wejścia w życie nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego osoba tymczasowo aresztowana:

- **nie może korzystać z innych środków łączności niż samoinkasujący aparat telefoniczny** (oznacza to, że nie będzie miała możliwości skorzystania z programu do wideokonferencji typu Skype);
- **co najmniej raz w tygodniu może korzystać z aparatu telefonicznego do kontaktu z obrońcą**, w terminach wyznaczonych w porządku wewnętrznym – dodatkowo za zgodą dyrektora aresztu śledczego jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, o ile *niezwłoczne* skorzystanie z telefonu jest konieczne ze względu na wyznaczone terminy czynności procesowych; kontakt jest możliwy pod warunkiem: 1) wyrażenia zgody przez organ, do którego dyspozycji pozostaje osoba tymczasowo aresztowana, 2) poinformowania na piśmie dyrektora aresztu śledczego o numerze telefonu obrońcy (może być w zarządzeniu o zgodzie na kontakt);
- **wyłącznie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, za każdorazową zgodą organu, może korzystać z aparatu telefonicznego do kontaktu z innymi osobami**, w terminach ustalonych w porządku wewnętrznym.

119 Pismo RPO do TK z dnia 18.10.2021 r. w sprawie o sygn. akt SK 48/21, IX.517.1858.2021.TRo [dostęp: 4.04.2023 r.], § 12, s. 4-5.

120 Zob. Metryka sprawy o sygn. akt SK 48/21, <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=SK%2048/21> [dostęp: 4.04.2023 r.].

121 Pismo MS do TK z dnia 4.11.2022 r. w sprawie o sygn. akt SK 48/21, DLPK-I.070.53.2021.

122 Pismo PG do TK z dnia 10.10.2022 r. w sprawie o sygn. akt SK 48/21, 1001-8.TK 23.2021.

123 Poza ograniczeniem kontaktu telefonicznego dla osób tymczasowo aresztowanych nowelizacja wprowadziła ograniczenia w kontakcie telefonicznym osób skazanych, w tym w odniesieniu do kontaktu z obrońcą – zob. np. RPO, *Osoby pozbawione wolności mogą wykonywać mniej telefonów – cierpią rodziny i prawo do obrony*. RPO pisze do DG SW, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-sw-nowelizacja-kkw-wiezienia-telefony> [dostęp: 4.04.2023 r.].

124 Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Warszawa 21.08.2022 r., druk nr 2376, s. 8-9.

125 Tamże, s. 9.

Podobnie jak w stanie prawnym sprzed nowelizacji, również na gruncie aktualnych przepisów, organ może odmówić wyrażenia zgody na kontakt telefoniczny, jeśli obawia się, że zostanie on wykorzystany w celu bezprawnego utrudniania postępowania karnego lub do popełnienia przestępstwa. W przypadku wniosków o wyrażenie zgody na kontakt telefoniczny z osobami innymi niż obrońca, zgody odmówić może również, jeśli dojdzie do wniosku, że nie jest to szczególnie uzasadniony przypadek.

2. Kontakt ze światem zewnętrznym w areszcie: perspektywa praw człowieka

Tymczasowe aresztowanie w sposób szczególny ingeruje w prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Daleko idące ograniczenia możliwości utrzymywania kontaktu z najbliższymi, nawet jeśli wynikające z potrzeby zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, w szczególności postępowania przygotowawczego, muszą jednak odpowiadać standardom wynikających z wiążących instrumentów międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka, w tym związanych z prewencją tortur.

Kluczowe znaczenie w tym zakresie ma Europejski Trybunał Praw Człowieka, którego szczegółowe wytyczne odnoszące się do stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania omówione zostały w **rozdziale I** niniejszego raportu. Orzekając w oparciu o art. 8 Konwencji, gwarantujący prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, Trybunał podkreślał, że nawet w razie legalnego pozbawienia wolności pozostałe wynikające z Konwencji prawa nie przestają mieć zastosowania w momencie osadzenia w jednostce penitencjarnej¹²⁶. Niezależnie od detencji, każda ingerencja musi być zatem: 1) zgodna z prawem, 2) konieczna w demokratycznym społeczeństwie, 3) uzasadniona z wymienionych w Konwencji względów¹²⁷. Niewystarczające jest przy tym abstrakcyjne odwołanie do jednej z przesłanek – podjęte środki ograniczające prawa jednostki muszą być proporcjonalne do chronionych wartości¹²⁸. Co istotne, podstawa prawna ograniczenia musi być należytej jakości – odpowiednio dostępna, precyzyjnie sformułowana¹²⁹. Musi być ona ponadto spójna z zasadą praworządności¹³⁰.

Odnosząc się wprost do możliwości utrzymywania kontaktu z rodziną przez osoby pozbawione wolności Trybunał dostrzega interes państwa mogący przemawiać za jego ograniczeniem¹³¹. Jednocześnie jednak podkreśla, że „istotnym elementem prawa więźniów do poszanowania ich życia rodzinnego jest wsparcie administracji penitencjarnej przy utrzymywaniu kontaktu z bliską rodziną”¹³². Choć stosowanie środków ograniczających możliwość podtrzymywania więzi z bliskimi może być uzasadnione w świetle Konwencji (np. ze względu na dobro śledztwa czy bezpieczeństwo jednostki penitencjarnej), zagrożenie dla tych dóbr musi mieć charakter rzeczywisty i z należytą starannością być oceniane przez właściwe organy¹³³. **Za niezgodny z konwencyjnymi standardami uznawał Trybunał w przeszłości odgórny zakaz kontaktowania się telefonicznie (za wyjątkiem szczególnie uzasadnionych i nagłych przypadków)**, tym bardziej, że jego dolegliwość potęgowana była przez znaczny dystans dzielący skarżącego i rodzinę, wiek dziecka i czas oczekiwania na doręczenie korespondencji¹³⁴.

126 Wyrok ETPC z dnia 12.11.2002 r. w sprawie *Płoski przeciwko Polsce*, skarga nr 26761/95, § 32.

127 Art. 8 ust. 2 EKPC.

128 Wyrok ETPC z dnia 25.02.1997 r. w sprawie *Z. przeciwko Finlandii*, skarga nr 22009/93, § 94.

129 Wyrok ETPC z dnia 15.11.2016 r. w sprawie *Dubská i Krejzová przeciwko Republice Czeskiej*, skargi nr 28859/11 i 28473/12, § 167.

130 Wyrok ETPC z dnia 25.05.2021 r. w sprawie *Big Brother Watch i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 58170/13, 62322/14 i 24960/15, § 332.

131 Wyrok ETPC z dnia 29.04.2003 r. w sprawie *Aliiev przeciwko Ukrainie*, skarga nr 41220/98, § 187.

132 Wyrok ETPC z dnia 28.09.2000 r. w sprawie *Messina przeciwko Włochom* (nr 2), skarga nr 25498/94, § 61, tłumaczenie własne.

133 Wyrok ETPC z dnia 30.06.2015 r. w sprawie *Khoroshenko przeciwko Rosji*, skarga nr 41418/04, §§ 123.

134 Wyrok ETPC z dnia 19.10.2021 r. w sprawie *Danilevich przeciwko Rosji*, skarga nr 31469/08, § 56.

Standardy te Trybunał wielokrotnie odnosił do sytuacji osób tymczasowo aresztowanych. Dla przykładu:

W sprawie *Deltuva przeciwko Litwie*¹³⁵ skarżący w ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy pozbawienia wolności uzyskał zaledwie jedno widzenie z córką i żoną¹³⁶. Trybunał stwierdził, że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji, zwracając uwagę, że **ograniczenia muszą być należycie uzasadnione, a ryzyko ingerencji w prawidłowy tok postępowania – odpowiednio wykazane**. Dotyczy to w szczególności sytuacji, w której ograniczenia dotyczą osób najbliższych, niezwiązanych bezpośrednio z postępowaniem i niepodejmujących prób matactwa¹³⁷. Co również warto podkreślić i na co zwraca uwagę Trybunał, córka skarżącego miała w objętym ograniczeniami okresie dziesięć lat, a brak kontaktu z rodzicem wiązał się ze szczególnym obciążeniem psychicznym – okoliczności te nie były jednak należycie uwzględnione w toku postępowania¹³⁸.

W sprawie *Bogusław Krawczak przeciwko Polsce*¹³⁹ skarżący zarzucał, że choć miał możliwość korzystania z widzeń, mogły się one odbywać jedynie bez możliwości bezpośredniego kontaktu, za szybą. Mając na uwadze, że przed wprowadzeniem tego ograniczenia w trakcie widzenia przekazał on partnerce tzw. gryps, Trybunał odnotował, że ciężące na nim zarzuty i wskazany incydent mogły warunkować w pewnym zakresie limitowanie możliwości kontaktu z rodziną¹⁴⁰. Jednocześnie jednak odnotował, że ograniczenia obowiązywały długotrwale, a odmowy uwzględnienia próśb skarżącego o umożliwienie bezpośredniego kontaktu ograniczały się do lakonicznej odmowy, sporządzonej bez uzasadnienia, odręcznie na wnioskach¹⁴¹. Tym samym ograniczenie uznał za arbitralne i wykraczające za konieczne w demokratycznym społeczeństwie, a co za tym idzie – naruszające art. 8 Konwencji.

W sprawie *Hagyó przeciwko Węgrom*¹⁴² za naruszające art. 8 EKPC Trybunał uznał środki podejmowane wobec oskarżonego o przestępstwo nadużycia zaufania¹⁴³. Skarżącemu zakazano widzeń i rozmów telefonicznych z partnerką na trzy miesiące w związku z podejrzeniem zamiaru dopuszczenia się nadużyć w ich trakcie. Trybunał uznał ograniczenie kontaktu skarżącego ze światem zewnętrznym do cenzurowanej korespondencji za nieproporcjonalne i nadmiernie dolegliwe; krytycznie ocenił również nierozważenie przez władze krajowe mniej daleko idącego ograniczenia¹⁴⁴.

Oceniając zgodność krajowego stanu prawnego ze standardami praw człowieka warto zwrócić uwagę nie tylko na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, ale i niewiążące międzynarodowe standardy praw człowieka typu *soft law*. Odniesienie do możliwości utrzymywania kontaktu ze światem zewnętrznym pojawia się m.in. w Regułach Mandeli¹⁴⁵. Zgodnie z zawartymi tam wytycznymi osoby pozbawione wolności powinny mieć możliwość (jeśli to konieczne – pod adekwatnym nadzorem) komunikowania się regularnie z rodziną i przyjaciółmi, korespondencyjnie i jeśli to możliwe – telefonicznie lub za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej, jak również w ramach widzeń¹⁴⁶. W świetle Reguł podkreśla się, że **zapewnienie kontaktu z bliskimi na wolności jest szczególnie istotne z perspektywy powrotu więźnia do społeczeństwa, ma potencjał pozytywnego oddziaływania na ich zachowanie w miejscu pozbawienia wolności i redukcji ryzyka powrotu do przestępstwa**.

135 Wyrok ETPC z dnia 21.03.2023 r. w sprawie *Deltuva przeciwko Litwie*, skarga nr 38144/20.

136 Tamże, §§ 7-15.

137 Tamże, § 44.

138 Tamże, § 47.

139 Wyrok ETPC z dnia 31.05.2011 r. w sprawie *Bogusław Krawczak przeciwko Polsce*, skarga nr 24205/06.

140 Tamże, § 117.

141 Tamże, § 120.

142 Wyrok ETPC z dnia 23.04.2013 r. w sprawie *Hagyó przeciwko Węgrom*, skarga nr 52624/10.

143 Por. art. 296 k.k.

144 Wyrok ETPC w sprawie *Hagyó*..., §§ 87-90.

145 *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 70/175, przyjęta dnia 17.12.2015 r., https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf [dostęp: 6.04.2023 r.]

146 Reguła 58 (dot. wszystkich kategorii więźniów, w tym osób tymczasowo aresztowanych – zob. obserwacja wstępna 3 ust. 1).

Oddziałuje ono również na ich stan psychiczny, a także na samopoczucie osób najbliższych, co jest widoczne zwłaszcza w przypadku dzieci¹⁴⁷. Co więcej, odnotowuje się również, że **zapewnienie kontaktu ze światem zewnętrznym stanowi jedno z istotnych zabezpieczeń przed niewłaściwym traktowaniem, w tym przed stosowaniem tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania** – możliwość przekazania informacji o nadużyciach i dostrzeżenia śladów przez osoby odwiedzające może zmniejszać ryzyko maltretowania¹⁴⁸. To tym istotniejsze, że stosowanie tymczasowego aresztowania uznawane jest za czynnik sprzyjający występowaniu tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania – w szczególności w razie nadużywania najbardziej dolegliwego środka zapobiegawczego, arbitralności i automatyzmu w jego stosowaniu, uzależnianiu pozbawienia wolności od postawy procesowej podejrzanego, utrudnień w korzystaniu z prawa do obrony i ograniczeń w kontakcie ze światem zewnętrznym czy trudniejszych warunków bytowych¹⁴⁹.

Gwarancje związane z komunikacją osób tymczasowo aresztowanych i innych osób pozbawionych wolności w jednostkach penitencjarnych zawarte zostały w Europejskich Regułach Więziennych¹⁵⁰. Zgodnie z zawartymi w nich wytycznymi, **osoby pozbawione wolności powinny mieć możliwość kontaktowania się z rodzinami i innymi osobami tak często jak to możliwe za pośrednictwem tradycyjnej korespondencji, telefonu czy innych form komunikacji, jak również na widzeniach**¹⁵¹. Choć ograniczenia w tym zakresie są dopuszczalne, w tym wprost ze względu na dobro śledztwa, muszą one zezwalać na *akceptowalne minimum kontaktu*¹⁵² i pozwalać na podtrzymanie i rozwój więzi rodzinnych¹⁵³. Administracja penitencjarna powinna wspierać więźniów w tym zakresie, umożliwiać poinformowanie o poważniejszych chorobach czy śmierci osób najbliższych, jak również przeniesieniu do innego aresztu¹⁵⁴.

Prawo osób tymczasowo aresztowanych do kontaktu ze światem zewnętrznym odnotował również Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), w którego ocenie **osoby tymczasowo aresztowane powinny być co do zasady uprawnione do utrzymywania kontaktu (korespondencyjnego, na widzeniach i telefonicznego) z rodziną i innymi osobami w taki sam sposób jak więźniowie odbywający karę pozbawienia wolności**. W tym zakresie Komitet zalecił również wykorzystywanie nowych technologii dla umożliwienia podtrzymywania relacji z rodziną, w tym poprzez połączenia za pośrednictwem internetu¹⁵⁵. Odgórne wprowadzenie ograniczeń w odniesieniu do wszystkich osób tymczasowo aresztowanych, takich jak w zasadzie całkowity zakaz korzystania z telefonu, nakładane w sposób nierozróżniający sytuacji procesowej osób tymczasowo aresztowanych CPT uznało za niemożliwe do zaakceptowania, ponieważ **wszelkie restrykcje muszą być oparte na dokładnej indywidualnej ocenie ryzyka, które stwarzać może więź**¹⁵⁶. Również wymóg uzyskania każdorazowego zezwolenia na widzenie poddany został krytyce, gdyż **osoby tymczasowo aresztowane powinny być co do zasady uprawnione do widzeń (i korzystania z aparatu telefonicznego), a odmowa udzielenia zgody na skorzystanie z danej formy kontaktu z bliskimi powinna być odpowiednio uzasadniona i spełniać wskazane przez Komitet wymogi formalne**.

147 Guidance document on the Nelson Mandela Rules. Implementing the United Nations Revised Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, OSCE ODIHR, Penal Reform International, Warszawa/Londyn 2018, https://www.osce.org/files/f/ documents/7/b/389912_0.pdf [dostęp: 6.04.2023 r.], s. 117.

148 Tamże, s. 118.

149 The abusive use and conditions of pre-trial detention [w:] Eliminating incentives for Torture in the OSCE Region: Baseline Study and Practical Guidance, OSCE ODIHR, Fair Trials, Warszawa/Londyn 2020, <https://www.osce.org/files/f/ documents/2/a/467172.pdf> [dostęp: 6.04.2023 r.], s. 69-77.

150 Rekomendacja Rec(2006)2 Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, przyjęta dnia 11.01.2006 r., za: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> [dostęp: 6.04.2023 r.].

151 Reguła 24.1, tłumaczenie własne.

152 Reguła 24.2, tłumaczenie własne.

153 Reguła 24.3.

154 Reguła 24.5-24.9.

155 26. Raport Generalny CPT z 2017 r. – ekstrakt dot. tymczasowego aresztowania, CPT/Inf(2017)5-part, § 59, tłumaczenie własne.

156 Tamże, § 60, tłumaczenie własne.

Komitet zwracał również uwagę na konieczność zachowania proporcjonalności ograniczenia i korzystanie w pierwszej kolejności z możliwości nadzorowania konkretnych widzeń czy rozmów telefonicznych¹⁵⁷.

Niezależnie od obowiązującego stanu prawnego problematyka korzystania przez osoby tymczasowo aresztowane z aparatu telefonicznego niejednokrotnie stanowiła przedmiot krytyki Komitetu. W odniesieniu do brzmienia art. 217c k.k.w. sprzed nowelizacji z 2015 r., całkowicie uniemożliwiającego korzystanie przez tymczasowo aresztowanych z telefonu, Komitet wielokrotnie nawoływał do liberalizacji przepisów¹⁵⁸, podkreślając przy tym, że *[w] żadnym wypadku nie należy zabraniać widzeń osoby tymczasowo aresztowanej z rodziną przez dłuższy czas. Jeśli uważa się, że istnieje ryzyko zmowy lub innej ingerencji w tok postępowania, widzenia mogą odbywać się pod nadzorem. Podejście to powinno obejmować również korespondencję więźniów z krewnymi oraz rozmowy telefoniczne*¹⁵⁹. Mimo zmian wprowadzonych w 2015 r. Komitet również po nowelizacji odnosił się krytycznie do możliwości utrzymywania kontaktu przez osoby tymczasowo aresztowane z bliskimi. W raporcie z 2017 r. CPT podkreślał, że pomimo zmian legislacyjnych „kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym pozostaje na poziomie niezadowolającym”. Wizytacja wykazała bowiem, że większość takich osób miała długotrwale ograniczone możliwości podtrzymywania więzi z bliskimi – ze względu na brak pozwolenia na kontakt telefoniczny lub widzenia¹⁶⁰. Delegacja CPT wskazała przy tym, że w niektórych przypadkach miała trudności ze zrozumieniem uzasadnienia dla działań organów w tym zakresie, m.in. w przypadku niespójności w wydawaniu zezwoleń na kontakt telefoniczny i widzenia czy długi czas oczekiwania na rozpatrzenie wniosku¹⁶¹. Jednocześnie CPT podkreśliło, że prawo do rozmów telefonicznych osób tymczasowo aresztowanych *powinno być zasadą, a nie być uzależnione od zezwolenia organu. Każda odmowa udzielenia zezwolenia powinna być szczególnie uzasadniona potrzebami śledztwa, wymagać zgody organu sądowego i być stosowana przez określony czas. Jeśli uważa się, że istnieje ciągłe ryzyko mactwa, można monitorować poszczególne wizyty lub rozmowy telefoniczne. Z tego względu Komitet wezwał polskie władze do wprowadzenia odpowiednich zmian legislacyjnych bez zbędnej zwłoki*¹⁶². Niedawno wprowadzone zmiany idą jednak w kierunku przeciwnym niż wynikający z rekomendacji CPT.

3. Kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym w praktyce

Problematyka ograniczeń kontaktu osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym była przedmiotem zaniepokojenia Fundacji jeszcze przed nowelizacją z 2022 r., która poddała go daleko idącym ograniczeniom na poziomie ustawowym.

W 2022 r., jeszcze przed wejściem w życie nowych przepisów, Fundacja interweniowała w sprawie kobiety tymczasowo aresztowanej w chwili zwrócenia się do Fundacji od dziewięciu miesięcy, która od momentu umieszczenia w areszcie nie uzyskała zgody na widzenie lub kontakt telefoniczny do rodziców i dzieci. W krótkich uzasadnieniach prokuratura powoływała się w tym zakresie na hipotetyczną możliwość uzyskania pośredniego kontaktu z nieprzesłuchanymi jeszcze świadkami czy osobami, których rola w śledztwie nie została jeszcze ustalona.

157 Tamże, § 61, tłumaczenie własne.

158 Raport z wizytacji w Polsce w dniach 5-17.06.2013 r., CPT/Inf (2014)21, § 95; raport z wizytacji w Polsce w dniach 26.11-8.12.2009 r., CPT/Inf (2011)20, § 138; raport z wizytacji w Polsce w dniach 4-15.10.2004 r., CPT/Inf (2006)11, § 134.

159 Raport CPT/Inf (2006)11, tamże, tłumaczenie własne.

160 Raport CPT z wizytacji w Polsce w dniach 11-22.05.2017 r., CPT/Inf (2018)39, § 83, tłumaczenie własne.

161 Tamże.

162 Tamże, § 84, tłumaczenie własne.

W innej sprawie tymczasowo aresztowany wówczas pół roku mężczyzna nie mógł uzyskać zgody na kontakt telefoniczny i korespondencyjny z mieszkającymi za granicą i posługującymi się na co dzień językiem obcym partnerką i dziećmi. Odmowę prokuratura uzasadniała brakiem możliwości nadzoru nad rozmowami i cenzury korespondencji niesporządzonej w języku polskim (która – nie będąc pismem procesowym – nie była objęta obowiązkiem tłumaczenia)¹⁶³. Problematyka ograniczeń kontaktu ze światem zewnętrznym w praktyce HFPC, w tym wspomniane powyżej sprawy, szerzej opisane zostały w **rozdziale VI**.

Do HFPC regularnie wpływają pisma od osób tymczasowo aresztowanych, ich rodzin i obrońców, odnoszące się do problematyki daleko idących ograniczeń kontaktu z osobami przebywającymi w aresztach śledczych. Tym bardziej zaniepokojenie wywołuje utrwalenie na poziomie ustawowym praktyki umożliwiania kontaktu telefonicznego wyłącznie w *szczególnie uzasadnionych przypadkach*, po uzyskaniu każdorazowej zgody.

Mając to na uwadze Fundacja zdecydowała się na zbadanie praktyki prokuratorskiej w zakresie udzielania zgod i odmawiania ich wyrażenia na kontakt w ramach widzeń i telefonicznie, zarówno z obrońcą, jak i innymi osobami.

Badania ilościowe oparte zostały na wnioskach o udostępnienie informacji publicznej do wszystkich jednostek prokuratury. W styczniu 2023 r. skierowano 58 wniosków: do Prokuratury Krajowej, wszystkich prokuratur regionalnych (11) oraz wszystkich prokuratur okręgowych (46). W przypadku Prokuratury Krajowej wnioskami objęte zostały również dane jej wydziałów zamiejscowych ds. przestępczości zorganizowanej i korupcji, a w przypadku prokuratur okręgowych – dane podległych im prokuratur (w razie braku możliwości udostępnienia informacji, w pismach zawarta była prośbą o przekazanie według właściwości samego wniosku).

Pytania zawarte we wnioskach były zasadniczo tożsame i odnosiły się do liczby osób tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przygotowawczych w latach 2018-2022, liczby wniosków o udzielenie zgody na widzenia osób, w tym liczby wniosków uwzględnionych i liczby odmów oraz analogiczne pytania co do kontaktu telefonicznego z obrońcą i innymi osobami. Łącznie do dnia 8 maja 2023 r. (włącznie) uzyskano pełne i możliwe do poddania analizie dane z 48 prokuratur¹⁶⁴, w tym:

- 3 prokuratury regionalne;
- 19 prokuratur okręgowych;
- 26 prokuratur rejonowych¹⁶⁵.

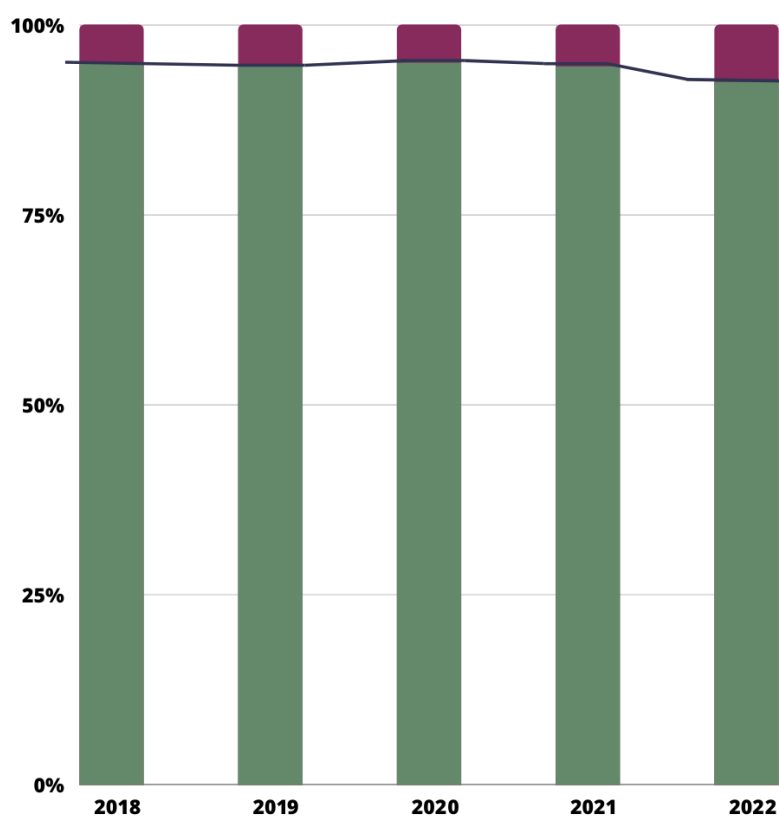
¹⁶³ *Ograniczenie kontaktów osób tymczasowo aresztowanych z rodziną: HFHR interweniuje*, HFPC 16.09.2022 r., <https://hfhr.pl/aktualnosci/ograniczanie-kontaktow-osob-tymczasowo-aresztowanych-z-rodzina-hfhr-interweniuje> [dostęp: 6.04.2023 r.].

¹⁶⁴ Z uwagi na stosunkowo niską liczbę możliwych do analizy odpowiedzi, przedstawione wyniki badań mają wartość eksploracyjną, nie są jednak reprezentatywne. W przypadku prokuratur okręgowych, z których otrzymano największy odsetek odpowiedzi, próba reprezentatywna przy poziomie ufności 95% i błędzie maksymalnym 5% wyniosłaby 41. Przy 19 odpowiedziach poziom ufności wynosi 46%. Kalkulator doboru próby: <https://www.naukowiec.org/dobor.html> [dostęp: 7.04.2023 r.].

¹⁶⁵ Merytorycznych odpowiedzi na wszystkie zadane pytania Fundacja otrzymała więcej, jednak wykorzystanie części z nich nie było możliwe. Przykładowo, jedna z prokuratur udzieliła odpowiedzi jedynie w oparciu o dane z akt spraw zamkniętych, znajdujących się w jej dyspozycji (tj. spraw umorzonych). W kilku przypadkach udostępnione dane dotyczyły jedynie spraw będących aktualnie w toku, w innych nie zawierały rozróżnienia na poszczególne lata. W pozostałych przypadkach Fundacja otrzymała decyzję o odmowie udostępnienia informacji publicznej lub informację, że objęte wnioskami dane nie są gromadzone. W 49 przypadkach HFPC była wezwana do wykazania szczególnej istotności dla udostępnienia informacji publicznej – we wszystkich przypadkach takie pismo zostało skierowane w wyznaczonym, z reguły 7-dniowym terminie. Przyczyną uznania wnioskowanych danych za informację przetworzoną było twierdzenie, że informacje o wnioskach i zarządzeniach dot. kontaktu ze światem zewnętrznym nie są gromadzone w systemie teleinformatycznym prokuratury i jako takie muszą być zebrane „ręcznie” w drodze analizy akt, w tym akt znajdujących się w sądach po wniesieniu aktu oskarżenia. W jednym przypadku pomimo skierowania pisma, Fundacja uzyskała decyzję o odmowie udostępnienia informacji z uwagi na brak odpowiedzi na wezwanie. Po wniesieniu odwołania decyzja została uchylona, jednak termin udostępnienia danych wyznaczono na maj 2023 r., a więc prawie pięć miesięcy od skierowania wniosku. W większości przypadków prokuratury okręgowe przekazywały informacje jedynie za siebie, informując jednocześnie o braku podstawy prawnej dla przekazania zapytania jednostkom podległym. W niektórych przypadkach taka możliwość się jednak znalazła – stąd w badaniu uwzględniono również nieznaczną liczbę prokuratur rejonowych.

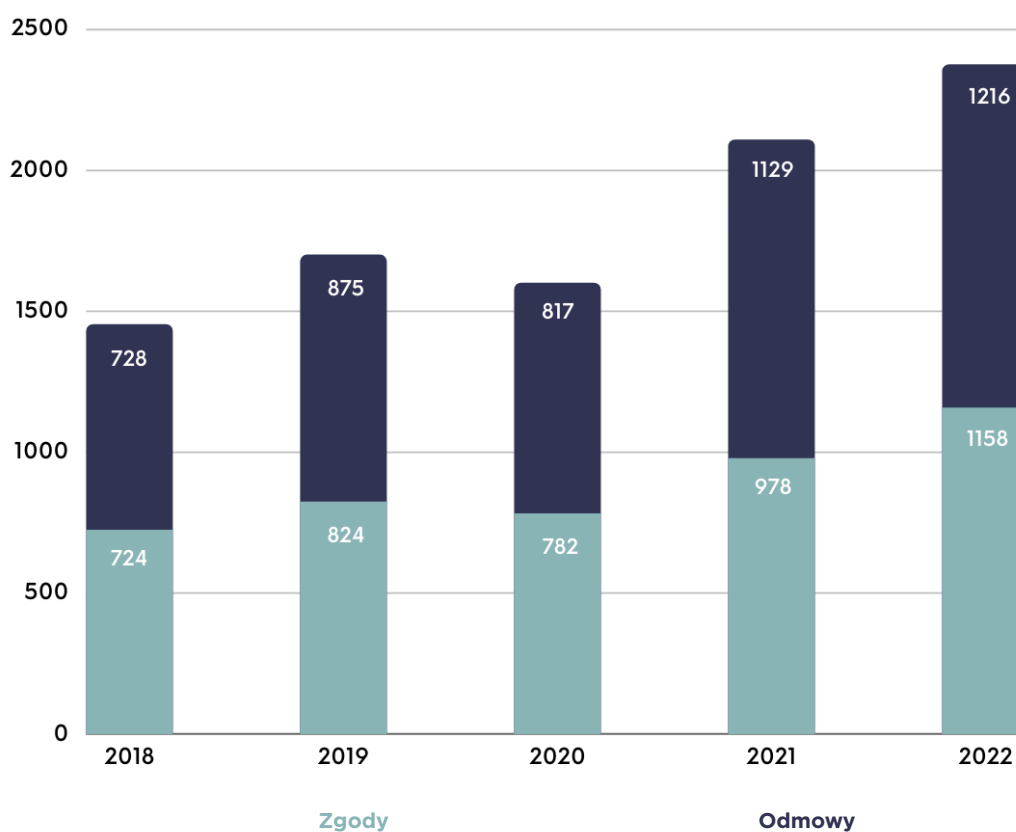
A. Wyniki badań

Zgody na widzenia osób tymczasowo aresztowanych w latach 2018-2022

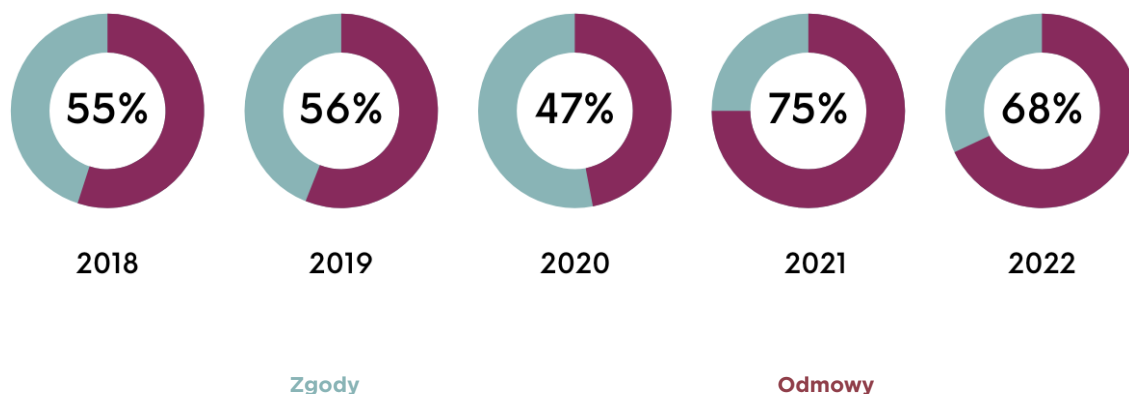

Z uzyskanych danych wynika, że odsetek odmów udzielenia zgody na widzenia utrzymywał się przez ostatnie 5 lat na zbliżonym poziomie, choć w 2021 i 2022 r. nieznacznie wzrósł – z 5% w 2020 r. do 8% w 2022 r.

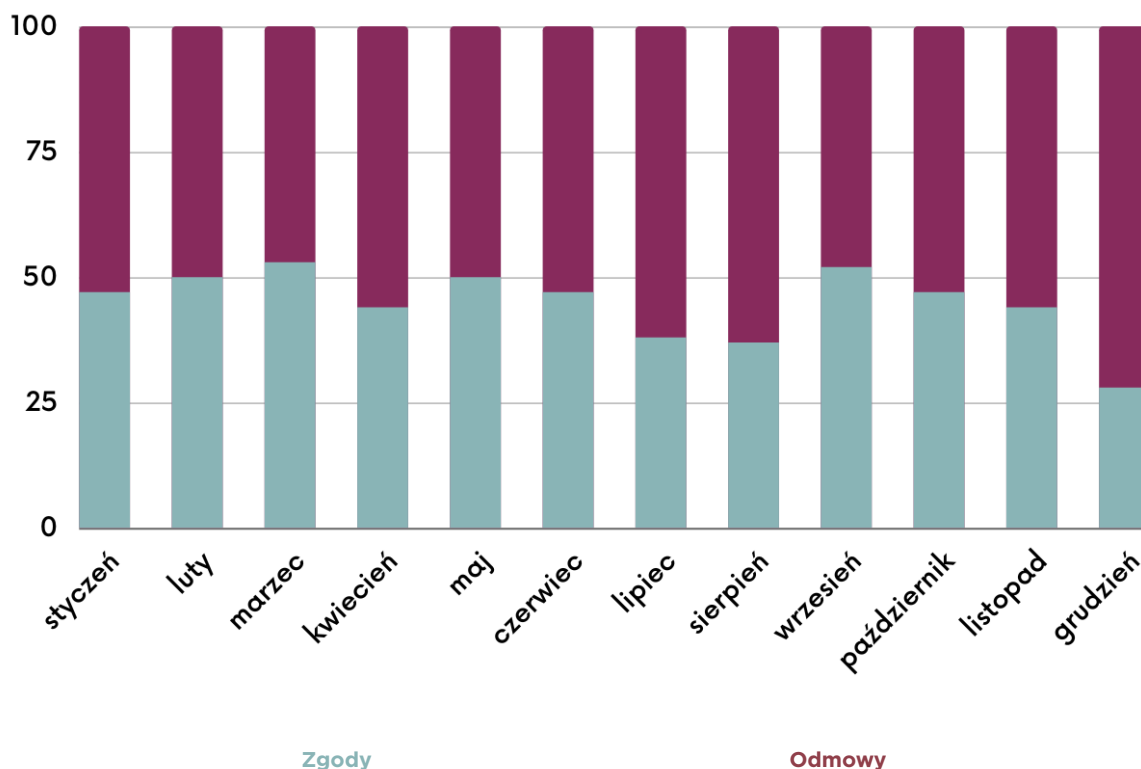
Zgody na kontakt telefoniczny osób tymczasowo aresztowanych z innymi osobami w latach 2018-2022

W przeciwieństwie do kontaktu osobistego na widzeniach, uzyskanie zgody na kontakt telefoniczny z rodziną zdaje się być znacznie trudniejsze. W pięcioletnim okresie, za który dane udostępniły niektóre prokuratury, odsetek odmów oscylował wokół 50% - od 50% w 2018 r. do 53% w 2021 r. Od średniej odbiegają jednak znacząco statystyki odnoszące się do osób tymczasowo aresztowanych w postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez **prokuratury regionalne**, w przypadku których odsetek odmów w ostatnich latach sięgał nawet $\frac{3}{4}$:

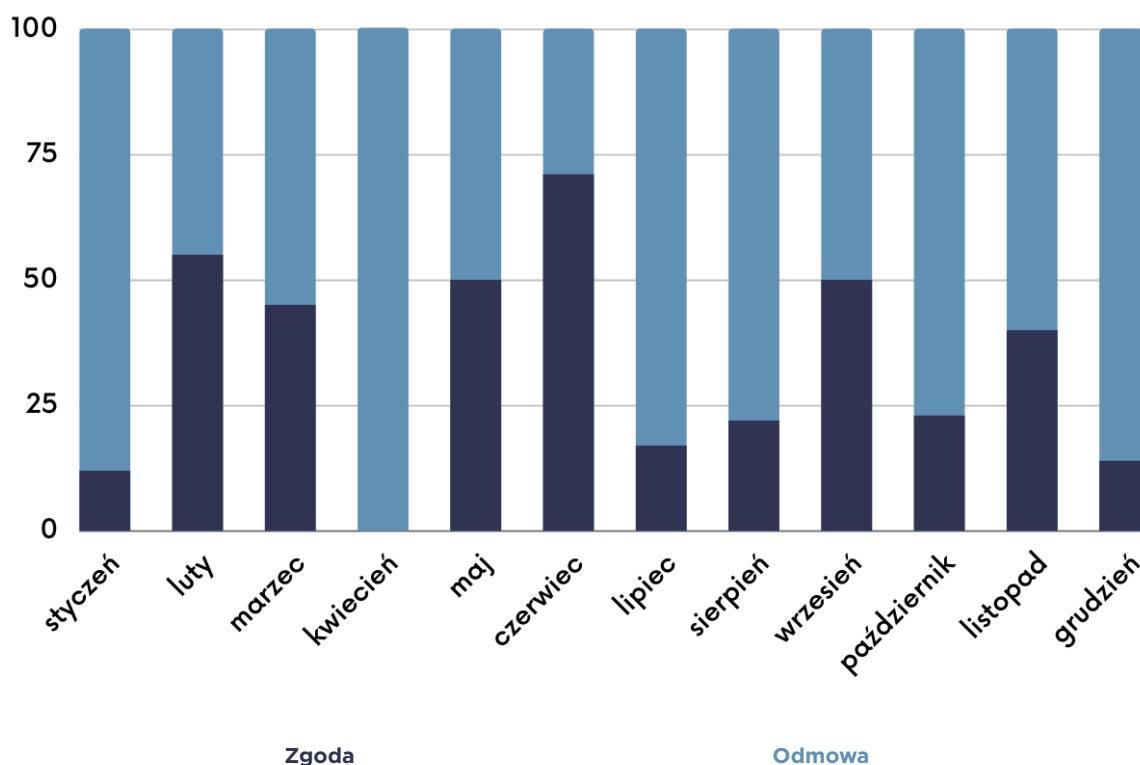

Procent wyrażenia zgody na kontakt telefoniczny osób tymczasowo aresztowanych z innymi osobami w 2022 r.

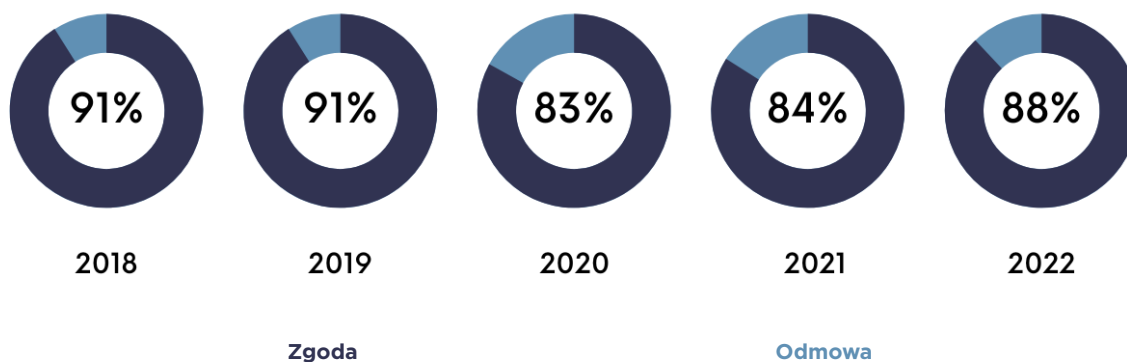

Pomimo wejścia w życie nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego we wrześniu 2022 r., utrudniającej uzyskanie zgody na kontakt telefoniczny przez osobę tymczasowo aresztowaną, dane przekazane przez prokuratury nie wykazały zauważalnego znacznego wzrostu odmów. Wynikać to może jednak z faktu, że – co wynika też z doświadczeń HFPC (zob. **rozdział VI**) – ustawa sankcjonować może w większym stopniu dotychczasową praktykę. Co więcej, badania HFPC obejmowały jedynie pierwsze trzy miesiące obowiązywania nowych przepisów, stąd ewentualne zmiany mogły się jeszcze nie utrwalić.

Wzrost zauważalny jest przy tym w odniesieniu do prokuratur regionalnych, choć trzy miesiące następujące po nowelizacji nie są jedynymi, w których odsetek uwzględnionych wniosków o wyrażenie zgody na kontakt z rodziną był bardzo niski lub wręcz wynosił 0%:

Zgody na kontakt telefoniczny z obrońcą

Zgody na kontakt telefoniczny z obrońcą były w większości przypadków udzielane – jednocześnie jednak odsetek odmów utrzymuje się na stosunkowo wysokim poziomie, od 9% w 2018 r. do 17% w 2020 r.

B. Omówienie wyników

Powyższe dane statystyczne obrazują kilka interesujących zagadnień. Wynika z nich m.in., że odsetek udzielanych widzeń jest szczególnie wysoki i przewyższa nawet odsetek udzielanych zgód na kontakt telefoniczny z obrońcą (który powinien być zbliżony do 100%, jeśli weźmie się pod uwagę zagrożenia dla skutecznego korzystania prawa od obrony w razie odmowy czy potencjalną niezgodność takiego rozwiązania z przepisami Dyrektywy o dostępie do adwokata). Na tym tle szczególnie wyróżniają się dane dotyczące

wniosków o udzielenie zgody na kontakt telefoniczny z innymi osobami – **około połowa wniosków rozpatrywana jest negatywnie, a w przypadku prokuratur regionalnych (które udzieliły odpowiedzi na wnioski Fundacji) odsetek ten jest jeszcze wyższy i sięgał nawet 75%**. Choć nie są to wyniki tak wysokie jak chociażby w przypadku wniosków o zastosowanie i przedłużenie tymczasowego aresztowania czy skuteczności zażaleń na te postanowienia (zob. **rozdział IV**), budzą one jednak także poważny niepokój. **Jeśli weźmie się pod uwagę wytyczne CPT, z których wynika konieczność indywidualizacji ograniczeń w kontakcie ze światem zewnętrznym czy potrzeba zapewnienia widzeń i kontaktów telefonicznych bez wymogu ubiegania się o każdorazową zgodę, statystyka ta skłaniać może do zastanowienia nad zasadnością tak znacznej skali ich nieudzielenia.** Co więcej, zasadne mogłoby być przeprowadzenie w tym zakresie badań jakościowych – odmowa udzielenia zgody na kontakt, w świetle wytycznych CPT czy orzecznictwa ETPC, powinna być odpowiednio uzasadniona i ściśle proporcjonalna, przykłady opisywane szerzej w **rozdziale VI** sugerować mogą jednak co innego.

Co ciekawe, gdy patrzy się na odsetek udzielanych zgód na kontakt telefoniczny, zarówno z obrońcą, jak i z innymi osobami, nie widać w nim wpływu pandemii. Pomimo braku możliwości lub daleko idących ograniczeń w korzystaniu z widzeń, w połączeniu z brakiem podstawy prawnej co do korzystania z komunikacji elektronicznej, nie zwiększyła się skala wyrażanych zgód na kontakt telefoniczny. Pandemię, a w szczególności jej początkowy okres i najbardziej intensywne momenty kolejnych fal, uznać z pewnością można za czas szczególnie trudny i obciążający dla osób pozbawionych wolności i ich rodzin. W sytuacji, w której przepisy ustawy przewidują, że kontakt z osobami bliskimi (i innymi niebędącymi obrońcą) może być udzielony jedynie w szczególnie uzasadnionym przypadku, może budzić obawę, jak bardzo restrykcyjnie będzie interpretowane to kryterium.

Okres objęty badaniami to pięć lat, w tym trzy pełne miesiące obowiązywania nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z 2022 r. Z omawianych danych nie wynika jednak by wpłynęła ona w tym okresie na odsetek udzielanych zgód na kontakt telefoniczny z obrońcą i innymi osobami. Wynikać to może jednak z kilku kwestii – przykładowo (i co sugerowałyby doświadczenia HFPC w tym zakresie – zob. **rozdział VI** czy raport CPT), że nowelizacja usankcjonowała jedynie dotychczasową praktykę ograniczania zgód na kontakt telefoniczny z bliskimi tylko do przypadków *szczególnie uzasadnionych*. Jednocześnie za wcześnie może być również na ocenę obowiązywania nowelizacji, gdyż minęły jedynie pierwsze trzy miesiące od jej wejścia w życie.

4. Podsumowanie

- Zastosowanie tymczasowego aresztowania wiąże się ze skrajnym ograniczeniem kontaktu ze światem zewnętrznym, znacznie bardziej restrykcyjnym niż w przypadku więźniów odbywających karę pozbawienia wolności.
- Daleko idące restrykcje wprowadzone zostały dodatkowo w tym zakresie na mocy nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z 2022 r. Na tej podstawie osoby tymczasowo aresztowane mogą się skontaktować telefonicznie z osobami innymi niż obrońca wyłącznie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, każdorazowo za zgodą organu, do którego dyspozycji pozostają.
- Praktyka jednak jeszcze przed wejściem w życie nowych przepisów budziła poważne zaniepokojenie.
- W toku prac nad niniejszym raportem HFPC analizowała praktykę prokuratur regionalnych, okręgowych i rejonowych w zakresie wyrażania zgód na kontakt telefoniczny osoby tymczasowo aresztowanej z obrońcą i innymi osobami w latach 2018-2022. Z danych udostępnionych przez 48 prokuratur wynika, że:
 1. około połowa wniosków o wyrażenie zgody na kontakt telefoniczny z innymi niż obrońca osobami rozpatrywana jest negatywnie, a w przypadku prokuratur regionalnych odsetek ten jest jeszcze wyższy i sięga nawet 75%;
 2. odsetek ten nie zmienił się w okresie pandemii pomimo czasowego braku możliwości korzystania z widzeń;
 3. odsetek odmów udzielenia zgody na kontakt telefoniczny z obrońcą utrzymuje się na stosunkowo wysokim poziomie, od 9% w 2018 r. do 17% w 2020 r.

VI. Tymczasowe aresztowanie w praktyce: case studies

1. Uwagi wstępne

Zgodnie z art. 5 ust. 3 EKPC, każdy zatrzymany lub aresztowany **ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania**; zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę¹⁶⁶. Wobec niechęci polskiego wymiaru sprawiedliwości do stosowania nieizolacyjnych środków zapobiegawczych¹⁶⁷ oraz strukturalnego problemu przewlekłości postępowań sądowych¹⁶⁸ nadużywanie tymczasowego aresztowania pozostaje systemową bolączką nieprzerwanie od ponad 15 lat¹⁶⁹. Dlatego też w sprawach, które trafiają do HFPC, Fundacja sporządza i przedstawia organom procesowym (z racji właściwości stosowania tymczasowego aresztowania – przede wszystkim sądom) szczegółowe opinie prawne dotyczące zasadności dalszego przedłużania izolacyjnego środka zapobiegawczego w świetle standardów Konwencji i orzecznictwa ETPC w Strasburgu. W ramach niniejszego rozdziału zostanie przedstawiony wyciąg najważniejszych z nich z ostatnich 5 lat, jako egzemplifikacja konkretnych nieprawidłowości, z jakimi boryka się w tym zakresie polski wymiar sprawiedliwości.

2. Przewlekłość stosowania tymczasowego aresztowania

A. Sprawa XG

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOŚCI W SPRAWIE

- Podręcznikowy przypadek nadmiernie długiego stosowania tymczasowego aresztowania, które łącznie trwa już ponad cztery i pół roku na etapie postępowania przygotowawczego i jest stosowane do dnia dzisiejszego.
- W swoich uzasadnieniach sądy, nawet po tak długim czasie stosowania TA, opierają się nieustannie na domniemaniu utrudniania postępowania przez podejrzanego, mającego wynikać z zagrożenia surową karą pozbawienia wolności oraz zarzutu działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej.
- W jednym z trzech postępowań prowadzonych przeciwko XG tymczasowe aresztowanie stosowane jest pomimo tego, że w pozostałych sprawach sądy uchyliły izolacyjny środek zapobiegawczy, powołując się m.in. na bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia podejrzanego.

Uwagi wstępne

Wobec XG toczą się trzy postępowania karne o podobne przestępstwa gospodarcze (m.in. fałszerstwo intelektualne, używanie dokumentów poświadczających nieprawdę, kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą oraz przestępstwa skarbowe)¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Standardy art. 5 EKPC i orzecznictwa ETPC zostały szczegółowo omówione w rozdziale I niniejszego opracowania.

¹⁶⁷ Zob. P. Kładoczny, K. Wiśniewska, J. Smętek, *Praktyka tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badania*, HFPC, Warszawa 2016, https://archiwum.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/07/HFPC_raport_tymczasowe-aresztowanie_2016.pdf [dostęp: 13.04.2023 r.]

¹⁶⁸ Zob. omówienie sprawy *Rutkowski przeciwko Polsce* w rozdziale I, stosunek sędziów orzekających o tymczasowym aresztowaniu w zakresie wpływu przewlekłości na długotrwałe stosowanie TA w rozdziale III czy dane statystyczne o długości tymczasowego aresztowania i postępowań przygotowawczych, w tym ich korelacji w rozdziale IV.

¹⁶⁹ Omówienie wyroku w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce* oraz jego wykonania znajduje się w rozdziale I.

¹⁷⁰ XG został zatrzymany dnia 27 października 2017 r. pod zarzutem popełnienia przestępstw z art. 258 § 3 k.k., art. 271 § 3 k.k. w zb. z art. 273 k.k. w zw. z art. 271 § 3 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k., art. 56 § 1 k.k.s. w zw. z art. 37 § 1 pkt 1 i 5 k.k.s. w zw. z art. 38 § 2 pkt 1 k.k.s. w zw. z art. 9 § 3 k.k.s. w zb. z art. 62 § 2 k.k.s. w zb. z art. 61 § 1 k.k.s. w zw. z art. 6 § 2 k.k.s. przy zastosowaniu art. 8 § 1 k.k.s., art. 299 § 5 k.k. w zw. z art. 299 § 1 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k. i innych.

W pierwszym, prowadzonym przez Prokuraturę Regionalną w Białymstoku¹⁷¹, tymczasowe aresztowanie stosowane było od 29 października 2017 r. do dnia 3 października 2018 r., a następnie od 23 grudnia 2019 r. **stosowane jest nieprzerwanie aż do momentu wydania niniejszego opracowania.** W drugim, prowadzonym przez Prokuraturę Krajową – Podlaski Wydział Zamiejscowy Departamentu ds. Przemocności Zorganizowanej i Korupcji w Białymstoku¹⁷² – od dnia 1 października 2019 r. do dnia 5 listopada 2021 r. W trzecim zaś, prowadzonym przez Prokuraturę Regionalną w Lublinie, tymczasowe aresztowanie, stosowane od 27 listopada 2020 r., zostało uchylone przez Sąd Okręgowy w Warszawie w dniu 23 marca 2021 r.¹⁷³

Postępowanie prowadzone przez Prokuraturę Regionalną w Białymstoku

W postępowaniu przed Prokuraturą Regionalną w Białymstoku, po niemal roku stosowania TA, Sąd Apelacyjny w Gdańsku zmienił środek zapobiegawczy wobec XG na poręczenie majątkowe w łącznej kwocie 1.600.000 zł¹⁷⁴ (jeden milion i sześćset tysięcy, z czego wpłata kwoty 700.000 zł oraz hipoteka w kwocie 900.000 zł), stosując jednocześnie środki zapobiegawcze w postaci dozoru Policji, zakazu opuszczania miejsca pobytu bez zgody organu prowadzącego postępowanie, zakazu kontaktowania się z pozostałymi podejrzanymi i zakazu opuszczania kraju, połączonego z zatrzymaniem paszportu lub zakazem jego wydania. Następnie, po upływie niemal 14 miesięcy, Sąd Okręgowy w Suwałkach nie uwzględnił wniosku Prokuratury Regionalnej o zastosowanie tymczasowego aresztowania¹⁷⁵, stwierdzając, że choć spełniona została przesłanka ogólna, nie wystąpiły w niniejszej sprawie przesłanki szczególne. Sąd podkreślił, że – w toku stosowania wolnościowych środków zapobiegawczych – podejrzany, choć miał taką możliwość, nie wyjechał z kraju, nie kontaktował się ze świadkami i nie informował innych osób o toczącym się postępowaniu, a prokurator nie wskazał żadnych okoliczności uzasadniających zaistnienie obawy, że takie działania mógłby podejmować. Ponadto, odnosząc się do grożącej podejrzanemu surowej kary, Sąd zauważył:

Przy stwierdzeniu, że w okolicznościach niniejszej sprawy, zdaniem Sądu, brak jest obaw, aby podejrzany w jakikolwiek bezprawny sposób utrudniał toczące się postępowanie, np. poprzez mataczenie, ucieczkę, czy też ukrywanie się, przesłanka z art. 258 § 2 k.p.k. pozostaje nieaktualna.

Sąd zauważył jednocześnie, że podejrzany był już wówczas tymczasowo aresztowany w innej sprawie¹⁷⁶, a mając na uwadze długość postępowania przygotowawczego wyraził obawy, „iż stosowany areszt pełniłby niedozwoloną rolę kary”. Izolacyjny środek zapobiegawczy w niniejszej sprawie został jednak zastosowany przez Sąd Apelacyjny w Białymstoku¹⁷⁷. W ocenie Sądu w sprawie zaistniała zarówno przesłanka ogólna, jak i przesłanka szczególna stosowania tymczasowego aresztowania, która to miała wynikać z przyjęcia domniemania, że zagrożenie surową karą pozbawienia wolności doprowadzić może do podejmowania przez podejrzanego bezprawnych prób utrudniania postępowania, jeśli znalazłby się on na wolności. Odnosząc się do przesłanki negatywnej określonej w art. 259 § 1 pkt 1 k.p.k. Sąd Apelacyjny poprzestał na stwierdzeniu, że wskazane w przepisie szczególne względy nie przemawiają za uchyleniem stosowania tymczasowego aresztowania.

171 Sygn. akt RP I Ds. 12/2016.

172 Sygn. akt PK VII WZ Ds. 27/2016.

173 Postanowienie SO w Warszawie z dnia 23 marca 2021 r., sygn. akt VIII Kp 299/21.

174 Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 3 października 2018 r., sygn. akt II AKz 800/18.

175 Postanowienie SO w Suwałkach z dnia 28 listopada 2019 r., sygn. akt II Kp 519/19.

176 W tym czasie - od 1 października 2019 r. - XG był już tymczasowo aresztowany w sprawie prowadzonej przez Prokuraturę Krajową – Podlaski Wydział Zamiejscowy Departamentu ds. Przemocności Zorganizowanej i Korupcji w Białymstoku.

177 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 23 grudnia 2019 r., sygn. akt II AKz 510/19.

W kolejnych zażaleniach obrońcy XG wskazywali m.in., że dalsze stosowanie TA spowoduje dla podejrzanego zagrożenie życia i zdrowia – ze względu na przebyty zabieg angioplastyki wieńcowej, związany z niezbędnością rehabilitacji, do której podejrzanym był zakwalifikowany jeszcze w październiku¹⁷⁸. Podkreślano, iż XG nie został zdiagnozowany na potrzeby przedmiotowego postępowania przy zasięgnięciu opinii biegłego sądowego z zakresu kardiologii, choć ustalenie istnienia niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia podejrzanego wymagało wiedzy specjalistycznej. Ponadto, w pewnym momencie XG został zakażony wirusem SARS-CoV-2, co – z uwagi na jego choroby współistniejące – stanowiło szczególne zagrożenie dla jego życia lub zdrowia. Obrona powoływała się także na orzecznictwo ETPC w Strasburgu oraz fakt, że podstawa z art. 258 § 2 k.p.k. ma wymiar jedynie hipotetyczny i nie może odnosić się tylko do ustawowego zagrożenia, nie jest bowiem antycypacją kary. Sąd Apelacyjny w Białymstoku kolejno przedłużał jednak stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego¹⁷⁹, powołując się przede wszystkim na zarzucane podejrzanemu przestępstwa, które – ze względu na „rodzaj i charakter zarzucanych czynów, popełnionych wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami w ramach zorganizowanej grupy przestępczej” – wskazywać miały na realne zagrożenie dla prawidłowego toku procesu¹⁸⁰ oraz możliwość orzeczenia surowej kary pozbawienia wolności (a więc realizację przesłanki określonej w art. 258 § 2 k.p.k.). Odnosząc się zaś do konieczności kontynuacji leczenia podejrzanego, Sąd zwrócił uwagę, że:

W areszcie tymczasowym podejrzanym ma zapewnioną niezbędną opiekę medyczną, w tym konsultacje specjalistów z zakresu kardiologii. Jeżeli jego stan zdrowia będzie tego wymagać, tymczasowe aresztowanie będzie wykonywane w postaci umieszczenia w odpowiednim zakładzie leczniczym (art. 260 § 1 k.p.k.). Zastrzeżenia odnośnie prawidłowości leczenia w ramach więziennej służby zdrowia skazany może zgłosić sędziemu penitencjarnemu¹⁸¹. W jednym z postanowień Sąd pokusił się ponadto o ocenę art. 282 § 2 k.p.k. jako zgodnego z Europejską Konwencją Praw Człowieka, podnosząc, że „nie może być wątpliwości, że także w orzecznictwie Trybunału Strasburskiego akceptuje się funkcjonowanie szczególnego domniemania, wynikającego z prognozowanej kary i ciężaru gatunkowego stawianych zarzutów¹⁸².”

Mając to na uwadze, Sąd podkreślił, że wynikające z art. 258 § 2 k.p.k. domniemanie powoduje, że obawa mactwa w niniejszej sprawie jest nie hipotetyczna, a rzeczywista.

Co prawda w grudniu 2021 r. Sąd Apelacyjny w Białymstoku¹⁸³ nabrał wątpliwości co do szybkości prowadzonego postępowania przygotowawczego, nie przeszkadzało mu to jednak w dalszym przedłużeniu TA o kolejne 6 miesięcy. Sąd zauważył bowiem, że postępowanie jest w toku od 2016 r., a

dotychczasowy przebieg czynności śledztwa pozostaje w zauważalnej kolizji z kardynalnym prawem każdego obywatela do rzetelnego i niezwłocznego procesu, w sytuacji, gdy we wstępnej fazie – w postępowaniu przygotowawczym, podejrzanym jest tak długo tymczasowo aresztowany, a przecież w sprawie jest też faza postępowania sądowego. W tej sprawie, gdy na jej przygotowawczym etapie dochodzi do długotrwałego pozbawienia wolności, dla prowadzącego postępowanie priorytetem powinno być doprowadzenie w możliwie najkrótszym czasie do rozpoznania sprawy przez sąd (...). Nie można bowiem aprobować sytuacji, w której organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, z uwagi na wielowątkowość i wieloosobowość, będzie prowadził postępowanie przygotowawcze niejako w nieskończoność, a utrzymywanie tymczasowego aresztowania coraz bardziej może być usprawiedliwiane tylko szczególnymi przesłankami interesu publicznego, który, pomimo obowiązywania zasady domniemania niewinności, przeważa nad zasadą poszanowania wolności jednostki.

178 Do jednego z zażeń zostało dołączone pismo z Uzdrowiska Konstancin-Zdrój S.A. Szpital Rehabilitacji z dnia 4 października 2019 r. oraz skierowanie na rehabilitację kardiologiczną, która – jak wynika z treści zażenia – odbyć się miała w ciągu 56 dni od momentu wypisania ze szpitala.

179 Niemal każdorazowo przedłużając stosowanie TA o 6 miesięcy.

180 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 8 lipca 2021 r., sygn. akt II AKz 263/21.

181 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 17 stycznia 2020 r., sygn. akt II AKz 17/20.

182 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 18 marca 2020 r., sygn. akt II AKz 107/20.

183 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 16 grudnia 2021 r., sygn. akt II AKp 86/21.

Sąd zaznaczył również:

Nie uzasadniają przedłużenia tymczasowego aresztowania z powołaniem się na przesłankę «szczególnej złożoności sprawy» m.in. fakt rozbudowywania prowadzonego postępowania przygotowawczego i włączania do jego zakresu (albo planów włączania) nowych wątków, w tym z ewidentnie nieuzasadnioną zwłoką (...). Również niemożność wykonania czynności procesowych z udziałem osoby poszukiwanej (...), kwestia wnioskowania o ekstradycję (...) nie zwalniają organów ścigania z obowiązku czynienia ustaleń faktycznych celem wywiązania się z obowiązku prowadzenia postępowania z zachowaniem rozsądnego terminu w odniesieniu do konkretnego podejrzanego.

Tym samym Sąd wezwał prokuraturę do zintensyfikowania czynności i finalizacji dających się wyodrębnić fragmentów postępowania. Zapowiedział jednocześnie, że „w szczególności zdarzenia przyszłe i niepewne, rozbudowywanie wątków w sprawie nie mogą w przyszłości uzasadniać wniosku o przedłużenie tymczasowego aresztowania”. Pomimo takich wniosków ze strony Sądu **tymczasowe aresztowanie w niniejszej sprawie łącznie trwa już ponad cztery i pół roku na etapie postępowania przygotowawczego**¹⁸⁴. Aktualnie zostało ono przedłużone do dnia 13 czerwca 2023 r. przez Sąd Apelacyjny w Białymstoku, który w swoim rozstrzygnięciu¹⁸⁵ kategorycznie stwierdził, że „podejrzanym kierował zorganizowaną grupą przestępczą”, a:

Sam fakt uczestnictwa w zorganizowanej grupie przestępczej z uwagi na specyficzne relacje i wzajemne powiązania oraz zależności powoduje, iż obawa matactwa procesowego jest realna i konkretna w niniejszej sprawie. (...) Ponadto w ocenie Sądu Apelacyjnego należy podzielić również pogląd, iż w sprawie zachodzi realna obawa ucieczki bądź ukrywania się podejrzanego. Mając bowiem na względzie charakter popełnionych czynów oraz kwoty uszczuplenia należności Skarbu Państwa istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że podejrzany będąc świadomym realności wymierzenia mu wysokiej kary, po wyjściu na wolność mógłby podjąć działania zmierzające do opuszczenia kraju. W szczególności jeśli zważy się na jego możliwości finansowe, znajomości poza granicami kraju jak również zachowanie innych współpodejrzanym.

W postanowieniu Sąd Apelacyjny dokonał także oceny długości stosowanego TA w odniesieniu do czasu trwania całego toczącego się postępowania przygotowawczego:

Przedłużając wobec podejrzanego tymczasowe aresztowanie ponad okres wskazany w art. 263 § 4 k.p.k. Sąd Apelacyjny dokonał jednocześnie kontroli sprawności toczącego się postępowania przygotowawczego, tak aby ten najbardziej dotkliwy środek zapobiegawczy był stosowany wyłącznie przez okres niezbędny i konieczny dla zabezpieczenia właściwego toku postępowania. Przedmiot śledztwa jak i charakter działalności przestępczej w naturalny sposób tłumaczy szeroki zakres postępowania, jak też i długi okres jego trwania. Mimo wykonania szeregu niezbędnych czynności dowodowych w zaplanowanym dotychczas terminie nie zdołano ukończyć postępowania przygotowawczego. Z tych też względów przedłużenie stosowania środka o charakterze izolacyjnym pozostawało niezbędne i konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku dalszego śledztwa. Niemniej jednak zasygnalizować należy, że okres jego stosowania jest już znaczny, co też zauważa sam prokurator podnosząc te okoliczności we wniosku. Dlatego też winien on zintensyfikować swoje działania dążąc do jak najszybszego zakończenia śledztwa, tak by tymczasowy areszt nie był stosowany w sposób nadmierny. W chwili obecnej Sąd Apelacyjny nie widzi możliwości zmiany tego środka zapobiegawczego na inne nieizolacyjne o charakterze wolnościowym. Nie są one w stanie zniwelować obaw, jakie wskazano powyżej.

184 Po ponownym tymczasowym aresztowaniu XG w dniu 1 października 2019 r. okres ten - na dzień publikacji niniejszego opracowania - wynosi 3,5 roku nieprzerwanego stosowania najsurowszego środka zapobiegawczego na etapie postępowania przygotowawczego.

185 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 9 grudnia 2022 r., sygn. akt II AKp 148/22.

Na zakończenie Sąd Apelacyjny zauważył również, iż w niniejszej sprawie:

Za uchyleniem tymczasowego aresztowania nie przemawiają szczególne względy, o jakich mowa w art. 259 k.p.k. Z aktualnej opinii zdrowia nadesłanej z Zakładu Karnego w Czerwonym Borze wynika, iż może być leczony w warunkach izolacji.

W toku postępowania zażaleniowego powyższe rozstrzygnięcie zostało utrzymane w mocy przez Sąd Apelacyjny w Białymstoku¹⁸⁶, który zauważył m.in., że:

istnieją konkretne wskazania do dalszego stosowania najsurowszego środka zapobiegawczego opartego na wymogach interesu publicznego, który pomimo obowiązywania zasady domniemania niewinności przeważa nad zasadą respektowania wolności osobistej przewidzianą w art. 5 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. (...) Konkludując, zaskarżone orzeczenie o przedłużeniu tymczasowego aresztowania wobec XG jest prawidłowe. Surowość środka zapobiegawczego [pogrubienie tekstu - HFPC] jest adekwatna do sytuacji procesowej podejrzanego i obawy zakłócenia prawidłowego toku postępowania. W realiach przedmiotowej sprawy i na obecnym etapie śledztwa inny środek zapobiegawczy nie zapewniłby w niezbędny sposób prawidłowego toku postępowania. W ocenie Sądu Apelacyjnego, twierdzenie obrony, że dozór Policji w połączeniu z zakazem kontaktowania się z określonymi osobami zabezpieczy prawidłowy tok procesu lepiej niż tymczasowy areszt, a to ze względu na presję, jaką wywrze na podejrzanym perspektywa wykrycia takich kontaktów przez odpowiednie służby, stoi w jaskrawej sprzeczności z zasadami doświadczenia życiowego.

Uchylenie TA w równoległe prowadzonych postępowaniach

Pewności prezentowanej przez Sąd Apelacyjny w Białymstoku co do konieczności izolacji XG i jego odpowiedniego leczenia w warunkach aresztu śledczego ostatecznie nie podzieliły sądy orzekające o stosowaniu środków zapobiegawczych w dwóch pozostałych sprawach. W postępowaniu prowadzonym przez Prokuraturę Regionalną w Lublinie Sąd postanowił nie uwzględnić wniosku prokuratora o przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania¹⁸⁷. Podkreślił m.in., że nie wystąpiła żadna z przesłanek uzasadniających jego stosowanie – podejrzanemu nie miałyby możliwości wpływania na wymienione we wniosku czynności dowodowe, ponieważ wiążą się one przede wszystkim z pozyskaniem odpowiedniej dokumentacji czy przesłuchanie szeregowych pracowników spółek współpracujących ze spółkami kierowanymi przez XG. Odnosząc się zaś do stanu zdrowia XG Sąd zauważył, że w świetle ujawnionej dokumentacji medycznej

niezbędne jest dokonanie oceny stanu zdrowia podejrzanego przez kardiologa, którą to ocenę bezspornie powinno poprzedzić badanie lekarskie podejrzanego, ewentualnie także wykonanie badań diagnostycznych, co według oświadczeń obrońcy nie zostało podejrzanemu zapewnione pomimo przebywania przezeń od przeszło półtora roku w areszcie śledczym, do którego trafił w krótkim czasie po operacji kardiochirurgicznej (...). Pozyskana zatem przez Prokuratora opinia lekarza sądowego nieposiadającego wiedzy specjalnej w dziedzinie kardiologii nie przedstawia żadnej wartości dowodowej w omawianym zakresie, zaś w świetle oceny zaawansowania choroby podejrzanego dokonanej przez kardiologa w dniu 3 kwietnia 2020 r. – odkąd podejrzanemu nie był badany kardiologicznie przebywając w areszcie i nie jest wobec niego stosowana farmakoterapia – nie można wykluczyć, iż warunki te stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia podejrzanego. Tym bardziej uzasadniało konsultację kardiologiczną podejrzanego zdiagnozowane u niego w dniu 12 lutego 2021 r. zakażenie SARS-CoV-2, mogące nie tylko przebiegać ciężko u chorych z kardiologicznymi schorzeniami, ale także powodować pogłębienie choroby podstawowej”. Postanowienie to zostało utrzymane w mocy przez Sąd Apelacyjny w Warszawie, który zauważył, że nawet niewystąpienie przesłanek negatywnych stosowania tymczasowego aresztowania „nie decyduje o konieczności stosowania środka izolacyjnego, który jako najsurowszy z katalogu środków zapobiegawczych zawsze musi stanowić środek ultima ratio, co wynika wprost z przepisu art. 257 § 1 k.p.k.¹⁸⁸.

186 Postanowienie SA w Białymstoku z 4 stycznia 2023 r., sygn. akt II AKz 616/22.

187 Postanowienie SO w Warszawie z dnia 23 marca 2021 r., sygn. akt VIII Kp 299/21.

188 Postanowienie SA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2021 r., sygn. akt II AKz 469/21.

Jednocześnie Sąd odniósł się do prowadzonych przeciwko podejrzanemu równolegle postępowań, wskazując, że

takie rozdzielenie postępowania przeciwko podejrzanemu na trzy odrębne, toczące się równolegle sprawy, może prowadzić w prosty sposób do nadużyć w zakresie stosowania środków zapobiegawczych, w tym zwłaszcza izolacyjnego, którego bieg terminu powinien być co do zasady liczony od jego zastosowania w postępowaniu pierwotnie wszczętym, którego kolejne wątki winny stanowić integralną część. Niemiarodajne w takich uwarunkowaniach byłoby też ocenianie organizacyjnej sprawności śledztwa w ostatnim tylko postępowaniu, gdy działalność gospodarcza podejrzanego (...) stanowiła przedmiot długotrwałych badań już we wcześniejszych postępowaniach, które nadal trwają. Taki sposób procedowania prowadzi stricte do obejścia gwarancji procesowych przewidzianych w art. 263 § 2 i 4 k.p.k.

Sąd podkreślił również, że choć faktycznie zarzucone podejrzanemu czyny są zagrożone karą spełniającą kryteria z art. 258 § 2 k.p.k., to:

Okoliczności czynów nie wskazują, aby podejrzany stwarzał zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób, czy też dla bezpieczeństwa publicznego, ma on w kraju miejsce stałego pobytu i stabilną sytuację rodzinną, co przy uwzględnieniu stanu zdrowia XG, który ma problemy kardiologiczne, niewielkim czyni ryzyko, że podejrzany będzie się ukrywał, czy obierze los uciekiniera. W szczególności realna prognoza karna nie jest tego rodzaju, aby pociągać miała za sobą racjonalność takich bezprawnych działań.

Również w postępowaniu prowadzonym przez Podlaski Wydział Zamiejscowy Departamentu do Spraw Przeszłości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej najbardziej dolegliwy środek zapobiegawczy stosowany wobec XG został uchylony.

B. Sprawa XA¹⁸⁹

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOŚCI W SPRAWIE

- TA stosowane przez cztery lata.
- Powtarzalna argumentacja sądów, które powoływały się na zagrożenie orzeczenia surowej kary, obawę matactwa procesowego (która wynikać miała z charakteru zarzucanych czynów) oraz brak stałego miejsca zamieszkania XA na terytorium Polski.
- Nieprawidłowości potwierdzone wyrokiem ETPC w sprawie Czeszel przeciwko Polsce, stwierdzającym naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji.

XA został oskarżony o popełnienie przestępstw gospodarczych (m.in. wyrządzenie szkody w obrocie gospodarczym w wielkich rozmiarach, przywłaszczenie mienia znacznej wartości, wyłudzenie kredytu, fałszerstwo intelektualne oraz kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą)¹⁹⁰. **Sąd, powołując się na przesłanki surowej kary oraz obawy matactwa procesowego, odwoływał się do charakteru zarzucanych czynów – w działalności podejrzanego znaczną rolę odgrywać miała struktura zależności pomiędzy poszczególnymi osobami, co w ocenie Sądu zwiększało prawdopodobieństwo, iż XA będzie starał się nakłonić poszczególnych świadków do składania fałszywych, korzystnych dla niego zeznań. Ponadto, równie istotnym z perspektywy Sądu argumentem za zastosowaniem środka izolacyjnego był fakt, iż podejrzany nie potrafił wskazać stałego miejsca zamieszkania na terytorium Polski, co w znacznym stopniu mogłoby utrudnić przebieg postępowania.**

¹⁸⁹ W opisywanej sprawie Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał wyrok stwierdzający naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji. Więcej w rozdziale I (wyrok ETPC w sprawie *Czeszel przeciwko Polsce*).

¹⁹⁰ XA został oskarżony o przestępstwa określone w: art. 258 § 3 k.k., 21 § 2 k.k. w zw. z art. 296 § 1, 2, 3 k.k. w zb. z art. 284 § 2 k.k. w zw. z art. 294 § 1 k.k. w zb. z art. 18 § 1 k.k. w zw. z art. 271 § 3 k.k. w zb. z art. 18 § 1 k.k. w zw. z art. 297 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. i in.

Argumentacja ta powtarzała się w zasadzie przez cały, czteroletni okres stosowania TA wobec XA. Dziesięć miesięcy przed uchynieniem najsurowszego środka zapobiegawczego, HFPC przedstawiła Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie opinię w tej sprawie. Siedem miesięcy później w sprawie nastąpił istotny przełom – Sąd zastosował wobec XA tzw. warunkowe tymczasowe aresztowanie¹⁹¹ i zastrzegł, że z chwilą złożenia poręczenia w kwocie 1.000.000 (jednego miliona) zł aresztowanie ulegnie zmianie na kumulatywne środki wolnościowe w postaci dozoru Policji, zakazu kontaktowania się z oskarżonymi i świadkami oraz zakazu opuszczania kraju. Co jednak szczególnie interesujące, **od tego momentu kolejne postanowienia sądów dotyczące warunkowego tymczasowego aresztowania zawierały w swych uzasadnieniach odesłanie wprost do art. 5 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka**¹⁹². Ostatecznie, forma poręczenia majątkowego została obniżona do 750000 (siedmuset pięćdziesięciu tysięcy) zł poręczenia hipoteczno-pięiężnego. Uzasadniając swoją decyzję Sąd zauważył, iż tak długotrwałe stosowanie tymczasowego aresztowania może w istocie rzeczy przerodzić się w odbywanie przez oskarżonego kary pozbawienia wolności, „co w sytuacji, gdy wyrok w tej sprawie nie został jeszcze wydany jest niedopuszczalne”¹⁹³. Po spełnieniu warunków poręczenia, dnia 30 maja 2019 r. XA wyszedł na wolność.

C. Sprawa XB

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Ponad dwuletnie stosowanie TA.
- TA stosowane przede wszystkim ze względu na brak stałego miejsca pobytu XB w Polsce.
- Fikcja kontroli instancyjnej nad stosowaniem tymczasowego aresztowania – w dniu 21 czerwca 2018 r. sąd rozpoznawał zażalenie na tymczasowe aresztowanie przedłużone do 24 czerwca 2018 r. W dodatku wydarzyło się to już po kolejnym przedłużeniu najsurowszego środka zapobiegawczego, które nastąpiło 19 czerwca 2018 r.

XB był cudzoziemcem. Został zatrzymany pod zarzutem sfałszowania dokumentu (tzw. fałszerstwo materialne) i paserstwa¹⁹⁴. Tymczasowe aresztowanie było wobec niego stosowane od dnia 1 grudnia 2016 r. i w momencie przedkładania Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie opinii HFPC trwało 2 lata i 3 miesiące. Przez cały ten czas sądy powoływały się w zasadzie na te same okoliczności – duże prawdopodobieństwo popełnienia zarzucanego czynu oraz obawę ucieczki lub ukrywania się XB ze względu na to, iż nie posiadał on w Polsce stałego miejsca pobytu. Czasem sądy powoływały się także na grożącą XB surową karę, której górna granica wynosi 8 lat pozbawienia wolności¹⁹⁵. Zdarzało się także, że sąd, przedłużając stosowanie TA, stwierdzał, iż dana kwestia została już omówiona w poprzednich postanowieniach, nie widząc konieczności ponownego przywoływania stosownej argumentacji. Przykładowo w jednym z postanowień Sąd Apelacyjny w Warszawie stwierdził, iż:

191 Postanowienie SA w Warszawie z dnia 19 lutego 2019 r., sygn. akt II AKz 8/19.

192 Zob. Uwagi wstępne do niniejszego rozdziału.

193 Postanowienie SO Warszawa-Praga z dnia 13 maja 2019 r., sygn. akt V K 62/18.

194 XB został zatrzymany pod zarzutem popełnienia czynów określonych w art. 291 § 1 k.k. oraz art. 270 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k. w postępowaniu prowadzonym przez Prok. Rej. Warszawa-Mokotów, sygn. akt 5Ds.1263.16.II.

195 W postanowieniu z dnia 11 października 2017 r. SA w Warszawie, sygn. akt II AKz 695/17, zaznaczył, że XB groziła surowa kara ze względu na wysokość wynikających z zarzutu kwot [zgodnie z zarzutami były to równowartości 15 000 zł i 60 000 zł uzyskane za pomocą czynu zabronionego].

kwestia spełnienia przesłanki ogólnej tymczasowego aresztowania była już przedmiotem wielokrotnego badania Sądów obu instancji, nie ma przeszkód ku temu, aby ograniczyć rozważania w tej materii poprzez odwołanie się do argumentów zawartych w treści poprzedniego rozstrzygnięcia, w sytuacji gdy okoliczności te nie uległy dewaluacji zachowując aktualność w dacie orzekania¹⁹⁶.

W ocenie Sądu Apelacyjnego takie działanie „pozwała uniknąć zbędnych powtórzeń i powielania tożsamyh treści”. Co także bardzo istotne, w dniu 21 czerwca 2018 r. Sąd Apelacyjny rozpoznawał zażalenie na tymczasowe aresztowanie przedłużone do 24 czerwca 2018 r.¹⁹⁷ W dodatku wydarzyło się to już po kolejnym przedłużeniu najsurowszego środka zapobiegawczego, które nastąpiło 19 czerwca 2018 r.¹⁹⁸.

Sytuacji XB nie zmieniały nawet tak prawnie doniosłe zdarzenia, jak wejście tymczasowego aresztowania w wyjątkowy reżim z art. 263 § 4 k.p.k.¹⁹⁹ czy zakończenie postępowania przygotowawczego. We wspomnianym już postanowieniu z 19 czerwca 2018 r. Sąd Apelacyjny stwierdził, że ze względu na długotrwałość stosowania TA

prokurator prowadzący postępowanie powinien dołożyć wszelkich możliwych starań aby zakończyć postępowanie przygotowawcze do 22 września [2018 r. – HFPC], gdyż w ocenie Sądu Apelacyjnego nie będzie możliwe dalsze przedłużenie tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego w oparciu o te same powody i przesłanki, jakie zostały określone we wniosku prokuratora z dnia 12 czerwca 2018 r.

10 września 2018 r. Prokuratura Okręgowa w Warszawie złożyła przeciwko XB akt oskarżenia²⁰⁰, jednak Sąd Apelacyjny w dalszym ciągu przedłużał stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego, a ww. kwestia nie została ponownie poruszona.

D. Sprawa XE

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Powtarzalna argumentacja sądów, które powoływały się na obawę ucieczki i matactwa ze strony XE oraz zagrożenie surową karą, odnosząc się do zarzutu działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej.
- Fikcja kontroli instancyjnej nad stosowaniem tymczasowego aresztowania – zażalenie na TA stosowane pomiędzy 7 lutego 2019 r. a 13 maja 2019 r. zostało rozpoznane 8 maja 2019 r., dzień przed kolejnym, trzymiesięcznym przedłużeniem.
- Brak indywidualizacji uzasadnień – sądy oceniały zbiorczo realizację przesłanek aresztowych wobec pięciu podejrzanych.

XE został zatrzymany pod zarzutem udziału w zorganizowanej grupie przestępczej, której celem było prowadzenie na terytorium UE, bez wymaganej koncesji, działalności gospodarczej związanej z obrotem materiałami wybuchowymi a także zarzutami popełnienia przestępstw skarbowych²⁰¹.

196 Postanowienie SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2018 r., sygn. akt II AKz 427/18.

197 Postanowienie SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2018 r., sygn. akt II AKp 30/18.

198 Postanowienie SA w Warszawie z dnia 19 czerwca 2018 r., sygn. akt II AKp 53/18.

199 W postanowieniu z dnia 23 listopada 2017 r. SA w Warszawie, sygn. akt II AKp 56/17, stwierdził, że ze względu na szczególną zawziętość sprawy oraz konieczność przeprowadzenia dalszych czynności dowodowych, zastosowanie znajduje przesłanka określona w art. 263 § 4 k.p.k.

200 XB został oskarżony o popełnienie czynów z art. 258 § 1 k.k., art. 270 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k., 299 § 1 k.k. oraz art. 299 § 1 k.k. w zw. z art. 18 § 3 k.k. w postępowaniu prowadzonym przez PO w Warszawie, sygn. akt PO II Ds. 177/2018.

201 XE zarzucono popełnienie czynu określonego w art. 258 § 1 k.k. oraz w art. 36 ustawy z dnia 22 czerwca 2001 r. o wykonywaniu działalności gospodarczej w zakresie wytwarzania i obrotu materiałami wybuchowymi, bronią, amunicją oraz wyrobami i technologią o przeznaczeniu wojskowym lub policyjnym.

Jego tymczasowe aresztowanie w postępowaniu przygotowawczym w chwili sporządzenia opinii przez HFPC wynosiło ponad rok i dwa miesiące. Sądy powoływały się na obawę ucieczki i matactwa oraz zagrożenie surową karą, odnosząc się przede wszystkim do zarzutu działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej. W postanowieniu o zastosowaniu TA Sąd wskazał, że zebrany w sprawie materiał dowodowy w dostatecznym stopniu uprawdopodobniał fakt członkostwa XE w zorganizowanej grupie przestępczej, a obawa matactwa wynikała ze wzajemnych powiązań i zależności między osobami działającymi w ramach grupy. W ocenie Sądu Rejonowego,

konieczność i potrzeba działań zabezpieczenia interesów tej grupy prowadzi zazwyczaj do usuwania dowodów obciążających, ustalania wspólnej wersji zdarzenia, informowania o przebiegu śledztwa osób, które nie zostały do tej pory przesłuchane, wpływania na postawę procesową osób, które posiadają wiedzę na temat przestępczej działalności grupy.²⁰²

W toku postępowania zażaleniowego sąd odwoławczy utrzymał w mocy ww. rozstrzygnięcie, stwierdzając dodatkowo, że

przesłanka grożącej oskarżonemu surowej kary pozbawienia wolności może stanowić samodzielną przesłankę zastosowania tymczasowego aresztowania i nie stanowi nieuprawnionego domniemania wywodzonego przez Sąd Rejonowy, lecz wynika z woli samego ustawodawcy.²⁰³

W kolejnym postanowieniu o przedłużeniu najsurowszego środka zapobiegawczego Sąd Okręgowy ocenił²⁰⁴, że podstawy zastosowania tymczasowego aresztowania wobec XE i pięciu innych podejrzanych były nadal aktualne, a grożąca im surowa kara pozbawienia wolności uzasadniała stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania. Sąd wskazał również na cechy funkcjonowania zorganizowanych grup przestępczych – lojalność osób należących do jej struktur, stały przepływ informacji, określona hierarchia – które, w ocenie Sądu Okręgowego, powodowały dużą możliwość wpływania na wyjaśnienia podejrzanych i uzgadniania treści składanych w toku postępowania depozycji. Sąd Apelacyjny w Łodzi utrzymał w mocy ww. postanowienie wskazując, że zagrożenie surową karą pozbawienia wolności „implikuje również domniemanie obawy matactwa ze strony oskarżonych”²⁰⁵. **Na uwagę zasługuje również fakt, iż zażalenie na tymczasowe aresztowanie stosowane pomiędzy 7 lutego 2019 r. a 13 maja 2019 r. zostało rozpoznane 8 maja 2019 r., dzień przed kolejnym, trzymiesięcznym przedłużeniem**²⁰⁶. Wówczas Sąd Okręgowy ponownie ocenił zbiorczo realizację przesłanek aresztowych wobec pięciu podejrzanych²⁰⁷ stwierdzając, iż grożąca im surowa kara pozbawienia wolności stanowiła samodzielną i wystarczającą podstawę szczególną stosowania tymczasowego aresztowania. Zdaniem Sądu, wynikające z niej domniemanie „nie wymaga wystąpienia konkretnych zachowań osób podejrzanych mających na celu bezprawne zakłócanie toku postępowania”.

202 Postanowienie SR dla Łodzi – Śródmieścia z dnia 16 listopada 2018 r., sygn. akt IV Kp 531/18.

203 Postanowienie SO w Łodzi z dnia 12 grudnia 2018 r., sygn. akt V Kz 1139/18.

204 Postanowienie SO w Łodzi z dnia 7 lutego 2019 r., sygn. akt IV Kp 60/19.

205 Postanowienie SA w Łodzi z dnia 8 maja 2019 r., sygn. akt II AKz 298/19.

206 Postanowienie SO w Łodzi z dnia 9 maja 2019 r., sygn. akt XVIII Kp 291/19.

207 Uzasadnienie stosowania TA wobec pięciu osób w trzech ww. postanowieniach zajmuje od 4 do 5 stron formatu A4.

Przy okazji następnego posiedzenia aresztowego Sąd Okręgowy pochylił się nad tempem toczącego się postępowania przygotowawczego. Choć izolacyjny środek zapobiegawczy pozostał w użyciu, jednocześnie zwrócono uwagę, że we wniosku prokurator powoływał się na czynności, które stanowiły już podstawę poprzedniego wniosku o przedłużenie tymczasowego aresztowania. Sąd zauważył, że

prokurator przy prowadzeniu czynności wskazanych we wniosku powinien wykazać się większym zaangażowaniem i stanowczością”, a „poważny charakter zarzutów stawianych podejrzanemu” nie może być usprawiedliwieniem dla bezczynności organu procesowego.²⁰⁸

W konsekwencji powyższych wniosków tymczasowe aresztowanie zostało przedłużone na okres krótszy niż wnioskowany przez prokuratora, tj. do 10 października 2019 r. zamiast 9 listopada 2019 r. Okoliczność przewlekłości postępowania przygotowawczego w kontekście stosowania tymczasowego aresztowania nie została jednak dostrzeżona w kolejnych postanowieniach. Co więcej, Sąd Okręgowy powołał się na dwie próby matactwa procesowego. Nie dotyczyły one jednak XE, wobec którego konsekwentnie – poza zagrożeniem surową karą – nie wskazywano konkretnych przesłanek, świadczących o konieczności utrzymania izolacyjnego środka zapobiegawczego.

E. Sprawa XF

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Tymczasowe aresztowanie trwało niemal 6 lat (71 miesięcy).
- Powtarzalna argumentacja sądów, które opierały się na obawie matactwa, co do zasady niepopieranej innymi argumentami niż wysokość grożącej kary czy zarzut udziału w zorganizowanej grupie przestępczej.
- Uzasadniając TA Sąd podnosił, że czterech z dwunastu tymczasowo aresztowanych oskarżonych jest o popełnienie zabójstwa w typie kwalifikowanym, wskazywał także, że jeden z kilkunastu oskarżonych był poszukiwany listem gończym i Europejskim Nakazem Aresztowania – żadna z tych okoliczności nie dotyczyła jednak XF.
- Traktowanie przez sąd tymczasowego aresztowania jako emanacji kary pozbawienia wolności – w ocenie sądu charakter czynów i stopień ich społecznej szkodliwości uzasadniały stanowisko, że w przypadku skazania XF zostanie wymierzona kara istotnie przekraczająca wymiar, na jaki wskazuje art. 263 § 4b k.p.k.

Tymczasowe aresztowanie XF w chwili sporządzania opinii HFPC trwało prawie **6 lat (71 miesięcy)**²⁰⁹. Przez cały ten czas, stosowanie najbardziej dolegliwego środka zapobiegawczego uzasadniane było obawą matactwa, co do zasady niepopieraną przez sądy innymi argumentami niż wysokość grożącej kary czy zarzut udziału w zorganizowanej grupie przestępczej. Podnoszono również, iż czterech z dwunastu tymczasowo aresztowanych oskarżonych jest o popełnienie zabójstwa w typie kwalifikowanym. Sąd wskazywał także na obawy związane z ukrywaniem się oskarżonych, wskazując, że jeden z kilkunastu oskarżonych był poszukiwany listem gończym i Europejskim Nakazem Aresztowania. Żadna z tych okoliczności nie dotyczyła jednak XF.

²⁰⁸ Postanowienie SO w Łodzi z dnia 6 sierpnia 2019 r., sygn. akt XVIII Kp 481/19.

²⁰⁹ XF oskarżony był o to, że w okresie co najmniej od 2000 r. do 15 grudnia 2004 r. w Warszawie i innych miejscowościach na terenie Polski, działając wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, brał udział w zorganizowanej grupie przestępczej o charakterze zbrojnym określanej jako „grupa mokotowska”, tj. o czyn z art. 258 § 2 k.k. oraz o to, że w okresie od 31 marca do 7 maja 2004 r. w Konstancinie Jeziornej, działając wspólnie i w porozumieniu, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, pozbawił wolności i zatrzymał w charakterze zakładnika YZ w celu zmuszenia rodziny do zapłacenia okupu za jego uwolnienie w wysokości 800 000 zł przy czym zatrzymanie to łączyło się ze szczególnym udrczeniem, a następnie grożąc pozbawieniem życia i obcinając palec pokrzywdzonemu doprowadził osoby bliskie do rozporządzenia przez nich mieniem w wysokości 12 700 USD oraz 10 500 EUR, tj. o czyn z art. 252 § 1 k.k. w zb. z art. 189 § 2 k.k. (w brzmieniu sprzed 19 kwietnia 2010 r.) w zb. z art. 282 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. i w zw. z art. 65 § 1 k.k.

Jednocześnie warto podkreślić, że – po ponad 3,5 roku stosowania TA – **Sąd Apelacyjny w Warszawie zwrócił uwagę, że choć niniejsza sprawa charakteryzuje się ponadprzeciętnym stopniem skomplikowania, „ze względu na długotrwałość stosowania wobec oskarżonych najsurowszego środka [zapobiegawczego – HFPC] niezbędna jest maksymalna koncentracja postępowania w celu zakończenia go w jak najszybszym terminie”²¹⁰. Teza ta została powtórzona rok później²¹¹ oraz dwa lata później, kiedy to Sąd Apelacyjny dokonał szerszego wyводу na ten temat:**

wobec łącznego czasu trwania postępowania, w szczególności na etapie procesu sądowego, jego sprawność, przy uwzględnieniu czasu stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego, budzi zastrzeżenia. Sprawy, w których stosowane jest tymczasowe aresztowanie i to tak znacznie przekraczające termin 2 lat, mają charakter priorytetowy i wymagają szczególnej dbałości w sferze organizacyjnej tak, by postępowanie toczyło się szybko i realnie zmierzało do zakończenia (...) stwierdzić należy, że choć cały proces pozostaje w toku, to jednak część rozpraw, i to znaczna, jest odwoływana bądź odraczana bez przeprowadzania czynności dowodowych²¹².

Sąd Apelacyjny podkreślił ponadto, że:

znaczny czas tymczasowego aresztowania oskarżonych (...) wyklucza także dalsze i automatyczne przedłużanie trwania środków zapobiegawczych na termin tak znaczny, jak wnioskowany [tj. na kolejne sześć miesięcy – HFPC] (...). Skoro bowiem proces trwa już 3 lata i 5 miesięcy i w jego dotychczasowym toku część świadków została przesłuchana, bądź ujawniono protokoły ich przesłuchań, to nieuprawnione jest powoływanie się na konieczność przeprowadzania wszystkich dowodów z aktu oskarżenia jako przesłanki przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania.

Jednocześnie jednak Sąd Apelacyjny podkreślił, że ograniczony zakres oskarżenia XF względem pozostałych oskarżonych nie uszedł jego uwadze, jednak **charakter czynów i stopień ich społecznej szkodliwości uzasadniały stanowisko, że w przypadku skazania zostanie mu wymierzona kara istotnie przekraczająca wymiar, na jaki wskazuje art. 263 § 4b k.p.k.**

F. Sprawa XH

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOŚCI W SPRAWIE

- Niemal dwuletnie stosowanie tymczasowego aresztowania, m.in. w oparciu o zeznanie świadka koronnego.
- Sądy powoływały się na obawę ucieczki XH ze względu na jego zameldowanie w Słowacji oraz posiadanie kanadyjskiego paszportu i obywatelstwa.
- Jednocześnie sąd zakładał, iż „nieprzekonującym przy tym pozostaje ustabilizowany tryb życia podejrzanego czy też posiadanie majątku na terenie RP czy rodziny”.
- Sąd, powołując się na przygotowanie i kontakty zawodowe XH, a także jego znajomości i możliwości finansowe, hipotetycznie zakładał możliwość podejmowania przez niego kontaktów ze świadkami i współpodejrzanymi zarówno w Polsce, jak i za granicą.
- Sąd wywodził konieczność stosowania tymczasowego aresztowania z treści wyjaśnień złożonych przez podejrzanego wskazując, iż – podobnie jak wnioski składane przez obrońcę – stoją one w sprzeczności z zebrany materiał dowodowy.

²¹⁰ Postanowienie SA w Warszawie z dnia 29 maja 2018 r., sygn. akt II AKp 39/18. XF został natomiast zatrzymany 21 października 2014 r.

²¹¹ Postanowienie SA w Warszawie z dnia 22 maja 2019 r., sygn. akt II AKp 57/19.

²¹² Postanowienie SA w Warszawie z dnia 19 maja 2020 r., sygn. akt II AKp 60/20.

XH został zatrzymany 5 marca 2019 r. pod zarzutem wyrządzenia szkody w obrocie gospodarczym w wielkich rozmiarach, prania pieniędzy oraz udziału w zorganizowanej grupie przestępczej²¹³. Jego tymczasowe aresztowanie w chwili przedłożenia sądowi opinii HFPC trwało niemal dwa lata. W uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu TA²¹⁴ Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia wskazał, że fakt popełnienia zarzuconych podejrzanemu przestępstw został uprawdopodobniony zeznaniami świadka koronnego M.K., który w szczegółowy sposób opisał rolę XH jako najstarszego ze znanych mu członków grupy. Jednocześnie, jak wynika z uzasadnienia, na fakt popełnienia przez podejrzanego zarzuconych przestępstw wskazywać miały zabezpieczone w toku śledztwa dokumenty, protokoły oględzin transakcji realizowanych na wytypowanych rachunkach bankowych podmiotów, które służyły do popełnienia wymienionych przestępstw, protokoły oględzin postępowań toczących się przed sądami cywilnymi, materiały pozyskane z Komisji Nadzoru Finansowego oraz zeznania przesłuchanej liczby świadków i pokrzywdzonych. W ocenie Sądu, w stosunku do podejrzanego zaktualizowała się przesłanka ogólna oraz przesłanki szczególne, określone w art. 258 k.p.k., tj.: obawa nakłaniania innych osób do składania fałszywych wyjaśnień albo utrudnianie postępowania karnego w inny bezprawny sposób, ponieważ XH zarzucono działanie w warunkach zorganizowanej grupy przestępczej, a charakter łączących tę grupę więzi jest niezwykle bliski. W ocenie Sądu, wysokość uzyskanych wartości pieniężnych w ramach zarzuconych czynów czyniła obawę mactwa wyjątkowo realną. Ponadto, zdaniem Sądu, posiadanie przez XH zameldowania poza granicami kraju – w Słowacji – jak również posiadanie kanadyjskiego paszportu i obywatelstwa, doprowadzić mogło do próby opuszczenia przez podejrzanego kraju. Sąd wskazał również, że w przypadku niekorzystnej weryfikacji materiału dowodowego, XH grozi surowa kara pozbawienia wolności, co – w jego ocenie – jest wystarczającą i samodzielną podstawą stosowania tymczasowego aresztowania, które rodzi domniemanie, że podejrzany może podejmować działania zakłócające prawidłowy tok postępowania. W zażaleniu na powyższe rozstrzygnięcie obrońca XH zarzucał naruszenie prawa do obrony oraz prawa do rzetelnego postępowania poprzez nieudostępnienie podejrzanemu akt przed posiedzeniem oraz udostępnienie akt obrońcy w terminie, który faktycznie uniemożliwił należyte zapoznanie się z nimi i konsultację z podejrzanym przed posiedzeniem. Powyższe zażalenie zostało jednak oddalone²¹⁵.

W kolejnych postanowieniach przedłużających stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego sądy powtarzały argumentację dotyczącą przesłanek tymczasowego aresztowania, w tym obawy mactwa, którą bezpośrednio wiązały z zagrożeniem surową karą, adresem zameldowania podejrzanego przedsiębiorcy poza Polską oraz posiadaniem przez niego obywatelstwa innego kraju. Sąd zauważył np., że XH, będąc na wolności:

może podejmować próby nawiązania kontaktu z osobami, których depozycje są w sprawie istotne w celu nakłonienia ich do składania nieprawdziwych zeznań/ wyjaśnień przemawiających na jego korzyść, tym bardziej, że czyny, o które jest podejrzany miały zostać popełnione w wieloosobowej konfiguracji, w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, co dodatkowo wzmacnia realność obawy mactwa (**nawet jeśli działań takich dotychczas nie podejmowano**)²¹⁶.

213 W chwili zatrzymania XH zarzucono popełnienie czynów określonych w art. 258 § 1 k.k., art. 296 § 1 k.k. w zw. z art. 296 § 2 k.k. w zw. z art. 296 § 3 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. z w zw. z art. 12 § 1 k.k., art. 296 § 1 k.k. w zw. z art. 296 § 2 k.k. w zw. z art. 296 § 3 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k. w zw. z art. 21 § 2 k.k. oraz art. 299 § 1 k.k. w zw. z art. 299 § 5 k.k. w zw. z art. 299 § 6 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k.

214 Postanowienie SR dla Łodzi-Śródmieścia z dnia 6 marca 2019 roku, sygn. akt IV Kp 128/19.

215 Postanowienie SO w Łodzi z dnia 2 kwietnia 2019 roku, sygn. akt V Kz 336/19.

216 Postanowienie SO w Warszawie z dnia 28 maja 2019 r., sygn. akt XVIII Kp 843/19.

W ocenie Sądu Okręgowego:

Nieprzekonującym przy tym pozostaje ustabilizowany tryb życia podejrzanego czy też posiadanie majątku na terenie RP czy rodziny. Nie należy również zapominać, że w samej sprawie pojawiają się wątki zagraniczne przy siedzibach części firm jak i zagranicznych kont podejrzanych²¹⁷.

Bowiem, jak czytamy w postanowieniu:

Obawa ta [utrudniania postępowania przez podejrzanego - HFPC] nie jest bezpodstawna i iluzoryczna, gdyż XH, mający przygotowanie i kontakty zawodowe, znajomości i możliwości finansowe, może podejmować kontakty ze znanymi sobie świadkami, pozostającymi na wolności współpodejrzanymi w Polsce i za granicą, a tym samym udaremnić dalsze postępowanie w sprawie.

Ponadto, **Sąd Okręgowy wywodził konieczność stosowania tymczasowego aresztowania z treści wyjaśnień złożonych przez podejrzanego (!)**. Sąd wskazywał m.in., że: wyjaśnienia XH są zasadniczo sprzeczne z zebrany materiałem dowodowym i wskazują na przyjętą linię obrony, która ma umniejszyć jego udział w przestępczym procederze²¹⁸. Przy kolejnym przedłużeniu zaś, w ocenie Sądu, konieczne było dalsze stosowanie najsurowszego środka izolacyjnego, ze względu na konieczność zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Spowodowane to miało być faktem, że XH w charakterze podejrzanego nie przyznał się do popełnienia zarzucanych mu czynów i odmówił składania wyjaśnień. Ponadto Sąd zwrócił uwagę, że wnioski składane przez obrońcę podejrzanego stoją zasadniczo w sprzeczności z zebrany materiałem dowodowym w sprawie, co ma wskazywać na przyjętą przez podejrzanego i obrońcę linię obrony, której celem jest zanegowanie udziału [XH] w przestępczym procederze²¹⁹.

Niemal po roku stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego Sąd Apelacyjny przedłużył TA wobec XH o kolejne 3 miesiące z zastrzeżeniem, że środek ten ulegnie zmianie z chwilą złożenia w terminie 14 dni poręczenia majątkowego przez podejrzanego lub inną osobę w kwocie 2.000.000 (dwóch milionów) zł, wraz z zastosowaniem wobec podejrzanego zakazu opuszczania kraju połączonego z zatrzymaniem paszportu oraz dozoru policyjnego z obowiązkiem stawienia się we właściwej dla miejsca zamieszkania jednostce Policji dwa razy w tygodniu. W ocenie Sądu, nie sposób zgodzić się ze stanowiskiem prokuratora, który twierdził, że tylko tymczasowe aresztowanie mogło zapewnić prawidłowy tok postępowania, ponieważ:

w pierwszej kolejności odnotować należy, iż posługiwanie się tymczasowym aresztowaniem jako środkiem represji wobec podejrzanego jest niedopuszczalne. (...) Po wtóre, zauważyć należy, iż uregulowania gwarancyjne, limitujące dopuszczalność sięgania po tymczasowe aresztowanie zawarte są nie tylko na płaszczyźnie ustawowej, ale także w przepisach rangi konstytucyjnej i konwencyjnej.

Jednocześnie Sąd I instancji w kontekście gwarancji wynikającej z art. 41 Konstytucji RP oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego podkreślił, że

celem tymczasowego aresztowania nie jest ukaranie sprawcy przestępstwa. Tymczasowe aresztowanie służy realizacji celów, dla których ten środek zastosowano, a w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego. Należy więc ściśle odróżniać tę instytucję prawną od kary pozbawienia wolności, co wyklucza możliwość posługiwania się tymczasowym aresztowaniem jako środkiem szybkiej represji.

217 Postanowienie SO w Warszawie z dnia 28 sierpnia 2019 r., sygn. akt VIII Kp 1065/19.

218 Postanowienie SO w Warszawie z dnia 28 maja 2019 r., sygn. akt XVIII Kp 843/19.

219 Postanowienie SO w Warszawie z dnia 28 sierpnia 2019 r., sygn. akt VIII Kp 1065/19.

Sąd w uzasadnieniu przywołał również orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, wskazując, że

przy stosowaniu tymczasowego aresztowania należy uwzględnić dolegliwość realnie grożącej oskarżonemu kary, ale ta okoliczność nie jest wystarczającą przesłanką, która usprawiedliwiłaby stosowanie tego środka zapobiegawczego; niezbędne jest wykazanie konieczności jego stosowania dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania²²⁰.

Było to zresztą pierwsze orzeczenie wydane przez Sąd Apelacyjny w trybie art. 263 § 4 k.p.k. Rozstrzygnięcie to zostało jednak zmienione w toku postępowania zażaleniowego w taki sposób, że Sąd Apelacyjny uchylił zawarte w nim zastrzeżenie o zmianie TA na wolnościowe środki zapobiegawcze w postaci poręczenia majątkowego, zakazu opuszczania kraju połączonego z zatrzymaniem paszportu oraz dozoru Policji²²¹. Tymczasowe aresztowanie wobec XH było stosowane przez kolejny rok.

G. Sprawa XJ

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOŚCI W SPRAWIE

- Czteroletnie stosowanie tymczasowego aresztowania przede wszystkim na podstawie obawy mactwa, najczęściej niepopieranej przez sądy innymi argumentami niż wysokość grożącej kary czy charakter przedstawionych zarzutów.
- Brak indywidualizacji uzasadnień i szablonowe stosowanie TA wobec trzydziestu czterech osób.

XJ został zatrzymany 7 grudnia 2017 r., a jego tymczasowe aresztowanie do chwili przedstawienia sądowi opinii HFPC trwało cztery lata²²². Uzasadnieniem dla tak długotrwałego stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego była przede wszystkim obawa mactwa, najczęściej niepopierana przez sądy innymi argumentami niż wysokość grożącej kary czy charakter przedstawionych zarzutów. Wprost stwierdził to zresztą Sąd Apelacyjny w Katowicach w kontekście zarzutu działania w zorganizowanej grupie przestępczej:

Nie trzeba zatem w przypadku tego rodzaju oskarżonych wskazywać konkretnych dowodów, które przemawiałyby za podejmowaniem przezeń działań stanowiących bezprawne utrudnianie postępowania²²³.

Charakterystyczna dla niniejszej sprawy jest liczba oskarżonych – **poza XJ aktem oskarżenia objęte zostały pięćdziesiąt dwie osoby. Sądy orzekające o przedłużeniu TA stosowały je w sposób szablonowy, nie odnosząc się do skonkretyzowanego ryzyka destabilizacji prawidłowego toku trwającego od ponad czterech lat postępowania i nie indywidualizując go.** Przykładowo w liczącym szesnaście stron postanowieniu (pierwszym na etapie postępowania sądowego) o przedłużeniu stosowania TA²²⁴, trwającego wobec niektórych oskarżonych od półroczu, merytoryczna część uzasadnienia zajęła cztery strony (11-14). Ocena dużego prawdopodobieństwa popełnienia zarzucanych czynów obejmowała jednocześnie wszystkie trzydzieści cztery osoby, którym przedstawiono różne zarzuty. Indywidualna ocena konieczności zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania wobec niektórych współoskarżonych ograniczona była

220 Postanowienie SA w z dnia 19 lutego 2020 roku Sąd Apelacyjny w Łodzi, sygn. akt II AKp 22/20.

221 Postanowienie SA w Łodzi z dnia 31 marca 2020 r., sygn. akt II AKz 185/20.

222 XJ został oskarżony o to, że kierował zorganizowaną grupą przestępczą skupioną wokół pseudokibiców klubu piłkarskiego oraz o inne przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu, mieniu, wolności, wiarygodności dokumentów, porządkowi publicznemu, a także o przestępstwa polegające na wyłudzeniu podatku VAT i obrocie substancjami psychotropowymi i środkami odurzającymi.

223 Postanowienie SA w Katowicach z dnia 20 grudnia 2019 r., sygn. akt II AKz 1175/19.

224 Postanowienie SO w Katowicach z dnia 14 maja 2019 r., sygn. akt XXI K 104/19.

do wskazania grożącej im kary. Analiza przesłanek negatywnych stosowania tymczasowego aresztowania liczyła jedno zdanie, w którym Sąd ograniczył się do stwierdzenia, że przesłanki te nie wystąpiły. Innym razem zauważone zostało, że brak indywidualizacji prawdopodobieństwa sprawstwa „wynika z faktu, iż wnioski zaprezentowane w analizowanym orzeczeniu odnoszą się do każdego z oskarżonych w tożsamym czasie”²²⁵.

Podobnie jak w innych sprawach przedstawionych w ramach niniejszego opracowania, Sąd (przedłużając po raz pierwszy izolacyjny środek zapobiegawczy w trybie art. 263 § 4 k.p.k.) dostrzegł przewlekłość prowadzonego postępowania. Sąd Apelacyjny w Katowicach podkreślił wówczas, że

Sąd Okręgowy winien tak zintensyfikować postępowanie dowodowe, aby mogło się ono zakończyć w terminie określonym w niniejszym postanowieniu, o ile nie ujawnią się inne okoliczności uniemożliwiające powyższe²²⁶.

Postępowanie przed Sądem Okręgowym nie tylko nie zakończyło się w tym terminie, ale ponad trzy lata później nadal było na etapie I instancji.

Interesujący w niniejszej sprawie był także wywód Sądu Apelacyjnego w Katowicach dotyczący przewlekłości sprawy w kontekście pandemii wirusa SARS-CoV-2. Sąd stwierdził, odnosząc się do długotrwałości postępowania i stosowania środków zapobiegawczych wobec oskarżonych pomimo znaczących utrudnień w prowadzeniu rozpraw, że

ograniczenia spowodowane mającą miejsce pandemią koronawirusa, dotyczą cały wymiar sprawiedliwości, w tym strony niniejszego postępowania i okoliczność ta może rzutować w przyszłości na celowość stosowania najsurowszego ze środków zapobiegawczych. Nie może być tak, aby oskarżeni de facto pozbawieni prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie pozostawali w nieproporcjonalnym do wagi sprawy długim terminie w izolacji penitencjarnej. Wobec powyższego sąd meriti musi kategorycznie zintensyfikować czynności podejmowane w przedmiotowej sprawie. Intensyfikacja w tym konkretnym wypadku polegać będzie na częstszym niż dotąd wyznaczaniu i merytorycznym rozpoznawaniu spraw – nie jak to ma miejsce obecnie raz w tygodniu, a co najmniej dwa razy w tygodniu. Oczywiście Sąd (...) ma w polu widzenia, iż takie działanie może oddziaływać negatywnie na inne sprawy pozostające w referacie sędziego prowadzącego sprawę, jednakże jeśli w pozostałych sprawach nie jest stosowany środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania przez okres przekraczający 2 lata, to sprawa prowadzona pod sygn. akt XXI K 104/19 winna być traktowana priorytetowo. W przeciwnym razie (...) ponowne uwzględnienie [wniosku] będzie wysoce wątpliwe²²⁷.

Wywód ten nie odniósł jednak żadnego skutku – tymczasowe aresztowanie było nadal stosowane.

225 Postanowienie SA w Katowicach z dnia 9 czerwca 2021 r., sygn. akt II AKz 503/20, 504/20, 526/20, 528/20, 538/20, 539/20, 559/20, 572/20, 596/20.

226 Postanowieniem SA w Katowicach z dnia 19 listopada 2019 r., sygn. akt II AKp 68/19.

227 Postanowienie SA w Katowicach z dnia 9 czerwca 2021 r., sygn. akt II AKz 503/20, 504/20, 526/20, 528/20, 538/20, 539/20, 559/20, 572/20, 596/20.

H. Sprawa XL

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Ponad dwuletnie stosowanie tymczasowego aresztowania w oparciu o obawę matactwa oraz ryzyko ucieczki, które wynikać miały z możliwości orzeczenia względem XL surowej kary (bez wskazywania przez sąd innych okoliczności, które by to ryzyko uprawdopodobniały).
- Ryzyko ucieczki XL za granicę sąd uzasadniał również możliwością zarządzania spółkami przez podejrzanego zdalnie. De facto **sąd uzasadniał więc stosowanie TA wobec XL jego pozycją zawodową. Zaufanie, jakim pracownicy i zarządcy spółek darzyli podejrzanego, mogły w ocenie sądu prowadzić do wytworzenia szczególnych relacji między nimi, umożliwiającymi wpływanie podejrzanego na zeznania wyżej wskazanych osób, pomimo niepełnienia przez XL formalnej funkcji w żadnym z tych podmiotów.**
- Opieranie się przez sąd na zarzucie działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej – w jego ocenie „specyficzna postać relacji” między członkami grupy przestępczej uzasadniała dodatkowo obawę bezprawnego utrudniania postępowania poprzez wpływanie na osobowe źródła dowodowe.

XL został zatrzymany dnia 27 sierpnia 2019 r. pod zarzutem popełnienia przestępstw gospodarczych²²⁸ (m.in. wyrządzenie szkody w obrocie gospodarczym w wielkich rozmiarach, oszustwo na mieniu znacznej wartości, pranie pieniędzy oraz kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą). Tymczasowe aresztowanie zostało wobec niego zastosowane przez Sąd Rejonowy w Białymstoku²²⁹, a następnie – po przeniesieniu sprawy do Wrocławia – przedłużone przez Sąd Okręgowy we Wrocławiu²³⁰. Sąd uzasadniał wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu przez podejrzanego treścią zeznań świadków, dokumentów znalezionych podczas przeszukań siedzib spółek prowadzonych przez XL, akt rejestrowych spółek oraz materiałów przekazanych przez Generalnego Inspektora Informacji Finansowej. Jako przesłanki szczególne zastosowania wobec XL tymczasowego aresztowania Sąd Okręgowy przywołał obawę matactwa oraz ryzyko ucieczki, które wynikać miały z możliwości orzeczenia względem niego surowej kary (nie odnosząc się do innych okoliczności, które by to ryzyko uprawdopodobniały). Sąd nawiązał również do zarzutu działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej – w jego ocenie „specyficzna postać relacji” między członkami grupy przestępczej uzasadniała dodatkowo obawę bezprawnego utrudniania postępowania poprzez wpływanie na osobowe źródła dowodowe. Za realne Sąd uznał również ryzyko ucieczki podejrzanego za granicę – biorąc pod uwagę możliwość zarządzania spółkami przez podejrzanego zdalnie. Obaj obrońcy w swoich zażaleniach wnioskowali o uchylenie tymczasowego aresztowania lub ewentualnie zamianę środka zapobiegawczego na warunkowe tymczasowe aresztowanie przez zastrzeżenie, że stosowany środek ulegnie zmianie po uiszczeniu poręczenia majątkowego w kwocie 1000000 (jeden milion) zł. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu utrzymał jednak w mocy zaskarżone postanowienie²³¹. Choć Sąd podzielił niektóre z zarzutów zawartych w zażaleniach – szczególnie w zakresie ustaleń faktycznych dotyczących zarzutu prania pieniędzy oraz istnienia trwałej struktury organizacji przestępczej – uznał przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania wobec XL za konieczne na tym etapie postępowania. W uzasadnieniu wskazano, że wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu, jako przesłanka ogólna stosowania środka zapobiegawczego, nie oznacza „prawdopodobieństwa bliskiego pewności”.

228 XL zarzucono popełnienie czynów określonych w: art. 258 § 3 k.k., art. 296 § 2 i 3 k.k. w zb. z art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 294 § 1 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. oraz art. 299 § 1, 5 i 6 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k. Postępowanie przygotowawcze w tej sprawie prowadzone jest przez Podlaski Wydział Zamiejscowy Departamentu do Spraw Przemysłowości, Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej w Białymstoku, sygn. akt PK VII WZ Ds.11.2019.

229 Postanowienie SR w Białymstoku z dnia 29 sierpnia 2019 r., sygn. akt III Kp 2036/19.

230 Postanowienie SO we Wrocławiu z dnia 21 listopada 2019 r., sygn. akt III Kp 3626/19.

231 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 16 grudnia 2019 r., sygn. akt II AKz 1002/19.

Sąd stwierdził, że podstawy dla zaistnienia obawy matactwa oraz ucieczki zostały odpowiednio uzasadnione i wynikały z wcześniejszych relacji towarzysko-biznesowych podejrzanego oraz podległości niektórych świadków ze względu na bycie zatrudnionym w podmiotach prowadzonych przez XL. Sąd wyraził ponadto przekonanie o niezbędności dalszego stosowania tymczasowego aresztowania ze względu na dotychczasowe nieprzeprowadzenie wszystkich dowodów wskazanych we wniosku prokuratora. Szczególne znaczenie miała w tym zakresie okoliczność, że do tej pory nie przesłuchano świadków będących pracownikami spółek prowadzonych przez podejrzanego.

Następnie Sąd Okręgowy we Wrocławiu przedłużył stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego wobec XL²³², pomimo zmiany kwalifikacji prawnej zarzucanych mu czynów (usunięcie zarzutu kierowania grupą przestępczą oraz działalności w ramach takiej grupy). Sąd nie podał w wątpliwość dużego prawdopodobieństwa popełnienia pozostałych zarzucanych czynów, a obawa bezprawnego wpływania na postępowanie została uzasadniona treścią zeznań świadków, wyjaśnień współpodejrzanych oraz dotychczasowym postępowaniem podejrzanego, które to miały wskazywać na możliwość wpływania XL na zeznania świadków oraz tworzenia dokumentów sugerujących jego niewinność. Zaufanie, jakim pracownicy i zarządcy spółek darzyli podejrzanego, mogły w ocenie Sądu prowadzić do wytworzenia szczególnych relacji między nimi, umożliwiających wpływanie podejrzanego na zeznania wyżej wskazanych osób, pomimo niepełnienia przez XL formalnej funkcji w żadnym z podmiotów. Sąd dostrzegł, że postępowanie toczyło się przez cztery miesiące przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego i w tym okresie, zgodnie z materiałami dowodowymi znajdującymi się w teczkach niejawnych, miał on podejmować działania wpływające na prowadzone przeciw niemu postępowanie.

Pod wpływem wniesionych zażaleń ww. postanowienie zostało jednak zmienione przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu²³³ poprzez zastrzeżenie, że tymczasowe aresztowanie, na podstawie art. 257 § 2 k.p.k., ulegnie zmianie w chwili złożenia poręczenia majątkowego w kwocie 3000000 (trzech milionów) zł. Wraz ze złożeniem poręczenia Sąd orzekł względem XL zakaz opuszczania kraju, obowiązek stawiania się 3 razy w tygodniu w komisariacie Policji i zawiadamiania oficera dyżurnego wskazanej jednostki Policji o każdym krótkotrwałym wyjeździe, obowiązek uzyskania zgody prokuratury na opuszczenie miejsca pobytu na okres dłuższy niż 3 dni oraz zakaz kontaktowania się ze współpodejrzanymi i świadkami. Sąd stwierdził, że Sąd Okręgowy właściwie ocenił materiał dowodowy, który wskazywał na duże prawdopodobieństwo popełnienia czynu przez podejrzanego. W uzasadnieniu ponownie podkreślono, iż Sąd orzekający w sprawie stosowania tymczasowego aresztowania nie ma uprawnienia do dokonywania tak dokładnej analizy dowodów, jak sąd właściwy do merytorycznego rozpoznania sprawy. Sąd wyraził również przekonanie o istnieniu ryzyka kontaktowania się przez podejrzanego ze świadkami, w szczególności pozostającymi w stosunku podległości służbowej, w celu uzgodnienia wspólnej wersji wydarzeń. Ponadto, międzynarodowy zasięg działań XL miał uprawdopodobniać ryzyko jego ucieczki lub ukrycia się. Sąd nie zgodził się z zarzutami, jakoby postępowanie przygotowawcze było prowadzone opieszale, a liczba koniecznych do przeprowadzenia czynności dowodowych uzasadniała niezakończenie postępowania w ustawowym terminie. Natomiast za słuszny zarzut obrony Sąd uznał okoliczność, iż prokurator nie wykonał czynności wskazanych jako niezbędne we wcześniejszych wnioskach o przedłużenie stosowania środka zapobiegawczego. Równie istotnym, w ocenie Sądu, okazał się argument dotyczący nieprzesłuchania świadków zatrudnianych przez podejrzanego, która to czynność miała być zabezpieczona przez przedłużenie tymczasowego aresztowania. Kwestią kluczową dla zastosowania przez Sąd tzw. warunkowego tymczasowego aresztowania była możliwość zabezpieczenia

232 Postanowienie SO we Wrocławiu z dnia 20 lutego 2020 r., sygn. akt III Kp 535/20.

233 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 12 marca 2020 r., sygn. akt II AKz 239/20.

toku postępowania poprzez wykorzystanie mniej restrykcyjnych środków zapobiegawczych. Sąd uznał, że

obawa utraty poręczenia majątkowego w wysokości trzech milionów złotych jest wystarczająco dolegliwą groźbą, aby podejrzany XL nie próbował negatywnie wpływać na przebieg postępowania²³⁴.

Poręczenie majątkowe zostało wpłacone w dniu 7 kwietnia 2020 r. i tego dnia XL został zwolniony z aresztu.

Po niespełna trzech miesiącach XL został jednak ponownie tymczasowo aresztowany²³⁵, bowiem – w ocenie Sądu – po zwolnieniu podejrzanego wystąpiły okoliczności wskazujące na zaistnienie uzasadnionej obawy destabilizowania prawidłowego toku postępowania. Z treści zeznań świadków wynikać miało bowiem, że podejrzany miał systematycznie kontaktować się z podległymi mu pracownikami spółek, zmierzając przy tym „bezpośrednio do wpłynięcia na treść zeznań świadków przy użyciu gróźb i poleceń”²³⁶. Z zarzutem tym nie zgadzali się obrońcy podejrzanego, którzy podnosili, że z przywoływanego w postanowieniu materiału dowodowego w zakresie wpływania przez podejrzanego na świadków wynika, że XL zamierzał jedynie podjąć działania prawne w związku ze złożeniem przez innego świadka fałszywych zeznań. W ocenie obrony bezpodstawnie przyjęto, że podejrzany kierował wobec jednego ze świadków bezprawną groźbą wyrządzenia mu „bliżej nieokreślonej krzywdy”, a rzekomy przestępczy charakter kontaktów podejrzanego po opuszczeniu aresztu nie został dostatecznie wykazany. Sąd Apelacyjny utrzymał jednak w mocy zaskarżone rozstrzygnięcie²³⁷, powołując się na ujawnione kontakty podejrzanego ze świadkami po opuszczeniu aresztu, stanowiące dowód, że dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania nie będą wystarczające środki o charakterze wolnościowym. Sąd podkreślił, że choć obrońcy kwestionowali złamanie zakazu kontaktowania się z określonymi osobami przez podejrzanego, to zgromadzony materiał dowodowy przeczył tym twierdzeniom.

W kolejnych postanowieniach o przedłużeniu TA wobec XL sądy powoływały się właśnie na obawę matactwa ze strony podejrzanego, która – w ich ocenie – nie była oparta jedynie na domniemaniu wynikającym z art. 258 § 2 k.p.k., ale i na zarzucanych podejrzanemu działaniach, podejmowanych rzekomo po opuszczeniu aresztu śledczego w kwietniu i maju 2020 r. – instruowaniu świadków, kierowaniu gróźb, straszeniu odpowiedzialnością karną²³⁸.

W kolejnych postanowieniach sądy zaczęły dostrzegać przewlekłość stosowanego izolacyjnego środka zapobiegawczego, choć stosowały go nadal jeszcze przez niespełna półtora roku. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu jako pierwszy wskazał, że:

Nawet waga czynności wskazanych we wniosku nie może prowadzić do przekroczenia rozsądnego terminu pozbawienia wolności w toku postępowania śledczego, a termin ten jawi się jako zbliżający się w sposób oczywisty²³⁹.

234 Tamże.

235 Postanowienie SO we Wrocławiu z dnia 3 lipca 2020 r., sygn. akt III Kp 2093/20.

236 Tamże.

237 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 22 lipca 2020 r., sygn. akt II AKz 651/20.

238 Np. postanowienie SO we Wrocławiu z dnia 24 września 2020 r., sygn. akt III Kp 2914/20.

239 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 27 października 2020 r., sygn. akt II AKz 917/20.

Pół roku później Sąd Apelacyjny w Białymstoku – do właściwości którego wróciła niniejsza sprawa – podkreślił, że

z biegiem czasu i postępów śledztwa słabnie znaczenie niektórych przesłanek tymczasowego aresztowania, a funkcja aresztu nie może być utożsamiana z pojęciem tzw. «aresztu wydobywczego» (...) Znaczna część materiału dowodowego została już zgromadzona, a możliwość wpływania podejrzanego na dowody, które mają być przeprowadzone jest ograniczona. (...) Stąd też uznać należy, że obawa bezprawnego wpływania przez tego podejrzanego na przebieg śledztwa, w tym z uwagi na zagrożenie surową karą, obniżyła się do stopnia, w którym postępowanie to może być skutecznie chronione przez wolnościowe środki zapobiegawcze, określone z surowością adekwatną do wszystkich okoliczności sprawy oraz warunków osobistych podejrzanego²⁴⁰.

Wtedy też Sąd Apelacyjny w Białymstoku zastosował wobec XL tzw. warunkowe tymczasowe aresztowanie z określeniem kwoty poręczenia majątkowego na 5000000 (pięć milionów) zł. Kwota ta nie została wpłacona i tymczasowe aresztowanie XL trwało jeszcze przez kolejne dziesięć miesięcy (łącznie ponad dwa lata i trzy miesiące). Dopiero po przedłożeniu Sądowi Apelacyjnemu w Białymstoku opinii HFPC w niniejszej sprawie, Sąd zdecydował o zastosowaniu tzw. warunkowego tymczasowego aresztowania²⁴¹, ustalając kwotę poręczenia na 3000000 (trzy miliony) zł, z jednoczesnym zastosowaniem wobec podejrzanego środków zapobiegawczych w postaci zakazu opuszczania kraju, zatrzymania paszportu oraz dozoru Policji z obowiązkiem zgłaszania się trzy razy w tygodniu w komisariacie Policji. Sąd orzekł, iż:

Postępowanie przygotowawcze w tej sprawie znajduje się w końcowym stadium, a do jego ukończenia konieczne jest wykonanie istotnych, wskazanych we wniosku, czynności procesowych. Ich analiza prowadzi do wniosku, że podejrzanym nie będzie miał już istotnego wpływu na ich przebieg. Dlatego też w ocenie Sądu Apelacyjnego, na obecnym etapie postępowania, tymczasowe aresztowanie może zostać zastąpione środkiem zapobiegawczym w postaci poręczenia majątkowego w kwocie 3 miliony złotych, wpłacone w terminie wskazanym przez Sąd. Ustalona kwota poręczenia ma na celu realne powstrzymanie podejrzanego przed podjęciem bezprawnych działań utrudniających postępowanie, które jednak w niniejszej sprawie dalej występuje. Jego wysokość pozostaje w odpowiedniej proporcji do rozmiarów wyrządzonej szkody, możliwości finansowych podejrzanego jak również stopnia zagrożenia torpedowania przedłużającego się postępowania przygotowawczego.

I. Sprawa XN

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Kolejny przykład automatycznego stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego ze względu na zarzut działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej.
- Uzasadnianie obawy mactwa przez sąd nieprzyznaniem się podejrzanego do popełnienia zarzucanych mu czynów.
- Stosowanie TA nawet wtedy, kiedy w sprawie występowały liczne okresy (jeden z nich trwający cztery miesiące), w których nie przeprowadzono żadnych czynności bezpośrednio dotyczących podejrzanego XN.

240 Postanowienia SA w Białymstoku z dnia 12 maja 2021 r., sygn. akt II AKp 30/21.

241 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 9 marca 2022 r., sygn. akt II AKz 84/22.

XN został zatrzymany dnia 1 września 2020 r. pod zarzutem kierowania zorganizowaną grupą przestępczą, oszustwa i prania pieniędzy. Jego sprawa jest kolejnym, typowym przykładem automatycznego stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego²⁴². Obawę destabilizacji procesu – w ocenie Sądu²⁴³ – wzmacniał charakter zarzucanych podejrzanemu czynów, tj. udział w grupie przestępczej. Zagrożenie surową karą uznano z kolei za realne ze względu na skalę przestępczego procederu, jego wysoką społeczną szkodliwość, a także domniemaną rolę podejrzanego w ramach grupy. Przedłużając TA, powoływano się również na obawę, iż:

podejrzanym, który nie przyznał się do zarzucanych mu czynów będzie próbował wpływać w szczególności na wyjaśnienia osób, które wspólnie z nim miały uczestniczyć w popełnieniu zarzuczonych mu czynów i niewątpliwie mogły odgrywać ważną rolę w grupie przestępczej oraz zeznania świadków²⁴⁴.

Wskazywano ponadto na orzecznictwo, zgodnie z którym samo domniemane uczestnictwo w zorganizowanej strukturze przestępczej uzasadnia wystarczająco obawę destabilizacji procesu. W ocenie sądów zaistnienie przesłanki określonej w art. 258 § 2 k.p.k. wynikało z sankcji przewidzianej w ustawie, a także okoliczności zarzucanych czynów. W ocenie Sądu Okręgowego,

przepis ten normuje tzw. szczególną przesłankę stosowania tymczasowego aresztowania, która stanowi samodzielną i wystarczającą podstawę stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego²⁴⁵.

W sprawie XN sądy niejednokrotnie upominały organy prowadzące postępowanie, aby dążyły do jego jak najszybszego zakończenia. Już 10 miesięcy po zastosowaniu TA Sąd Apelacyjny w Poznaniu wskazał, iż „organy postępowania przygotowawczego powinny spriorytetyzować działania ukierunkowane na zakończenie śledztwa”²⁴⁶. Następnie, niecały rok później, Sąd Apelacyjny zajął tożsame stanowisko, zgodnie z którym

organ prowadzący postępowanie przygotowawcze winien zatem mieć ciągle na uwadze fakt stosowania w tej sprawie wobec podejrzanego tymczasowego aresztowania, i co za tym idzie nadać tej sprawie charakter priorytetowy pod względem sprawności postępowania, tak by potrzeby związane z kontynuowaniem śledztwa nie stały się de facto główną przyczyną stosowania wobec podejrzanego wskazanego powyżej środka zapobiegawczego²⁴⁷.

Uzasadniając przedłużenie tymczasowego aresztowania sądy wielokrotnie powoływały się na konieczność analizy akt innych prowadzonych obecnie przez prokuraturę spraw, podobnych do przedmiotowej. Tymczasem – jak zauważył Sąd Apelacyjny w Poznaniu:

sama możliwość rozszerzenia postępowania pod względem podmiotowym czy przedmiotowym nie może uzasadniać dalszego utrzymywania tymczasowego aresztowania względem podejrzanego²⁴⁸.

Pomimo cytowanych wywodów Sądu Apelacyjnego najsurowszy środek zapobiegawczy był nadal stosowany, nawet kiedy w sprawie występowały liczne okresy (jeden z nich trwający cztery miesiące²⁴⁹), w których nie przeprowadzono żadnych czynności bezpośrednio dotyczących podejrzanego XN.

242 Tymczasowe aresztowanie XN, do czasu sporządzenia opinii przez HFPC trwało dwa lata.

243 Postanowienie SR Poznań-Stare Miasto z dnia 3 września 2020 r., sygn. akt III Ko 449/20.

244 Postanowienie SO w Poznaniu z dnia 27 maja 2021 r., sygn. akt III Kp 1350/21.

245 Tamże.

246 Postanowienie SA w Poznaniu z dnia 30 czerwca 2021 r., sygn. akt II AKz 411/21.

247 Postanowienia SA w Poznaniu z dnia 18 lutego 2022 r., sygn. akt II AKp 8/22 oraz 19 maja 2022 r., sygn. akt II AKp 34/22.

248 Postanowienie SA w Poznaniu z dnia 30 czerwca 2021 r., sygn. akt II AKz 411/21.

249 O czym HFPC poinformował obrońca XN.

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Tymczasowe aresztowanie zostało zastosowane dopiero po pojawieniu się w sprawie zeznań świadka koronnego – początkowo organy procesowe nie widziały takiej potrzeby.
- TA trwało ok. trzy i pół roku w postępowaniu przygotowawczym.
- Sądy, odwołując się do charakteru grupy przestępczej, podczas przedłużania tymczasowego aresztowania wobec XO wielokrotnie powoływały się na okoliczności bezpośrednio dotyczące nie jego samego, a innych podejrzanych.

Sprawa XO odróżnia się od innych spraw opisanych w ramach niniejszego opracowania, bowiem organy procesowe początkowo nie widziały potrzeby stosowania najsurowszego środka zapobiegawczego. XO został zatrzymany dnia 7 czerwca 2017 r.²⁵⁰, a zastosowane tymczasowe aresztowanie²⁵¹ zostało po sześciu miesiącach uchylone przez prokuraturę²⁵². XO został ponownie zatrzymany²⁵³ dnia 26 listopada 2019 r. pod zarzutem powoływania się na wpływy (tzw. płatna protekcja bierna – art. 230 § 1 k.k.), fałszerstwa intelektualnego (art. 271 § 3 k.k.), prania pieniędzy, kierowania zorganizowaną grupą przestępczą oraz przestępstwa skarbowego. Sąd Okręgowy w Suwałkach nie uwzględnił jednak wniosku prokuratury o zastosowanie TA²⁵⁴. Zdaniem Sądu Okręgowego nie została spełniona żadna z przesłanek szczególnych stosowania środków zapobiegawczych. **Sąd zwrócił uwagę, że w okresie od dnia 11 listopada 2017 r. do dnia 26 listopada 2019 r. podejrzany pozostawał na wolności i miał możliwość utrudniania postępowania przez chociażby kontaktowanie się ze świadkami, a także mógł ukrywać się przed organami ścigania, czego jednak nie uczynił. Sąd podkreślił również fakt stosowania się przez XO do orzeczonych środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym.** W opinii Sądu Okręgowego prokurator nie wskazał we wniosku żadnych okoliczności uzasadniających obawę destabilizacji procesu przez podejrzanego. W odniesieniu do przesłanki zagrożenia surową karą Sąd wskazał, że „spełnia niejako rolę pomocniczą przy zaistnieniu dwóch poprzednich przesłanek, wskazanych powyżej [obawa ucieczki lub ukrywania się oraz ryzyko matactwa – HFPC]. Przy stwierdzeniu, że w okolicznościach niniejszej sprawy, zdaniem Sądu, brak jest obaw, aby podejrzany w jakikolwiek bezprawny sposób utrudniał toczące się postępowanie, np. poprzez mataczenie, ucieczkę, czy też ukrywanie się, przesłanka z art. 258 § 2 k.p.k. pozostaje nieaktualna.” Następnie Sąd Okręgowy wyraził przekonanie, zgodnie z którym

argumentacja prokuratora dotycząca konieczności zastosowania względem podejrzanego XO [tymczasowego aresztowania – HFPC] nie może być podyktowana zakresem i rodzajem czynności, jakie oskarżyciel planuje do wykonania w toczącym się postępowaniu,

a obawa wpływania przez XO na te czynności pozostawała „hipotetyczna i nie znajdowała uzasadnienia”. **Tymczasowe aresztowanie zostało jednak zastosowane w toku postępowania zażaleniowego²⁵⁵, m.in. ze względu na nowe źródło dowodowe w postaci zeznań świadka koronnego i łącznie – do czasu sporządzenia opinii przez HFPC – trwało ok. trzy i pół roku w postępowaniu przygotowawczym.**

250 Zatrzymanie w związku z podejrzeniem popełnienia czynów określonych w art. 258 § 3 k.k. i in.

251 Postanowienie SR Warszawa-Mokotów z dnia 9 czerwca 2017 r., sygn. akt XIV Kp 1614/17.

252 Postanowienie PO w Warszawie z dnia 11 grudnia 2017 r., sygn. akt PO III Ds. 323/16.

253 Zatrzymanie w związku z podejrzeniem popełnienia czynów określonych w art. 230 § 1 k.k., art. 258 § 3 k.k., art. 271 § 3 k.k., art. 299 § 5 k.k. oraz art. 56 § 1 k.k.s.

254 Postanowienie SO w Suwałkach z dnia 28 listopada 2019 r., sygn. akt II Kp 518/19.

255 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 23 grudnia 2019 r., sygn. akt II AKZ 509/19.

W ostatnim postanowieniu (po tak długim czasie stosowania tego środka zapobiegawczego) Sąd Apelacyjny argumentował, że w przypadku zagrożenia surową karą obowiązuje domniemanie obawy matactwa, „dlatego też nie ma konieczności dowodzenia by podejrzany w przeszłości takie działania podejmował”, a ponadto „groźba orzeczenia surowej kary stanowi samodzielną przesłankę szczególną stosowania tego środka zapobiegawczego”²⁵⁶.

Na szczególną uwagę w rzeczonyj sprawie zasługuje postawa sądów, które uzasadniając przedłużanie tymczasowego aresztowania wobec XO wielokrotnie powoływały się na okoliczności bezpośrednio dotyczące nie jego samego, a innych podejrzanych. Przykładowo Sąd Apelacyjny stwierdził, iż

nie bez znaczenia są też fakty dotyczące sposobu postępowania innych współpodejrzanych o kierowanie wraz z XO zorganizowaną grupą przestępczą²⁵⁷.

Wątpliwości budzić może również pogląd wyrażony przez ten sam Sąd, w którym – choć dostrzegł, że co do zasady postawę podejrzanego powinno się oceniać indywidualnie – to jednak uznał, iż

zważając na specyficzny charakter grupy przestępczej i wzajemne powiązania osób kierujących tą grupą ocena zachowań innych współpodejrzanych [...] nie pozostaje w tym przypadku bez znaczenia²⁵⁸.

K. Sprawa XP

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOŚCI W SPRAWIE

- TA trwające ponad cztery lata, m.in. w oparciu o przesłankę zagrożenia surową karą, zarzut działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, który – w ocenie sądu – „uzasadnia wystarczająco obawę matactwa” oraz brak stałego miejsca zamieszkania podejrzanego.
- Sąd opierał się na przesłance zagrożenia surową karą pozbawienia wolności, pomimo iż był świadomy jej krytycznej oceny w orzecznictwie ETPC.
- Traktowanie przez sąd tymczasowego aresztowania jako emanacji kary pozbawienia wolności – sąd wskazał, iż jego czteroletnie stosowanie „nie wykracza jeszcze poza granice rzeczywistej niezbędności”, bowiem grożąca oskarżonym surowa kara może przekroczyć 5 lat pozbawienia wolności.
- Sąd odwołał się wówczas także do orzecznictwa ETPC, stwierdzając, że standardy Konwencji zostały w sprawie XP zachowane.

XP został zatrzymany dnia 6 września 2018 r. pod zarzutem kilku oszustw, w tym także oszustwa na mieniu znacznej wartości. Tymczasowe aresztowanie zostało zastosowane²⁵⁹ ze względu na „realnie grożącą [XP] surową karę o charakterze izolacyjnym”, brak stałego miejsca zamieszkania podejrzanego i rozwojowy charakter sprawy, jak również na „konieczność przeprowadzenia licznych czynności dowodowych”. Do czasu przedstawienia opinii HFPC izolacyjny środek zapobiegawczy trwał ponad 4 lata. W toku trwającego postępowania – po dwóch latach i 4 miesiącach stosowania tymczasowego aresztowania – Sąd Apelacyjny stwierdził²⁶⁰, że „nie sposób (...) podzielić zapatrywań skarżących, że Sąd nie może opierać się ciągle na tych samych przesłankach.”

256 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 23 czerwca 2022 r., sygn. akt II AKz 261/22.

257 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 4 czerwca 2020 r., sygn. akt II AKp 36/20.

258 Postanowienie SA w Białymstoku z dnia 26 czerwca 2020 r., sygn. akt II AKz 284/20.

259 Postanowienie SR Gdańsk-Południe z dnia 8 września 2018 r., sygn. akt X Kp 579/18.

260 Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 26 stycznia 2021 r., sygn. akt II AKz 16/21.

W ocenie Sądu „oczywistym jest (...) że pewne elementy i okoliczności będą niezmiennie w toku procesu” oraz „nie można dotychczasowego okresu stosowania izolacji procesowej oskarżonych uznać za wyjątkowo długi”. Co więcej, fakt, że dotąd oskarżeni nie próbowali utrudniać postępowania, wynikało w ocenie Sądu „raczej ze skuteczności stosowanego środka zapobiegawczego, a niekoniecznie z dobrej woli” oskarżonych. W odpowiedzi na przywołaną przez obrońcę XP okoliczność zawarcia przez oskarżonego umowy o użyczenie lokalu, w którym oskarżony mógłby zamieszkać, Sąd stwierdził, że nie dezaktualizuje ona przesłanki z art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k. jako że

samo podpisanie umowy użyczenia nie oznacza, że po uchyleniu aresztu rzeczywiście w tym lokalu zamieszka, skoro wcześniej nie czuł potrzeby stabilizacji życiowej.

W odniesieniu do obawy mactwa Sąd wskazał na zarzut uczestnictwa w zorganizowanej grupie przestępczej postawiony oskarżonym oraz grożącą im surową karę pozbawienia wolności. **Sąd zaznaczył, że przy ocenie przesłanki z art. 258 § 2 k.p.k. świadomy był jej krytycznej oceny w orzecznictwie ETPC, jednak w ocenie Sądu w niniejszej sprawie groźba surowej kary nie utraciła jeszcze swojego procesowego znaczenia.**

Trzy miesiące później Sąd Apelacyjny²⁶¹ z zaniepokojeniem stwierdził, że choć akt oskarżenia przeciwko XP wpłynął do Sądu Okręgowego we Włocławku w połowie lipca 2020 r., do dnia wydania postanowienia Sądu Apelacyjnego nie został rozpoczęty przewód procesowy. W ocenie Sądu:

Okoliczność ta budzi obawy tym bardziej, że potrzeba zabezpieczenia dyspozycyjności oskarżonych dla potrzeb rozprawy głównej, przekłada się na ich sytuację procesową wynikającą ze stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego, od pierwszych dni września 2018 roku.

Sąd wskazał, że przychyliła się do wniosku o przedłużenie tymczasowego aresztowania z racji dostrzeżenia konieczności czynności właściwej dla wstępnej fazy rozprawy głównej, zaznaczając, że „zaleca jednak zintensyfikowanie działań, a także rozważenie w przyszłości zastosowania alternatywnych środków zapobiegawczych”.

Dzień później – 15 kwietnia 2021 r. w Sąd Okręgowy we Włocławku odbyła się pierwsza rozprawa w sprawie przeciwko XP, a tymczasowe aresztowanie było stosowane przez kolejne półtora roku. W ostatnim znanym HFPC postanowieniu Sąd Apelacyjny wskazał²⁶², iż „na obecnym etapie postępowania nie można oczekiwać szczegółowej oceny dowodów”, a konieczność dalszego stosowania tymczasowego aresztowania warunkowana była grożącą oskarżonym surową karą, co stanowi – w ocenie Sądu – samoistną przesłankę stosowania tymczasowego aresztowania, a sam zarzut działania w ramach zorganizowanej grupy przestępczej „uzasadnia wystarczająco obawę mactwa”.

Odnosząc się zaś do zarzutu nadmiernej długotrwałości stosowania środka zapobiegawczego Sąd Apelacyjny wskazał, że czteroletnie stosowanie TA „nie wykracza jeszcze poza granice rzeczywistej niezbędności”, bowiem grożąca oskarżonym surowa kara może przekroczyć 5 lat pozbawienia wolności. Sąd odwołał się także do orzecznictwa ETPC, podkreślając, że nakazuje ono

jedynie dokonywać zindywidualizowanej oceny co do tego, czy w konkretnej sprawie zrealizowane są przesłanki decydujące o zasadności stosowania tymczasowego aresztowania. Obowiązkwowi temu niewątpliwie sprostął Sąd a quo, którego uzasadnienie zawiera wszystkie wymagane prawem elementy²⁶³.

261 Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 14 kwietnia 2021 r., sygn. akt II AKp 83/21.

262 Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 6 września 2022 r., sygn. akt II AKz 819/22.

263 Tamże.

3. Uniemożliwienie kontaktów ze światem zewnętrznym

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE

- Naruszenie prawa do obrony, w tym odmowa zgody na widzenie z obrońcą oraz korzystanie przez podejrzaną z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z obrońcą.
- Odmowa udostępnienia obrońcy akt stanowiących podstawę zastosowania tymczasowego aresztowania.

A. Sprawa XI

XI jest obywatelem Włoch. W styczniu 2021 r. Sąd Rejonowy dla Warszawy-Mokotowa zastosował wobec niego tymczasowe aresztowanie²⁶⁴ w związku z zarzutem popełnienia przestępstwa oszustwa na mieniu znacznej wartości²⁶⁵.

Stosując najsurowszy środek zapobiegawczy Sąd powołał się na duże prawdopodobieństwo popełnienia zarzucanego czynu, obawę matactwa oraz możliwość ukrywania się podejrzanego przed wymiarem sprawiedliwości ze względu na zagrożenie orzeczenia surowej kary pozbawienia wolności. Analizując sytuację podejrzanego w świetle przesłanek negatywnych stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego Sąd stanął na stanowisku, że choć stan zdrowia podejrzanego powinien być na bieżąco monitorowany, nie ma przeciwwskazań do tego, by przebywał on w warunkach izolacji, a ewentualne zastosowanie środków o charakterze wolnościowym nie byłoby wystarczające dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, bowiem nie izolowałyby podejrzanego od osób stanowiących źródła dowodowe.

Sprawa XI to również **przykład ograniczenia prawa do obrony**. Po pierwsze, przez opieszałość Prokuratury podejrzanym mógł po raz pierwszy skontaktować się telefonicznie z ustanowionym obrońcą po upływie 22 dni od dnia zastosowania wobec niego tymczasowego aresztowania. Następnie, z racji jego narodowości i porozumiewania się przez niego w języku włoskim, drugi z obrońców udzielił substytucji adwokatowi biegłemu władającemu językiem włoskim i polskim, składając jednocześnie wniosek o wyrażenie zgody na jego widzenie oraz kontakt telefoniczny z klientem. Prokurator nie udzielił jednak takiej zgody²⁶⁶, podnosząc, że podejrzanym korzysta z pomocy trzech obrońców, pomimo że w rzeczywistości XI miał ich dwóch – trzeci adwokat działał w tej sprawie wyłącznie jako substytut. Choć wyrażenie zgody na kontakt z obrońcą władającym tym samym językiem, co podejrzanym jest istotne z punktu widzenia realizacji jego prawa do obrony i nie sprzeciwia się temu art. 77 k.p.k., z korespondencji przekazanej przez obrońców nie wynikało, by prokuratura do dnia sporządzenia opinii HFPC w sprawie XI zmieniła swoje stanowisko w tym zakresie.

B. Sprawa XU

Sprawa XU jest **kolejnym przykładem naruszenia prawa do obrony osoby tymczasowo aresztowanej**. Podejrzana została zatrzymana w śledztwie prowadzonym pod nadzorem Prokuratury Okręgowej w Świdnicy²⁶⁷ pod zarzutem udziału w zorganizowanej grupie przestępczej oraz fałszerstwa intelektualnego popełnionego na fakturach (art. 271a k.k.). Tymczasowe aresztowanie zostało wobec niej zastosowane 1 grudnia 2022 r.²⁶⁸, a następnie przedłużone 24 lutego 2023 r.²⁶⁹ do dnia 28 maja 2023 r. Dnia 6 grudnia

264 Postanowienie SR dla Warszawy-Mokotowa z dnia 20 stycznia 2021 r., sygn. akt XIV Kp 148/20.

265 XI zarzucono popełnienie czynu określonego w art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 294 § 1 k.k. w zw. z art. 12 § 1 k.k.

266 Zarządzenie prokuratora PR Warszawa-Mokotów z dnia 18 lutego 2021 r., sygn. akt PR 1 Ds.545.2020.

267 Sygn. akt PO I Ds 55/2020.

268 Postanowienie SR w Świdnicy z dnia 1 grudnia 2022 r., sygn. akt VI Kp 937/22.

269 Postanowienie SO w Świdnicy z dnia 24 lutego 2023 r., sygn. akt III Kp 108/23.

2022 r. obrońca podejrzanej złożył wniosek o udostępnienie akt sprawy wraz z możliwością sporządzania fotokopii, dnia 12 grudnia 2022 r. zaś o udzielenie zgody na korzystanie przez podejrzaną z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z obrońcą. **Prokuratura Okręgowa w Świdnicy odmówiła jednak zarówno zgody na udostępnienie obrońcy akt, jak i zgody na korzystanie przez podejrzaną z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z obrońcą**²⁷⁰.

W uzasadnieniu wskazano, że

umożliwienie zapoznania się z materiałami postępowania na tym etapie spowodowałoby, iż osiągnięcie celów śledztwa (...) zostałyby zniweczone lub znacznie utrudnione.

Celami tymi, jak wynika z uzasadnienia, było ustalenie, czy zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstw przez inne osoby współdziałające z podejrzaną, ale niepociągnięte do odpowiedzialności karnej. Z planu śledztwa wynikać miała również konieczność przesłuchania świadków (potencjalnie osobiście znanych podejrzanej). W ocenie prokuratora nie można było także „wykluczyć konieczności wykonania w przyszłości czynności konfrontacji podejrzanych”. Prokurator podkreślił również, że podejrzana nie przyznała się do zarzucanych jej przestępstw i odmówiła składania wyjaśnień. Stwierdził wprost, że: „Mając na względzie postawę podejrzanej, udostępnienie akt postępowania, na tym etapie, jest przedwczesne”, tym bardziej, że ewentualne wyjaśnienia, które podejrzana złożyłaby po zapoznaniu się z zawartością akt postępowania, „nie miałyby takiej wartości dowodowej jak wyjaśnienia złożone bez ich znajomości”. W ocenie prokuratora realna była także w takim wypadku obawa matactwa, bowiem po zapoznaniu się z materiałami śledztwa: „Nie można wykluczyć, iż podejrzana (...) nie uprzedzi innych osób będących w zainteresowaniu tut. Prokuratury o zebranych dotychczas materiale dowodowym i ustaleniach faktycznych z niego wynikających”. Prokurator Prokuratury Okręgowej w Świdnicy poinformował jednocześnie, że akta śledztwa udostępnione zostaną „na wniosek upoważnionej osoby niezwłocznie po wyjaśnieniu w przestępczym procederze wszystkich osób współdziałających z XU, nie później jak w chwili wyznaczenia terminu” końcowego zaznajomienia z materiałami śledztwa.

Jeżeli chodzi zaś o odmowę zgody na korzystanie przez podejrzaną z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z obrońcą, prokurator zauważył:

Istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontakt telefoniczny z obrońcą stworzy podejrzanej możliwość porozumiewania się również z innymi osobami,

co stoi „w sprzeczności z przesłankami stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego”. Ponadto w toku rozmowy telefonicznej, w ocenie prokuratora, dojść mogłoby do „uzgodnienia postawy podejrzanych w toku procesu, nakłaniania do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień lub utrudniania prowadzenia postępowania karnego w inny bezprawny sposób”.

Prokurator nie wskazał przy tym, na jakiej podstawie opierał takie ustalenia. Podkreślił jedynie, że podczas przeszukania męż podejrzanej oddalił się z miejsca czynności z jej telefonem komórkowym. Po interwencji HFPC prokurator Prokuratury Okręgowej w Świdnicy uchylił swoje poprzednie zarządzenie i udostępnił²⁷¹ obrońcy akta śledztwa w określonym zakresie, jednocześnie odmawiając zgody na wykonanie fotokopii akt.

270 Zarządzenia prokuratora PO w Świdnicy z dnia 3 stycznia 2023 r., sygn. akt PO I Ds.55.2020.

271 Postanowienie prokuratora PO w Świdnicy z dnia 28 lutego 2023 r., sygn. akt PO I Ds.55.2020.

SYSTEMOWE NIEPRAWIDŁOWOŚCI W SPRAWIE XD, XK, XS, XT

Długotrwałe nieudzielanie zgody na korzystanie przez osoby tymczasowo aresztowane z samoinkasującego aparatu telefonicznego w celu kontaktu z rodziną.

C. Sprawa XD

Panu XD – podejrzanemu o szpiegostwo **obywatelowi Chin**²⁷² – **odmówiono zgody na porozumiewanie się z żoną za pomocą aparatu telefonicznego**²⁷³. W uzasadnieniu zarządzenia prokurator stwierdził, że „realizacja takich kontaktów telefonicznych niweczyłaby bowiem cel, dla którego zastosowano wobec podejrzanego środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania”.

Jednocześnie Prokuratura Krajowa wyraziła analogiczną zgodę współpodejrzanemu obywatelowi polskiemu. W ocenie prokuratora rozmowy telefoniczne w języku chińskim²⁷⁴ pozostają poza kontrolą organów ścigania i „obarczone byłyby zatem zbyt dużym ryzykiem wykorzystania ich w celu bezprawnego utrudniania postępowania karnego lub podejmowania innych bezprawnych działań”.

D. Sprawa XK

Pan XK przez okres roku i dziewięciu miesięcy²⁷⁵ **stosowania tymczasowego aresztowania nie uzyskał zgody na korzystanie z aparatu telefonicznego w celu skontaktowania się z małżonką i małoletnimi dziećmi**, a – ze względu na ograniczenia wprowadzone w ramach walki z pandemią COVID-19 – **na pierwsze widzenie żona zatrzymanego mogła udać się dopiero po 10 miesiącach od zatrzymania**. Uzasadniając zarządzenie odmawiające udzielenia zgody na korzystanie z telefonu²⁷⁶, prokurator podkreślił, że z uwagi na treść zarzucanych XK czynów i uzasadnienie dla stosowania wobec niego tymczasowego aresztowania, wyrażenie zgody było niemożliwe. Stwierdził, że

nie ma bowiem gwarancji, iż wnioskowany kontakt telefoniczny nie zostanie wykorzystany celem uzyskania bądź przekazania na zewnątrz informacji mogących znacznie utrudnić dalsze gromadzenie materiału dowodowego,
z tego względu, że
nadzór nad rozmowami tymczasowo aresztowanych (...) ograniczony jest do kontroli wybieranego numeru przez osadzonego, ustalenia danych personalnych rozmówcy i to na podstawie jedynie oświadczenia osoby, z którą nawiązano kontakt oraz do jednostronnego kontrolowania treści rozmowy.

Co więcej, prokurator ocenił, że wydanie zgody na kontakt telefoniczny w celu porozumiewania się z osobą najbliższą jest możliwe „tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach”, o ile nie zajdą przesłanki wskazane w art. 217c § 2 pkt 1 i 2 Kodeksu karnego wykonawczego, tj. nie ma obawy, że kontakt telefoniczny zostanie wykorzystany w celu bezprawnego utrudniania postępowania karnego lub do popełnienia przestępstwa, w szczególności podżegania do przestępstwa.

272 XD został zatrzymany dnia 8 stycznia 2019 r. pod zarzutem popełnienia czynu określonego w art. 130 § 1 k.k.

273 Zarządzenie prokuratora Prokuratury Krajowej – Mazowieckiego Wydziału Zamiejscowego Departamentu ds. Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji w Warszawie z dnia 21 maja 2019 r., sygn. akt PK V WZ Ds.35.2017.

274 Interesującym zagadnieniem powstałym na kanwie sprawy XD – ze względu na tajemnicę prowadzonego postępowania – była konieczność posiadania przez tłumacza poświadczenia bezpieczeństwa pozwalającego na dostęp do informacji niejawnych. Fundacja zwróciła się z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej w zakresie liczby takich tłumaczy języka chińskiego do Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wniosek rozpatrzony został jednak odmownie.

275 XK został zatrzymany dnia 18 czerwca 2020 r. pod zarzutem popełnienia przestępstwa określonego w art. 258 § 1 k.k. i in. Opinia HFPC została przedłożona SA w Szczecinie w dniu 7 marca 2022 r.

276 Zarządzenie prokuratora PO w Szczecinie z dnia 2 listopada 2021 r., sygn. akt PO I 1 Ds.2.2020.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że po 10 miesiącach stosowania tymczasowego aresztowania wobec XK, przy okazji kolejnego przedłużenia²⁷⁷, Sąd Apelacyjny w Poznaniu odniósł się szerzej do następstw izolacji w zakresie relacji rodzinnych podejrzanego, wskazując, że umożliwienie kontaktów telefonicznych byłoby z pewnością pomocne i na które „nadzorujący śledztwo winien wyrazić zgodę ze względów humanitarnych.”

Prokuratura nie zdecydowała się jednak na zmianę swojej decyzji.

E. Sprawa XS

W sprawie XS prokurator Prokuratury Krajowej odmawiając umożliwienia kontaktu telefonicznego tymczasowo aresztowanemu z mieszkającymi w Norwegii partnerką i córką, zwróciła uwagę, „iż ww. [podejrzany i jego rodzina – HFPC] mogą utrzymywać kontakt w formie korespondencji, która podlega cenzurze i organ prowadzący postępowanie ma kontrolę nad przekazywaną w tej korespondencji treścią”²⁷⁸. Podejrzany podjął więc próby przesłania partnerce oraz córce listów, które po przetłumaczeniu miały być poddane cenzurze i wysłane do adresatek. W odpowiedzi otrzymał jednak od prokuratora pisma o tożsamej treści: „W załączeniu zwracam list adresowany do YZ z uwagi na konieczność sporządzenia listu w języku polskim, aby możliwa była właściwa cenzura korespondencji i nadanie mu biegu”. Podejrzany zwrócił się więc do Prokuratury z pytaniem o podstawę prawną nakazu prowadzenia korespondencji w języku polskim. W odpowiedzi, jako podstawę swojej decyzji, Prokurator wskazał art. 8a § 1 k.k.w., tłumacząc jednocześnie:

Aby cenzura korespondencji została właściwie przeprowadzona, prokurator musi rozumieć jej treść, co w tym przypadku, jeśli chodzi [o – HFPC] język inny niż polski, nie jest możliwe. Ponadto korespondencja kierowana przez Pana do konkubiny nie jest pismem procesowym, w związku z tym prokurator nie ma obowiązku jej tłumaczenia, dlatego też dokonuje jej zwrotu²⁷⁹.

Po sporządzeniu opinii HFPC i przedstawieniu jej Prokuraturze Krajowej – Departamentowi do Spraw Przeszłości Zorganizowanej i Korupcji w Szczecinie, aresztowanemu umożliwiono wysyłanie listów do rodziny.

F. Sprawa XT

Pani XT została zatrzymana dnia 23 grudnia 2021 r. w związku z nakazami doprowadzenia wydanymi przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie w celu odbycia kary 5 miesięcy i 28 dni pozbawienia wolności oraz 29 dni zastępczej kary pozbawienia wolności, jak również jako osoba podejrzana o posiadanie nielegalnych substancji²⁸⁰. Z protokołu zatrzymania wynika również, że zażądała kontaktu z adwokatem, co jednak nie zostało zrealizowane, bowiem obrońca nie odebrał wówczas telefonu. Od początku stosowania wobec niej tymczasowego aresztowania (tj. – do chwili sporządzenia opinii przez HFPC – od prawie dziewięciu miesięcy) nie uzyskała zgody na widzenie lub kontakt telefoniczny z najbliższą rodziną – rodzicami, siostrą i synami.

277 Postanowienie SA w Poznaniu z dnia 27 kwietnia 2021 r., sygn. akt II AKz 203/21.

278 Zarządzenie prokuratora Zachodniopomorskiego Wydziału Zamiejscowego Departamentu do Spraw Przeszłości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej w Szczecinie z dnia 22 września 2021 r., sygn. akt 1001-111.Ds.6.2021.

279 Pismo prokuratora Zachodniopomorskiego Wydziału Zamiejscowego Departamentu do Spraw Przeszłości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej w Szczecinie z dnia 9 lutego 2022 r., sygn. akt 1001-111.Ds.6.2021.

280 XT postawiono zarzut popełnienia czynu określonego w art. 62 ust. 2 ustawy z dnia 25 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii.

Przykładowo, miesiąc po zatrzymaniu XT motywowała swój wniosek tym, iż z powodu nagłego pozbawienia wolności nie miała możliwości uiszczenia czynszu i innych podstawowych opłat, a jej najbliżsi nie byli w stanie tego zrobić bez przekazania im instrukcji – wskutek czego obawiała się powstania długu i utraty mieszkania. Zarządzeniem prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa Śródmieście-Północ²⁸¹ odmówiła udzielenia zgody na korzystanie przez podejrzaną z aparatu telefonicznego dla utrzymywania kontaktu z ojcem, matką i siostrą. W uzasadnieniu wskazała ona, że zgoda na utrzymywanie kontaktu telefonicznego z obrońcą została udzielona, jednak ze względu na dobro prowadzonego postępowania przygotowawczego nie było możliwe udzielenie zgody na kontakt z rodziną. Podkreśliła również, że

okoliczności ujawnienia przy podejranej substancji psychotropowych i środków odurzających w znacznej ilości i w dalszym ciągu istniejąca konieczność przesłuchania świadków oraz ustalenia i przesłuchania osób, które XT ułatwiały wejście w posiadanie w/w substancji oraz osób, które podejrzana w nie zaopatrywała, rodzą obawę, że podejrzana może poszukiwać kontaktu z tymi osobami, również za pośrednictwem osób dla niej najbliższych.

Zarządzeniem wydanym tego samego dnia odmówiono wyrażenia zgody na jednorazowe widzenie podejranej z rodzicami, ze względu na możliwość wykorzystania bezpośredniego kontaktu z rodziną do

nawiązania pośredniego kontaktu i wywarcia wpływu na dotychczas nie przesłuchanych, znanych podejranej świadków i osób, których role w sprawie nie zostały dotychczas zweryfikowane.

W kolejnych odmowach prokuratura wskazywała, że wobec podejranej stosowane jest tymczasowe aresztowanie, którego przesłanką jest m.in. realna obawa mactwa, a udzielenie zgody na widzenia i kontakt telefoniczny z najbliższymi

stałoby w sprzeczności z celem zastosowania wobec podejranej izolacyjnego środka zapobiegawczego²⁸².

Warto podkreślić, że **możliwość mactwa procesowego poprzez kontakt z rodziną miała w niniejszej sprawie charakter jedynie hipotetyczny, bowiem zarówno rodzice, jak i siostra podejranej nie mieli statusu świadka w tym postępowaniu.** Powołując się na konieczność izolacji podejranej podyktowaną potrzebą zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, prokuratura odmawiała XT także możliwości kontaktu telefonicznego i widzeń z synami, którzy także nie byli świadkami w sprawie. W jednym z wniosków wskazała, że jej małoletni syn jest z nią bardzo związany, a po aresztowaniu matki został objęty pomocą psychologiczną, w związku z czym tym bardziej zależało jej na pozytywnym rozstrzygnięciu wniosku. Innym razem XT poprosiła o zgodę na kontakt telefoniczny ze starszym synem, który zamieszkiwał na stałe w Niemczech, jednak po zdaniu egzaminu maturalnego planował przyjechać na dwa tygodnie do Polski i zobaczyć się wówczas z matką. Z tego też powodu nie sposób było mówić o jakimkolwiek ryzyku bezprawnego wpływania na przebieg postępowania przez podejrzaną za pośrednictwem syna mieszkającego na stałe za granicą. Także i ten wniosek spotkał się z odmową, którą prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa Śródmieście-Północ uzasadniła w następujący sposób

o ile rozłąka z osobami najbliższymi jest naturalną konsekwencją zastosowania wobec podejranej izolacyjnego środka zapobiegawczego, o tyle nie można pominąć pierwotnej przyczyny zastosowania tymczasowego aresztowania, którą było świadome działanie samej podejranej²⁸³.

281 Zarządzenie prokurator PR Warszawa Śródmieście-Północ z dnia 3 marca 2022 r., sygn. akt 4314-6 Ds. 885.2021.

282 Postanowienie PO w Warszawie z dnia 30 marca 2022 r., sygn. akt PO 5 Dsn.674.2022.

283 Zarządzenie prokurator PR Warszawa Śródmieście-Północ z dnia 14 czerwca 2022 r., sygn. akt 4314-6 Ds. 885.2021.

4. Podsumowanie

- Zarzuty dotyczące przestępstw gospodarczych dla organów wymiaru sprawiedliwości są tak samo „dobrą” podstawą do stosowania tymczasowego aresztowania, jak pospolite przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu – znaczna część spraw dotyczących przewlekłego stosowania tymczasowego aresztowania miała właśnie gospodarczy charakter.
- Sądy permanentnie powołują się na przesłankę grożącej surowej kary z art. 258 § 2 k.p.k. odnosząc się wyłącznie do ustawowego zagrożenia przewidzianego za dany typ przestępstwa.
- Zarzut udziału w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 258 k.k.) jest niemal równoznaczny z długotrwałym stosowaniem tymczasowego aresztowania – zarzut ten stawiany jest także przedsiębiorcom.
- W sprawach z wieloma podejrzanymi/oskarżonymi i zarzutem udziału w zorganizowanej grupie przestępczej dostrzegalny jest brak indywidualizacji uzasadnień – sądy stosują tymczasowe aresztowanie wobec grupy, a nie wobec konkretnych osób.
- Obywatelstwo innego kraju czy choćby adres stałego zamieszkania poza granicami Polski stanowią dla sądów niemal automatyczną realizację przesłanki określonej w art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k.) – uzasadnionej obawy ucieczki lub ukrycia się.
- Organy procesowe w zasadzie nie rozważają zaistnienia negatywnych przesłanek tymczasowego aresztowania określonych w art. 259 k.p.k.; prokuratorzy i sądy bardzo rzadko pochyłają się nad kwestią niewłaściwego leczenia osób tymczasowo aresztowanych.
- Treść postanowień o zastosowaniu/przedłużeniu najsurowszego środka zapobiegawczego często narusza zasadę domniemania niewinności; używane są formy dokonane, przesądzające o popełnieniu przestępstwa przez podejrzanego/oskarżonego.
- Tymczasowe aresztowanie staje się wcześniejszą karą – w jednej z opisanych spraw sąd posługiwał się wręcz sformułowaniem „surowości środka zapobiegawczego”, w innej długość trwającego tymczasowego aresztowania oceniano w perspektywie grożącej podejrzanemu kary.
- Stosowanie tymczasowego aresztowania w trybie art. 263 § 4 k.p.k. (dłużej niż: 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym oraz 2 lata do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji) jest normą; sądy apelacyjne nie traktują tego jako wyjątku, tak jak wynika to z treści przepisu. Powiązane jest to również z przewlekłością samych postępowań.
- Sądy nieraz nabierają wątpliwości co do długości trwającego tymczasowego aresztowania, czemu dają wyraz w treści postanowienia, a izolacyjny środek zapobiegawczy jest mimo to nadal stosowany.
- Ograniczenia kontaktu ze światem zewnętrznym osób tymczasowo aresztowanych mogą przybrać nawet formę ograniczenia prawa do obrony; brak zgody prokuratora na skorzystanie z telefonu (poza jednym telefonem do adwokata w tygodniu) uniemożliwia zajęcie się najprostszymi sprawami dnia codziennego, jak chociażby zlecenie płatności rachunków, o kontakcie z rodziną czy prowadzeniu przedsiębiorstwa nawet nie wspominając.

VII. Podsumowanie i rekomendacje

Mankamenty stosowania tymczasowego aresztowania w polskim systemie prawnym zostały już dawno zdiagnozowane. Są nimi przede wszystkim: nadmierna długość aresztu oraz sposób sprawowania kontroli nad zasadnością stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania, w tym w szczególności słabość uzasadnień postanowień w zakresie indywidualizacji przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania oraz braku rozważań dotyczących możliwości zastosowania nieizolacyjnego środka zapobiegawczego, co wyraźnie wskazuje na brak rzeczywistego nadzoru sądowego. Potwierdzają to także przedstawione w tym raporcie dane statystyczne oraz przykłady orzeczeń sądowych. Wydaje się, że problem przewlekłości tymczasowego aresztowania w Polsce można opisać w następujący sposób:

1. Polskie przepisy dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania są niesprzeczne z orzecznictwem ETPC dotyczącym art. 5 ust. 3 EKPC – problem stanowi praktyka orzecznicza sądów, które w sprawach o szczególnej doniosłości (także medialnej) i jednocześnie toczących się przewlekłe nie decydują się na wyciągnięcie konsekwencji z przepisu art. 5 ust. 3 EKPC – „albo sąđenje w rozsądnym terminie albo zwolnienie z aresztu na czas postępowania”.
2. Tym samym sądy, w olbrzymiej części, stają się w kwestii przedłużania tymczasowego aresztowania zakładnikami przewlekłości postępowań.
3. Powoduje to niestety „naciąganie” przesłanek określonych w art. 263 § 3, a zwłaszcza § 4 k.p.k., a czasem manipulowania pojęciem rozsądnego terminu sąđenja.

Jak widać, przewlekłość tymczasowego aresztowania łączy się ze słabością kontroli sądowej. Niechęć do stosowania się przez sędziów do dyspozycji art. 5 ust. 3 EKPC w chwili, gdy czas aresztowania przestał być „rozsądny”, wymaga zastanowienia. Wydaje się bowiem, że wsparci orzeczeniami ETPC i Sądu Najwyższego potrafiliby oni jak najrzetelniej wykazać zasadność swojego postępowania zgodnego z Konwencją i Kodeksem postępowania karnego. Tymczasem sędziowie są raczej skłonni zamknąć oczy na ten przepis i uzasadniać kolejne przedłużenie. Dość często wynika to z rutyny (o czym była już mowa w niniejszym raporcie), nadmiernego zaufania do rzetelności wnoszącego o areszt albo jego przedłużenie prokuratora lub sądu, a także niewłaściwego zbalansowania wartości – przedkładania specyficznego pojmowanego interesu publicznego w kontrze do poszanowania wolności osobistej. Ta ostatnia przyczyna jest przy tym dość często wspomagana przekonaniem o faktycznym lub tylko wyobrażonym oczekiwaniu na takie rozstrzygnięcie opinii publicznej lub władz państwowych, a także własnym komfortem. Często bowiem wygodniej, łatwiej i szybciej jest zgodzić się z wnioskiem o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania niż z nim polemizować, a przy tym narażać się na krytykę opinii publicznej lub uchylene instancyjne.

Osobną kwestię stanowi pojemność niektórych przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania, w tym w szczególności przesłanki grożącej surowej kary (art. 258 par. 2 k.p.k.), a także jego przedłużania (art. 263 k.p.k.). Pozwalają one sądom na łatwe i bardzo długie pozbawianie człowieka wolności w zgodzie z literą Kodeksu, a w sprzeczności ze standardem konstytucyjnym i strasburskim. Postulaty zmian tych przepisów zamieszczone zostały w Rekomendacjach.

Rekomendacje

Na gruncie obowiązującego stanu prawnego:

1. **Częstsze stosowanie środków nieizolacyjnych** niż tymczasowego aresztowania.
2. **Rozważniejsze składanie wniosków** o tymczasowe aresztowanie i jego przedłużenie przez prokuratorów.
3. **Uzasadnianie** postanowień dotyczących tymczasowego aresztowania zgodnie ze standardem wynikającym z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w szczególności ze zwróceniem uwagi na konieczność indywidualizacji i konkretyzacji obawy matactwa czy uwzględnienie konieczności wykazania istotnych i koniecznych względów przemawiających za stosowaniem tymczasowego aresztowania na bardziej zaawansowanym etapie postępowania.
4. **Rozpatrywanie zażaleń w rozsądnym terminie** (np. nie później niż w ciągu 16 dni od ich wpływu do sądu).
5. **Zawężająca i szczególnie rygorystyczna interpretacja przesłanek przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania w trybie art. 263 § 4 K.P.K.** (tj. ponad 12 miesięcy w postępowaniu przygotowawczym, ponad 2 lata w postępowaniu przed sądem I instancji).
6. **Uwzględnianie standardów wynikających z orzecznictwa ETPC i rekomendacji CPT przy udzielaniu zgody na kontakt osoby tymczasowo aresztowanej** – uznanie prawa osoby pozbawionej wolności do efektywnej i skutecznej obrony oraz do utrzymywania więzi z rodziną oraz postrzeganie widzeń i kontaktu telefonicznego za istotne ich elementy.

De lege ferenda:

1. **Uchylenie przesłanki surowej kary grożącej oskarżonemu** (art. 258 § 2 k.p.k.). Jako najłatwiejsza do wykorzystania jest ona odpowiedzialna za znaczną większość długotrwałych tymczasowych aresztowań. Analizując stosowanie art. 258 k.p.k., nie sposób oprzeć się wrażeniu, że § 2 tego przepisu stanowi klauzulę generalną uszczelniającą wykaz przyczyn utrudniających postępowanie przewidzianych w § 1. Klauzula ta została przewidziana przez ustawodawcę w wyniku obawy przed podjęciem przez oskarżonego działań utrudniających postępowanie, co do których nie istnieją jednak żadne dające się wskazać dowody i poszlaki, a więc wymykające się opisowi § 1. Tym samym ustawodawca wprowadził domniemanie, że sam fakt zagrożenia surową karą może generować wysokie prawdopodobieństwo uchylania się oskarżonego od wymierzenia mu jej. Z tego domniemania należałoby się z pewnością wycofać.
2. **Uchylenie przesłanki braku stałego miejsca pobytu** (art. 258 § 1 pkt 1 *in fine*). Okoliczność ta praktycznie zwalnia sąd z konieczności ustalenia, czy oskarżony/podejrzany rzeczywiście zamierza utrudniać postępowanie poprzez ucieczkę lub ukrywanie się. A przecież brak miejsca stałego pobytu w kraju stanowi jedynie egzemplifikację i z całą pewnością nie przesądza o zamiarze utrudniania postępowania przez oskarżonego/podejrzanego. Wydaje się, że uchylenie tego fragmentu przepisu nie zmieniałoby co do istoty treści art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k., a jednocześnie wyrównywałoby położenie prawne obywateli polskich i cudzoziemców.

3. **Przeniesienie wprost treści art. 5 EKPC do kodeksu postępowania karnego.** Obecność tego przepisu naocznie dowodziłaby braku kolizji norm prawa krajowego z normami konwencyjnymi.
4. **Rozważenie możliwości wprowadzenia maksymalnego czasu trwania tymczasowego aresztowania.** Takie rozwiązanie jest znane m.in. w krajach romańskiej kultury prawnej – Francji, Hiszpanii, Rumunii, Włoszech. Ustalenie sztywnego, nieprzedłużalnego w żadnym trybie, czasu trwania aresztu ma wartość gwarancyjną, mogłoby jednak prowadzić do praktyki wykorzystywania do maksimum przez organy procesowe tego czasu mimo odpadnięcia już faktycznych podstaw tymczasowego aresztowania. Możliwe byłoby tu zastosowanie systemu kroczącego skorelowanego z rodzajem i wagą zarzucanego podejrzanemu przestępstwa, w którym wraz z przekroczeniem kolejnego okresu tymczasowego aresztowania pojawiałyby się przesłanki negatywne jego stosowania w postaci eliminacji kolejnych czynów zabronionych.
5. **Wprowadzenie nowych środków zapobiegawczych – aresztu domowego i dozoru elektronicznego.** Ta zmiana mogłaby zachęcić sędziów do orzekania nowego środka, niewątpliwie mniej inwazyjnego niż tymczasowe aresztowanie, zwłaszcza w przypadkach, w których długość jego stosowania stawałaby się nierozsądna i zgodnie z art. 5 ust. 2 EKPC oskarżonego/podejrzanego należałoby zwolnić.
6. **Ograniczenie czasu stosowania tymczasowego aresztowania do jednego (zamiast trzech) miesięcy.** Rozwiązanie to mogłoby usprawnić kontrolę zasadności stosowania tymczasowego aresztowania na etapie jego pierwszego przedłużenia.
7. **Zmiana przepisów kodeksu karnego wykonawczego w kierunku „rozluźnienia” reżimu, w szczególności w zakresie kontaktu z obrońcą, rodziną czy organami konsularnymi.** Obecnie obowiązujące przepisy w sposób szczególnie restrykcyjny i niezgodny ze standardami ETPC, CPT i Dyrektywy o dostępie do adwokata ograniczają kontakt osób tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym. W tym zakresie przede wszystkim rekomendujemy:
 - uchylenie wymogu uzyskania każdorazowej zgody przez osobę tymczasowo aresztowaną na kontakt telefoniczny z rodziną (przy jednoczesnym zachowaniu uprawnienia do wprowadzenia koniecznych i ściśle proporcjonalnych, ograniczonych w czasie i odpowiednio uzasadnionych ograniczeń takiego kontaktu przez organ, do którego dyspozycji pozostaje osoba tymczasowo aresztowana);
 - uchylenie wymogu uzyskania każdorazowej zgody na kontakt telefoniczny z obrońcą;
 - zapewnienie zgodności przesłanek ograniczenia kontaktu telefonicznego z obrońcą ze standardem wynikającym z Dyrektywy o dostępie do adwokata, a więc umożliwienie odmowy takiego kontaktu wyłącznie w wyjątkowych okolicznościach, jedynie na etapie postępowania przygotowawczego, na czas określony, jeśli jest to uzasadnione a) pilną potrzebą zapobieżenia poważnym negatywnym konsekwencjom dla życia, wolności, nietykalności cielesnej innej osoby lub b) koniecznością podjęcia przez organy ścigania natychmiastowego działania w celu niedopuszczenia do narażenia postępowania karnego na znaczący uszczerbek;
 - wyróżnienie organów konsularnych jako odrębnej kategorii w odniesieniu do kontaktu telefonicznego i uchylenie wymogu uzyskania zgody na kontakt telefoniczny z nimi;
 - rezygnację z zakazu korzystania ze środków łączności innych niż samoinkasujący aparat telefoniczny i tym samym wprowadzenie uprawnienia do korzystania ze środków komunikacji elektronicznej;

8. **Pełna implementacja Dyrektywy 2013/48/UE o dostępie do adwokata i Dyrektywy 2016/1919 w sprawie pomocy prawnej z urzędu.** Zapewnienie efektywnej, dostępnej i profesjonalnej pomocy prawnej osobom pozbawionym wolności w toku postępowania karnego.
9. **Obrona obligatoryjna osób tymczasowo aresztowanych** ze względu na skrajnie utrudnione prowadzenie samodzielnej obrony, w tym daleko idące ograniczenie kontaktu ze światem zewnętrznym. Pierwszym krokiem w tym kierunku byłoby zapewnienie zgodności zrzeczenia się możliwości skorzystania z pomocy adwokata (radcy prawnego) z art. 9 Dyrektywy 2013/48/UE o dostępie do adwokata – zagwarantowanie, by zrzeczenie się miało charakter dobrowolny i było dokonane jednoznacznie, poprzedzone udzieleniem jasnych i wystarczających informacji w prostym i zrozumiałym języku na temat możliwych konsekwencji zrzeczenia się, możliwe do odwołania na każdym etapie postępowania karnego ze skutecznością w chwili odwołania.
10. **Skład 3-osobowy przy rozpoznawaniu zażaleń.** Obecnie zażalenia na stosowanie tymczasowego aresztowania rozpoznawane są w składzie innym niż jednoosobowy jedynie w przypadku przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania w trybie art. 263 § 4 k.p.k. – zażalenie rozpatrywane jest wtedy przez sąd apelacyjny w składzie trzech sędziów. Wprowadzenie takiego wymogu na wcześniejszym etapie mogłoby mieć pozytywny wpływ na zmniejszenie automatyzmu przy rozpoznawaniu zażaleń.
11. **Obecność prokuratora na posiedzeniach aresztowych pod rygorem nieuwzględnienia wniosku.** Na gruncie obecnie obowiązujących przepisów nie jest obowiązkowa obecność prokuratora przy rozpoznawaniu składanych przez niego wniosków o tymczasowe aresztowanie – co skutkować może niejako przejściem jego roli przez sąd. Wprowadzenie gwarancji związanej z obecnością prokuratora na posiedzeniu wiązałaby się ze zwiększeniem kontrydiktoryjności na etapie stosowania środków zapobiegawczych i mogłaby pozytywnie wpłynąć na skalę wpływających wniosków.
12. **Jawność posiedzeń aresztowych w postępowaniu przygotowawczym.** Poddanie kontroli społecznej rozpoznawania wniosków prokuratorskich przez sąd mogłoby podnieść kontrydiktoryjność posiedzenia oraz ograniczyć rutynowe podejście sędziów;
13. **Uchylenie obligatoryjnego wstrzymania wykonania postanowienia o zmianie środka zapobiegawczego w razie wniesienia sprzeciwu przez prokuratora.** W obecnym stanie prawnym, zgodnie z art. 257 § 3 k.p.k. sprzeciw prokuratora wobec zmiany tymczasowego aresztowania na poręczenie majątkowe powoduje, że postanowienie to będzie wykonalne najwcześniej po uprawomocnieniu, a więc realnie dopiero po rozpoznaniu zażalenia (zażaleń) przez sąd II instancji aresztowej – nawet jeśli suma poręczenia została wpłacona. Przenosi to ciężar decydowania o pozbawieniu wolności z sądu na prokuratora i uzależnia zwolnienie od jego samodzielnej decyzji.

Rekomendacje systemowe:

1. **Ograniczenie przewlekłości postępowań sądowych i przygotowawczych.** Skoro prawie połowa sędziów uważa, że przyczyną długotrwałości tymczasowego aresztowania jest długość trwającego procesu, to należy dążyć do przyspieszenia rozpoznawania spraw karnych, w których areszt został zastosowany.

2. **Szkolenia dla sędziów i prokuratorów** z zakresu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a zwłaszcza art. 5 EKPC.
3. **Właściwy dobór osób na stanowiska sędziowskie** oraz, co do niedawna wydawało się oczywiste, **uniezależnienie sędziów od władzy wykonawczej**. Przez realizację pierwszego z tych czynników należy rozumieć nie tylko powrót do praworządnego powoływania sędziów, ale także przyjęcie za zasadę powoływania na stanowiska sędziowskie prawników, którzy zdołali się już wykazać w ramach wykonywania innych zawodów prawniczych fachowością, sumiennością i niezależnością (sędzia jako korona zawodów prawniczych). Pozwalałoby to na uznanie, że takie osoby rzadziej podatne byłyby na rutynowe (bezrefleksyjne) wykonywanie powołania sędziego, w tym także stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania.

HELŚIŃSKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA

**Helsińska Fundacja
Praw Człowieka**

ul. Wiejska 16
00-490 Warszawa

tel. (22) 556 44 40
(pon-pt 10:00-14:00)

hfhr@hfhr.pl

www.hfhr.pl